

IKÄÄNTYMISEN TULEVAISUUKSIA 2060

– taidevälitteinen asiantuntijadialogi
uuden ajattelun lähteenä

Aura Seikkula & Krista Petäjäjärvi (toim.)

KANNESSA:

69-vuotiaan kädet

kuva: Niina Vatanen

ETUSISÄKANNESSA:

**Poikavauva sairaanhoitajan
sylissä Helsingin Ensikodissa
27.12.1963.**

Museovirasto

JOKA Journalistinen kuva-arkisto

Maaseudun Tulevaisuus

kuva: Erkki Voutilainen

IKÄÄNTYMISEN TULEVAISUUKSIA 2060

– taidevälitteinen asiantuntijadialogi
uuden ajattelun lähteenä

Aura Seikkula & Krista Petäjäjärvi (toim.)

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta
00102 Eduskunta
www.eduskunta.fi

Helsinki

ISBN 978-951-53-3783-2 (nid.)

ISBN 978-951-53-3784-9 (pdf)

ISSN 2342-6594 (painettu)

ISSN 2342-6608 (verkkojulkaisu)

Sisällys

1. Tulevaisuusvaliokunnan esipuhe	9
2. Johdanto	14
3. Menetelmäkuvaus: Taidevälitteinen asiantuntijadialogi	20
3.1. Menetelmän lähtökohdat	21
3.2. Prosessirakenne	21
3.3. Yhteisen näkemyksellisyyden muodostuminen	22
3.4. Välittäjän merkitys menetelmälle	23
3.5. Kokemuksia osallistumisesta	24
3.6. Yhteenveto	25
4. Yhteenveto asiantuntijalausunnoista - Maarit Verronen	31
5. Taiteelliset sisällöt	40
6. Yhteenveto hankkeen tuloksista	47
6.1. Lausunto	47
6.1.1. Tulevaisuuden mahdollisuudet	48
6.1.2. Tulevaisuuden uhat	49
6.1.3. Täydennyksiä tulevaisuuskuviin	51
6.2. Muut tulokset	53
7. Dialoginen asiantuntijuus - Pirjo Ståhle	56
Luotettava tieto	56
Kohti dialogista asiantuntijuutta	57
Näkökulmien diversiteetti ja taiteellisen ajattelun merkitys	58
Metodinen asiantuntijuus, hybridiosaaminen	59
Kohti parempaa päätöksentekoa	59
8. Liitteet	62
Liite 1 Novelli: 60 - 100 - Harry Salmenniemi	62
Liite 2 "Ikääntyminen ja tulevaisuuden Suomi vuonna 2060. Lausunto tulevaisuusvaliokunnalle"	70
Liite 3 Skenaarioita ikääntymisen tulevaisuudesta 2060 - Heikki Hiilamo	75
Liite 4 Kuka lohduttaa Nyytiä 2060? Ajatuksia ikääntyvästä väestöstä - Anna Rotkirch	83

SEURAAVALLA

SIVULLA:

Rouva Toini Kyytinen
vastasyntyneen tyttärensä
Ritvan kanssa sairaalassa
(yksityiskohta)

Museovirasto

Kansatieteen kuvakokoelma

Pekka Kyytisen kokoelma

kuva: Pekka Kyytinen

1. Tulevaisuusvaliokunnan esipuhe

Tämä raportti kertoo tulevaisuusvaliokunnan uusimmasta kokeilusta uudenlaisten menetelmien saralla. Tulevaisuusvaliokunta on vuosien varrella nostanut esille, kokeillut ja kehittänyt erilaisia ennakointimenetelmiä. Valiokunta järjesti esimerkiksi avoimen kirjoituskilpailun, jonka tuloksena julkaistiin raportti nimeltä [Mustat joutsenet – Mikä muuttaa maailmaa seuraavaksi?](#) Uusia menetelmiä havainnollistavat myös [Taiteen menetelmät kehittämisessä ja tutkimuksessa](#), maailmaa radikaalisti muuttavien teknologioiden [ennakointi](#) sekä yhteiskunnallisia jännitteitä ja vastakkainasetteluja analysoiva [dialektinen tulevaisuudentutkimus](#).

Eduskuntatyön luovien menetelmien kehittämiseksi tulevaisuusvaliokunta ehdotti vuonna 2015, että Eduskuntataloon rakennetaan peruskorjauksen yhteydessä luovia tiloja. Valiokunnan ehdotus hyväksyttiin, ja luova tila valmistui keväällä 2019. Viihtyisän kokoustilan kalustus on muokattavissa ryhmätyöhön, ja tilassa voidaan hyödyntää myös virtuaalitodellisuutta. Vuonna 2021 valiokunta kokeili myös tekoälyä valiokuntatyössä. Tätä on sivuttu [lausunnossa](#), joka koski valtioneuvoston selvitystä ”Strateginen ennakointi – edellytysten luominen Euroopan selviytymiskyvyn parantamiseksi” ja aiheesta on myös tehty valiokunnan julkaisu [Tekoälyratkaisut tänään ja tulevaisuudessa](#).

Tulevaisuusvaliokunta voi aina vaalien jälkeen aloittaa työnsä tyhjältä pöydältä ja päättää itse painopistealueistaan. Nykyinen, vuonna 2019 työnsä aloittanut valiokunta valitsi yhdeksi teemakseen yhteiskunnallisen luovuushypyn sekä taiteen hyödyntämisen kiperien yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemisessa. Valiokunta toteutti Taiteen edistämiskeskuksen kanssa yhteistyössä *Ikääntymisen tulevaisuuksia 2060 – taideväliitteinen asiantuntijadialogi uuden ajattelun lähteenä* -hankkeen, jossa luovuushyppyä päätettiin kokeilla ikääntymisen tulevaisuuksien tutkimiseksi. Mielenkiintoisten tulosten lisäksi hankkeessa kokeiltiin ja kehitettiin tietoisesti menetelmää taidetta ja tiedettä yhdistäväksi toimintamalliksi. Mallissa etsittiin tasapainoa taiteen vapauden ja taiteen välinearvon välillä, jotta vuoropuhelu tieteen kanssa ei tukahduttaisi taiteilijoiden itseilmaisua, vaan antaisi molemmille jotain. Valiokunta kutsui prosessiin tutkimus- ja kehittämiss maailmaa edustavia asiantuntijoita. Taiteen edistämiskeskus puolestaan toi prosessiin neljä eri taiteenaloja edustavaa, uudenalaisesta yhteistyöstä kiinnostunutta taiteilijaa – sekä arvokkaan välittäjäosaamisensa.

Valiokunta pääsi itse osallistumaan hankkeeseen, kun taiteilijat esittelivät asiantuntijatyöryhmälle ja valiokunnalle teostensa aihiot. Inspiraatio aihioihin oli saatu asiantuntijoiden näkemyksistä. Tilaisuus oli mieleenpainuva: Etänäkin koetut performanssit, kerronta ja kuvat pakottivat kohtaamaan ja tulkitsemaan ikääntymiseen liittyviä kysymyksiä uudesta näkökulmasta. Ne jättivät pysyvän muistijäljen ja herättivät valiokunnan kiinnostuksen siihen, mitä asiantuntijoiden ja taiteilijoiden yhteistyö tuottaa.

Nyt käsillä oleva raportti kuvaa nämä tuotokset. Raportissa käydään läpi sekä hankkeessa kokeillun prosessin vaiheet sekä sen synnyttämät päätelmät ikääntymisen tulevaisuudesta ja siihen liittyvistä uhkista ja mahdollisuuksista. Lisäksi raportissa pohditaan taiteen merkitystä yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemisessa. Nämä kaikki aihepiirit ovat valiokunnan kannalta erittäin kiinnostavia.

Hankkeessa kokeiltu dialogi on oikeastaan ääriesimerkki toimintamallista, jota tulevaisuusvaliokunta on useasti peräänkuuluttanut esimerkiksi ministeriöiden välille. Siinä on kyse sektorirajat ylittävästä keskustelusta, jossa haetaan ratkaisuja yhdessä, uskalletaan asettaa hetkeksi sivuun ennakko-oletukset ja kuunnellaan, mitä toisen alan edustaja ehdottaa. Tällä tavalla on mahdollista saada uudenlainen ote monimutkaisista ongelmista, joiden edessä vanhat keinot ovat jääneet tehottomiksi.

Äärimmäistä nyt tehdyssä kokeilussa on raja-aitojen korkeus: keskustelussa ei ylitetty vain tieteenalojen välisiä rajoja, vaan siinä käsiteltiin rakentavassa hengessä myös varsin herkkiä kysymyksiä. Nämä kysymykset koskivat sitä, kuka voi ja keiden tulisi käyttää asiantuntijan ääntä, kun puhutaan päättäjille, ja millä ehdoin tämän tulisi tapahtua.

Tämän raportin ensimmäinen opetus on, että rajoja ylittävä, rakentava kohtaaminen edellyttää turvallista ilmapiiriä ja luottamusta. Taiteen kokemuksellisuus auttaa luottamuksen ilmapiirin luomisessa. Raportin toinen opetus on, että taiteen ja tieteen asiantuntijuuden yhdistäminen voi toimia, kun prosessi on hyvin fasilitoitu. Ilman välittäjää eri käsitejärjestelmiin tottuneet osallistujat saattaisivat puhua toistensa ohi.

Raportin kolmas opetus on, että eri näkökulmien yhdistämistä tarvitaan sitä kipeämmin, mitä kiperämpi ongelma on. Taiteen merkitys on erityisesti siinä, että ongelma nähdään eri tavalla. Tutkimuksen tehtävänä on puolestaan etsiä vastauksia uudella tavalla asetettuun ongelmaan. Taidevälitteistä asiantuntijadiologia onkin syytä kokeilla, kun kehitetään erilaisia yhteiskunnallisia palveluita, jotta vähii resursseja ei vain levitetä yhä laajemmalle. Sen sijaan pitää pyrkiä ajattelemaan niin ongelmaa, tavoitteita kuin ratkaisujakin aiemmasta poikkeavalla tavalla.

Ikääntymisen tulevaisuuksia 2060 -hanke vastaa myös tulevaisuusvaliokunnan tavoitteeseen pystyä puhumaan ja viestimään tulevaisuudesta tasolla, joka olisi yksittäisen ihmisen näkökulmasta merkityksellinen, hänen elämänsä ja arkeensa kytkeytyvä. Raportin neljäs opetus onkin, että juuri taide tarjoaa tulevaisuuden kokemukselliseen esittämiseen loputtomat mahdollisuudet. Tämän kokemuksen saadakseen lukijan kannattaa tutustua hankkeessa luotuihin taideteoksiin. Niistä saa käsityksen raportissa olevien linkkien kautta. Myös raportin kuvitus pohjautuu hankkeessa luotuun valokuvataideteokseen.

Mitä visioita tai ratkaisuja taiteilijoiden ja asiantuntijoiden dialogi sitten tuotti, kun se kohdistui ikääntymisen tulevaisuuksiin?

Ensimmäinen viesti ikääntymisen tulevaisuuksista näyttää olevan se, että puhetavoilla on merkitystä. Esimerkiksi se, nähdäänkö vanheneminen toivottavana vai ongelmallisena, saattaa vaikuttaa mahdollisuuksiin, joita havaitaan, ja suuntaan, josta ratkaisuja haetaan. Ei ole syytä pitää itsestäänselvänä, mistä ikääntymisessä on kyse. Tämä kaikki huomataan tutkimalla hankkeesta nousevia tulevaisuuskuvia.

Myönteisissä tulevaisuuksissa vanhuus on arvokasta ja mielekästä aikaa. Silloin ikäihmisillä on mahdollisuuksia osallistua kestävän yhteiskunnan ylläpitämiseen, mutta he voivat myös hieman nautiskella siitä, että ei ole niin hirveä kiire koko ajan, ja voivat luottaa saavansa tukea sitä tarvitessaan. Kun puhutaan myönteisesti, on luontevaa kysyä, onko tämä kuva realistinen tavoite vai tavoittamaton utopia. Onko pitkä vanhuus kaikkien mielestä tavoittelemisen arvoinen? Ikävämmässä tulevaisuuskuvassa puolestaan varattomimmat, yksinäisimmät ja keholtaan ja mieleltään hauraimmat ikäihmiset yrittävät selviytyä ilman turvaverkkoa vanhusvihamielisessä yhteiskunnassa, josta eutanasia tarjoaa yhteiskunnallisesti hyväksytyn viimeisen pakoineon. Onko tämä kuva vain dystooppista painajaista vai väistämätön näky-mä tulevaisuuteen, jossa alati pienenevällä työikäisten joukolla ei enää ole varaa heikoimpiin vanhuksiinsa?

Näissä tulevaisuuskuville ei ole kysymys vain luovuuden purskahduksista. Sen sijaan ne rakentuvat tutkijoiden varoituksille siitä, että ikääntyminen todellakin saattaa johtaa sukupolvien sisäiseen, väliseen ja alueelliseen voimakkaaseen eriarvoistumiseen, jos sitä ei pystytä poliittisilla ratkaisuilla estämään. Tutkimus muistuttaa myös siitä, että yhteiskuntamme sosiaaliset verkostot ovat pitkään olleet muutoksessa. Nykyään lapset saavat pitää isovanhempansa keskimäärin kauemmin, mutta ikääntyneillä on keskimäärin yhä vähemmän lapsenlapsia. Muuttuvasta sosiaalisesta kudelmaasta huolimatta kaikkien täytyy kuitenkin kokea kuuluvansa johonkin yhteisöön voidakseen hyvin.

Toiseksi viestiksi ikääntymisen tulevaisuuksista näyttää muodostuvan vuorovaikutuksen tärkeys: Vuorovaikutuksen pitää olla mahdollista yksilöille, ja rakenteilta sitä pitää jopa edellyttää. Tarvitaan rakenteita, jotka tukevat sukupolvien välistä kontaktia ja ikäryhmien sekoittamista. Näin eri suunnista tulevat kokemukset voivat kohdata, viisaus välittyä ja hyvinvointi toteutua. Tarvitaan palveluiden suunnittelua monialaisesti ja rajapintoja asiakas- ja työhyvinvoinnin yhtäaikaiseksi kehittämiseksi. Tarvitaan robotiikkaa ja tekoälyä – mutta niiden on oltava eettisesti suunniteltua teknologiaa, joka vahvistaa vanhusten toimijuutta ja heille tärkeisiin yhteisöihin kuulumista.

Kolmas ikääntymisen tulevaisuuksista kaikuva viesti on se, että meillä kaikilla on tarve tulla huomioiduksi yksilöinä. Ikääntyminen on myös paljon muuta kuin haurautta ja hoidettavana olemista, vaikka myös ne kuuluvat useimpien loppuvaiheeseen. Ikääntyneiden tarpeet eivät määrydy vain heidän kuntonsa mukaan, vaan myös heidän kiinnostustensa mukaan. Monilla ikääntyneillä on halu antaa osaamistaan. Tämän huomioiminen vahvistaa ikääntyneiden lisäksi myös yhteiskuntaa. Samalla on muistettava, että minkään ikäluokan edustajat eivät kaikki halua samanlaista elämää. Yksilöllisyydenkin huomiointi on lopulta vuorovaikutuksesta huolehtimista: palveluiden ja tuen suunnittelun ja tarjoamisen tulee perustua kuuntelemiselle ja dialogille.

Ikääntymisen tulevaisuuksien viimeisenä viestinä on hyvä muistaa, että ikääntyminen on kaikkien niiden tulevaisuutta, joilla on onni välttää ennenaikainen kuolema. Tehtävä ei ole lainkaan abstrakti, kun luodaan yhteiskuntaa, jossa on hyvä vanheta. Tekeillä on oma

tulevaisuutemme, omien lastemme tulevaisuus, jokaisen tuntemamme lapsen tulevaisuus. Miltä sen tulisi näyttää ja tuntua?

Tämän hankkeen lopuksi valiokunta veti vielä yhteen ajatuksiaan siitä, miten taiteen avulla voidaan syventää tulevaisuusajattelua. Valiokunta totesi, että nyt tehty kokeilu vahvisti valiokunnan näkökulmaa. Sen mukaan taiteella on paljon annettavaa kehittämiseen, joka vaatii raja-aitojen ylittämistä. Mutta samalla on hyvä pitää mielessä, ettei taiteelta tule pelkäämään kysyä, miten se voi hyödyttää muita prosesseja. Valiokunnalle jäikin tästä kokemuksesta vielä nälkää kohdata taidetta myös ilman ennalta asetettua kysymystä, ihmetellä, mitä teokset ja taiteilijat haluavat sanoa, ja pohtia, miten näiden sanomien yhteinen tulkinta voisi vaikuttaa päättäjien tulevaisuusajatteluun. Tulevaisuuden luotaamisen luovalla tavalla on syytä jatkaa!

HELSINGISSÄ 16.3.2022

TULEVAISUUSVALIOKUNTA

Joakim Strand, puheenjohtaja (r.)

Pirkka-Pekka Petelius, varapuheenjohtaja (vihr.)

JÄSENET

Marko Asell (sd.)

Harry Harkimo (liik.)

Hannakaisa Heikkinen (kesk.)

Mari Holopainen (vihr.)

Katja Hänninen (vas.)

Ville Kaunisto (kok.)

Pasi Kivisaari (kesk.)

Ari Koponen (ps.)

Antti Lindtman (sd.)

Merja Mäkisalo-Ropponen (sd.)

Arto Pirttilahti (kesk.)

Kristiina Salonen (sd.)

Sari Tanus (kd.)

Sinuhe Wallinheimo (kok.)

Jussi Wihonen (ps.)

Yksivuotiaan syntymä-
päiville katettu pöytä
KAMU Espoon
kaupunginmuseo
Esbo Hembygdsförening
kuvaaja tuntematon

2. Johdanto

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta käynnisti syksyllä 2020 yhdessä Taiteen edistämiskeskuksen kanssa selvityshankkeen *Ikääntymisen tulevaisuuksia 2060 – taidevälitteinen asiantuntijadialogi uuden ajattelun lähteenä*. Hankkeen tavoitteena oli muodostaa uutta ajattelua ja tuottaa rohkeita visioita tulevaisuuskuviin ikääntymisestä. Tavoitteen saavuttamiseksi kehitetty työtapa mahdollistaa erilaisten asiantuntijuuksien yhteistyön ja keskustelun. Tässä työtavassa taide on vaikuttava tekijä, ja tulevaisuusvaliokunnan perinteisen asiantuntijakuulemisen sijasta asiantuntijoiden näkemykset kehittyvät vuorovaikutuksessa taiteen ja luovien menetelmien kanssa. Tulevaisuusvaliokunta ei kuule vain yksittäisiä asiantuntijapuheenvuoroja, vaan uuden ymmärryksen ja näkemyksellisyiden muodostamiseksi ikääntymisen tulevaisuuksia käsiteltiin moniäänisen, taidevälitteisen asiantuntijadialogin kautta.

Hankkeeseen kutsuttiin yhteensä 12 asiantuntijaa. Tulevaisuusvaliokunta valitsi ja kutsui kahdeksan ikääntymisasiheiden parissa työskentelevää asiantuntijaa kuultavaksi. Hyvinvoinnin ja osallisuuden näkökulmaa edustivat hankkeessa toimitusjohtaja Eija Sorvari Miina Sillanpään säätiöstä, Sipoon kunnan palvelujohtaja Helena Räsänen (eläkkeellä), suunnittelija Annele Urtamo Ikäinstituutista ja kehitysjohtaja Eeva Mäkinen Itä-Suomen Hyvinvointivierailusta. Sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmän, demografian, huoltosuhteen ja työvoimakysymysten näkökulmaa edustivat Väestöliiton johtaja Anna Rotkirch ja Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan professori Heikki Hiilamo. Eettisesti kestävän teknologian näkökulmaa hankkeeseen toi Teknologian tutkimuskeskus VTT:n johtava tutkija dosentti Jaana Leikas. Lisäksi Helsingin yliopiston väitöskirjatutkija Reima Launonen Filosofian Akatemiasta toi kokonaisuuteen humanistista näkökulmaa.

Taiteen edistämiskeskus kutsui hankkeeseen neljä eri alan ammattitaiteilijaa. Hankkeeseen osallistuivat performanssitaiteilija Artor Jesus Inkerö, runoilija ja kirjailija Harry Salminen, esitystaiteilija Juha Valkeapää sekä kuvataiteilija Niina Vatanen.

Kahdeksalta mainitulta asiantuntijalta pyydettiin hankkeen aluksi kirjallinen lausunto vuoden 2060 ikääntyvän Suomen vaihtoehtoista tulevaisuuskuvista. Lokakuussa 2020 hankkeen ensimmäisessä työpajassa asiantuntijat keskustelivat lausuntojen pohjalta ja keskustelu tallennettiin. Tallenne ja lausunnot toimivat materiaalina hankkeen neljälle taiteilijalle, joita pyydettiin hyödyntämään materiaalia luodakseen ikääntymisen tulevaisuudesta oma, itsenäinen ja vapaa tulkinta. Hankkeen jälkimmäinen työpaja järjestettiin maaliskuussa 2021, läsnä olivat kaikki 12 asiantuntijaa ja taiteilijaa. Työpajassa taiteilijat esittelivät omat taiteelliset tulokulmansa ikääntymisen tulevaisuuksiin.

Nämä taiteelliset tulemat eivät olleet valmiita taideteoksia vaan niiden aloitteita. Ne toimivat asiantuntijoiden ja taiteilijoiden yhteiskeskustelun edistäjinä ja tarjosivat ryhmälle mahdollisuuden tunnistaa keskeisimpiä havaintoja ikääntymisen tulevaisuuksista. Näiden löydösten pohjalta kirjoitettiin tulevaisuusvaliokunnalle jätetty lausunto keskeisistä näkökulmista ikääntymisen tulevaisuuksiin. Lausunto esiteltiin tulevaisuusvaliokunnalle 16.4.2021.

Tämä julkaisu esittelee hankkeessa kehitetyn taidevälitteisen asiantuntijadialogimenetelmän, hankkeessa muodostuneet asiantuntija- ja taiteelliset sisällöt sekä prosessin kautta muodostuneet yhteiset löydökset. Kutsuimme lisäksi julkaisuun mukaan kaksi hankkeen ulkopuolista kirjoittajaa. Kirjailija Maarit Verronen sai tehtäväkseen lukea hankkeen kahdeksan asiantuntijan lausunnot ja kirjoittaa vapaan luovan tulkinnan lausuntojen keskeisistä aiheista. Viimeisessä luvussa innovaatiojohtamisen emeritaprofessori Pirjo Ståhle pohtii hankkeen tarjoaman laajentuvan asiantuntijuuden merkitystä päättäjille ja tulevaisuuden Suomelle.

Menetelmän kehittäjinä ja hankkeen toteuttajina toimivat allekirjoittaneet, Taiteen edistämiskeskuksen Taiteilijan asiantuntijuuden ja välittäjätoiminnan kehittämisohjelman läänintaiteilijat asiantuntija Krista Petäjäjärvi ja yhteiskuntatieteiden tohtori Aura Seikkula. Tehtävänämmä oli kehittää ja toteuttaa prosessi, joka vastaa tulevaisuusvaliokunnan tiedontarpeisiin ja mahdollistaa taidevälitteisen asiantuntijadialogin kautta syntyvän näkemyksellisyyden ikääntymisen aiheeseen.

Yhteiskuntamme on riippuvainen enenevässä määrin sen kyvystä sisällyttää luovaa osamista erilaisten haasteellisten ongelmien käsittelemiseen. Kestävät ratkaisut syntyvät asiantuntijuuksien moninaisuudesta ja tulokulmien diversiteetistä. Hanke ja sen tulokset osoittavat, että asiantuntijuuksien moninaisuus, taiteellinen ajattelu, menetelmällisyys ja arvokas konteksti ovat elementtejä, joita tarvitaan uusien arvojen luomiseksi ja uusien ratkaisujen tavoittamiseksi. Tulevaisuusvaliokunta on muutaman viime vuoden aikana työskennellyt toistuvasti hyödyntäen taiteen eri keinoja moninaistaakseen työskentelytapoja ja nostaakseen esiin taiteen mahdollisuuksia kehittämistyössä. Tämä hanke on osa tätä jatkumoa.

Tämä julkaisu sisältää paljon taidetta. Julkaisun kuvasto koostuu sekä Niina Vatasen omista teoksista että hänen eri kuvakokoelmista ja arkistoista valitsemistaan valokuvista. Kuvat ovat osa 0-100 teoskokonaisuutta, jonka hän laati osana hanketta. Julkaisussa esillä olevien QR-koodien takaa avautuu hankkeessa toteutettuja taideteoksia, taiteilijoiden haastatteluja sekä hankkeen taidenäyttely virtuaalisessa muodossa.

Haluamme lämpimästi kiittää Eduskunnan tulevaisuusvaliokuntaa yhteistyön mahdollistamisesta. Lisäksi esitämme kiitoksemme hankkeeseen osallistuneille taiteilijoille ja asiantuntijoille. Panoksenne on vaikuttanut niin yhteisajattelumme tuloksiin kuin taidevälitteisen asiantuntijadialogin menetelmäkehitykseen. Uskomme hankkeen käytännönläheiseen ja moniäänisyyttä mahdollistavaan työtapaan. Luova ja taidevälitteinen asiantuntijadialogi synnyttää uutta ajattelua valiokuntatyön arvokkaassa kontekstissa.

11.3.2022 HELSINGISSÄ

Aura Seikkula & Krista Petäjäjärvi

SEURAAVALLA
AUKEAMALLA:

8-vuotiaan kädet

kuva: Niina Vatanen

SEURAAVALLA

SIVULLA:

15-vuotias

Neiti Ilmi Bergroth

(naim. Hallsten),

tuleva naisasianainen,

opettaja ja kansanedustaja

Museovirasto

Historian kuvakokoelma

Valokuvaamo Atelier Nyblinin kokoelma

kuva: Daniel Nyblin (10.05.1878)

3. Menetelmäkuvaus: taidevälitteinen asiantuntijadialogi

Taide luo uusia maailmoja ja kokemuksia. Taide on myös jaettu kokemus, joka mahdollistaa kohtaamisia ja näkemysten moninaisuuksien yhdistymistä. Taiteellinen ajattelu tarjoaa ennennäkemättömiä ratkaisuja ja toimii haasteellisissakin, tuloksia hakevissa ympäristöissä.

Elämme globaalien kriisien maailmassa. Taloudelliset, ekologiset, geopoliittiset, yhteiskunnalliset ja teknologiset jännitteet määrittävät elinolosuhteitamme tuntemattomaan suuntaan. Tällaisessa murroksessa yhteiskunnalla on suuri tarve monialaiselle näkemyksellisyydelle ja menetelmille, jotka luovat uutta.

Taiteen edistämiskeskuksen Taiteilijan asiantuntijuuden ja välittäjätoiminnan kehittämisohjelman (2018–2022) tavoitteena on ollut vahvistaa taiteilijan mahdollisuuksia toimia asiantuntijuutensa kautta erilaisissa yhteiskunnallisen kehittämisen konteksteissa. Ohjelma on tehnyt näkyväksi taiteellisen osaamiseen uudenlaista soveltamista laaja-alaisesti yhteiskunnan eri osa-alueilla sekä tukenut välittäjäosaamisen kehittymistä, monipuolistumista ja organisoitumista.

Taide ja taiteilijat edustavat yhteiskunnan luovaa ydintä ja osaamista. Hankkeen työtapana on osa laajempaa kehityskulkua, jossa taide ja taiteilijan asiantuntijuus tulevat osaksi yhteiskunnallista kehittämistä, innovointia ja moninaisten ongelmien ratkaisua. Uusissa moniammatillisissa yhteyksissä taide ja taiteilijat rikastuttavat asiantuntijakeskustelun sisältämien näkökulmien mahdollisuuksia, rakentavat luovia lähestymistapoja ja laajentavat yhteisen ajattelun horisonttia.

Petäjäjärven ja Seikkulan hankkeeseen kehittämä taidevälitteinen asiantuntijadialogimenetelmä tuottaa tulevaisuusvaliokunnan tarpeisiin uutta ajattelua ja näkemyksellisyyttä ikääntymisen tulevaisuuksiin. Taidevälitteisen asiantuntijadialogin erilaisissa prosesseissa hankkeelle asetetut sisältötavoitteet, aikajänne ja taloudelliset rajoitteet määrittelevät muotoa, mutta tarkoitus on

1. vahvistaa luovaa tulevaisuusajattelua monialaisen asiantuntijadialogin ja taiteen keinoin
2. muodostaa prosessirakenne, joka mahdollistaa tasavertaisen ja tavoitteellisen asiantuntijadialogin yhdessä taitelijoiden kanssa
3. tehdä prosessissa syntyneitä sisältöjä ja taideteoksia näkyväksi erilaisille yleisöille, innostaa ja tartuttaa toimintamallia eteenpäin.

Taidevälitteisen asiantuntijadialogin menetelmää on kokeiltu erilaisissa asiantuntijayhteyksissä ennen tätä hanketta ja sen jälkeen, mutta tässä toteutusmuodossaan se on ainutlaatuinen.

3.1. Menetelmän lähtökohdat

Taidevälitteisen asiantuntijadialogin keskeisenä lähtökohtana on Seikkulan yhteiskuntatieteiden väitöskirjan *The curatorial épistémè: an epistemological concept analysis on the meaning creating agency in arts – Kuratoriaalinen épistémè: tietoteoreettinen käsiteanalyysi taiteen merkityksiä tuottavasta toimijuudesta* (2021) esittelemät tulokset taiteen tietoa tuottavasta erityisluonteesta. Seikkulan tietoteoreettinen väitöskirjatutkimus määrittelee taiteen tiedollisia erityispiirteitä tuoden ne laajemman tietoa ja tiedon luonnetta käsittelevän filosofisen keskustelun piiriin. Tutkimuksen analyysi kontekstualisoituu nykyaidekuraattorin ammatillisuuden ja työskentelyn kautta.

Seikkulan tutkimus määrittelee taiteen ja sen tekemisen ja esittämisen merkitystä tuottavana toimijuutena. Toimijuus on yhteisesti jaettu prosessi, jossa taiteilija, kuraattori ja yleisöt kohtaavat taideteoksen äärellä.

Ikääntymisen tulevaisuuksia 2060 -hankkeessa tämä toimijuus mahdollistaa yksittäisten asiantuntijakuulemisten sijasta asiantuntijaryhmässä yhteisesti muodostuvaa luovaa näkemysellisyyttä ikääntymisen tulevaisuudesta. Hanke tarjoaa tulevaisuusvaliokunnan perinteisen asiantuntijakuulemisen rinnalle työtavan, jossa asiantuntijoiden näkemykset kehittyvät dialogisesti yhdessä taiteellisen ajattelun kanssa. Kuraattori luo taiteelle, tässä tapauksessa myös asiantuntijuudelle, tiedollisen horisontin. Tämä horisontti laajenee asiantuntijadialogin ja yhteisajattelun äärellä.

3.2. Prosessirakenne

1. Hankkeen lähtökohdan muodostivat tulevaisuusvaliokunnan kutsumien kahdeksan asiantuntijan tuottamat tekstit ikääntymisen tulevaisuuksista. Nämä skenaariot edustivat kunkin asiantuntijan omaa lähestymistapaa ja erityistä asiantuntijuutta ikääntymisen tulevaisuuden käsittelemisessä.
2. Asiantuntijalausuntoja käsiteltiin hankkeen ensimmäisessä hybridinä toteutetussa työpajassa (10/2020). Jokainen asiantuntija esitteli lausuntonsa asiantuntijaryhmälle. Lausunnot toimivat pohjamateriaalina keskustelulle, jota edistettiin taidekuvaston äärellä. Asiantuntijat keskustelivat teoskuvien kautta pohtien vapaamuotoisesti potentiaalisia ikääntymisen utopioita ja dystopioita.
3. Hankkeeseen kutsutut neljä taiteilijaa saivat materiaalikseen asiantuntijalausunnot sekä ensimmäisen työpajan nauhoitetun ja litteroidun keskustelun. He hyödynsivät materiaalia oman, itsenäisen ja vapaan tulkinnan luomiseksi ikääntymisen tulevaisuuksista.
4. Hankkeen jälkimmäisessä, hybridinä järjestetyssä työpajassa olivat läsnä kaikki asiantuntijat ja taiteilijat (3/2021). Tässä työpajassa esitettiin neljä taiteellista tulokulmaa ikääntymisen tulevaisuuteen. Taideteosten pohjalta asiantuntijat ja taiteilijat keskustelivat yhdessä, tunnistuen ryhmälle kaikista keskeisimpiä havaintoja ikääntymisen tulevaisuuksista. Tätä osiota työpajasta seurasivat myös tulevaisuusvaliokunnan jäsenet.
5. Jälkimmäisestä työpajasta tehty tallenne ja litterointi toimivat taustamateriaalina Seikkulan ja Petäjäjärven kokoamalle lausunnonle, joka esittelee hankkeen tuloksia tulevaisuusvaliokunnalle (4/2021).
6. Hankkeen tulokset ja taiteelliset tuotokset esitetään yleisölle Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisusarjan raporttina ja taidenäyttelynä (4/2022).

Hankkeessa toteutettu prosessirakenne aikataulutettiin mahdollistamaan taiteellinen työskentely, ollen kuitenkin tarpeeksi tiivis aktiiviseen osallistajuuteen. Onnistumisen kannalta asiantuntijalausunnoilla ja työpajasta syntyneellä keskustelumateriaalilla oli suuri merkitys taiteelliselle työskentelylle. Taiteilijat saivat materiaalit vapaaseen käyttöön, ilman että niihin oli välttämätöntä viitata tai luoda mitään tunnistettavaa kytköstä.

Hankkeen työpajoista tuotetut tallenteet olivat merkittäviä tietolähteitä asiantuntijakeskustelun ytimen hahmottamiselle. Taiteilijoiden tekemään taiteelliseen työhön resursoitiin kuukauden työaika. Tänä aikana taiteilijat työskentelivät itsenäisesti ikääntymisen aiheen äärellä. Taiteilijat kokoontuivat myös yhdessä Seikkulan ja Petäjäjärven kanssa keskusteluihin, joissa tarkennettiin hankkeen tavoitteita ja taiteellisen työn odotusarvoja. Odotusarvona ei ollut uusien taideteosten syntyminen, vaan taiteilijan näkökulmaa esittelevä sisältö, konsepti tai luonnos ikääntymisen aiheeseen.

3.3. Yhteisen näkemyksellisyyden muodostuminen

Asiantuntijoiden hankkeelle kirjottamat lausunnot käsittelivät ikääntymistä muun muassa palveluiden, teknologian, osallisuuden, toimijuuden, onnistuneen vanhenemisen, syntyvyyden ja sosiaalisten, ekologisten ja taloudellisten vaikutusten näkökulmista. Taideteosten sisällöt käsittelivät ikääntymisen tulevaisuuksia esimerkiksi yhteisöllisyyden, ajan käsittämisen, ikäihmisen tekemän henkilökohtaisen vaikutuksen ja ikääntymiseen liittyvän vieraantumisen ja inhon kokemusten näkökulmista. Jokainen aiheita tarkasteleva näkökulma on tarpeellinen osa kokonaisuutta. Ensimmäisessä työpajassa käyty keskustelu ikääntymisen utopioista ja dystopioista ohjasi asiantuntijaryhmän yhteisajattelua yhteiskunnallisten uhkien ja mahdollisuuksien suuntaan. Utopiat ja dystopiat loivat ajattelulle asiantuntijataustasta riippumattoman tulevaisuusorientaation.

Visio ikääntymisen tulevaisuuksista muodostui hankkeen jälkimmäisen työpajan aikana. Tässä työpajassa työryhmä, eli kahdeksan asiantuntijaa ja neljä taiteilijaa Seikkulan ja Petäjäjärven johdolla, olivat ensimmäistä kertaa koolla yhdessä. Valtaosa työryhmästä oli fyysisesti läsnä työpajassa, muutama osallistui etäyhteydellä. Työpajassa koetut taiteilijoiden esitykset toimivat eräänlaisina asiantuntijalausuntojen raameja murtavina ja ajatuksia vapauttavina katalyytteinä. Työryhmän edustamien asiantuntijuuksien moninaisuus vahvistui entisestään, kun taiteilijat osallistuivat dialogiin ja yhteisten näkökulmien muodostamiseen.

Seikkula ja Petäjäjärvi kokosivat yhteisajattelun tuloksista tulevaisuusvaliokunnalle luovutetun lausunnon. Lausunto on yhteenvedo työryhmän taidevälitteisen asiantuntijadialogin kautta tekemistä löydöksistä. Lausunnon sisältö ei rakentunut toistamalla yksittäisiä asiantuntijalausuntoja tai taideteosten sisältöjä, vaan kirkastamalla yhteisiä, työryhmässä toistuvia ja olemukseltaan perustavanlaatuisia havaintoja ikääntyvän yhteiskunnan uhista ja mahdollisuuksista. Lausunto oli eräänlainen synteesi työryhmän keskeisistä näkökulmista.

Hankkeen menetelmä tasavertaistaa asiantuntijuuden – tässä tapauksessa niin tulevaisuusvaliokunnan tilaamat asiantuntijalausunnot kuin taiteilijoiden tuottamat taiteelliset sisällöt. Asiantuntijoiden tuottamat ajatukset, analyysit, tekstit ja taideteokset asettuvat vastavuoroiseen, merkitystä tuottavaan suhteeseen. Asiantuntijuus ja taide ovat tasavertaisia sisällöllisesti uutta ajattelua ja näkemyksellisyyttä luovassa kokonaisuudessa.

Nämä sisällöt ja näkemykset tuodaan avoimeen yleisösuhteeseen, jolloin pääsy sisältöihin avautuu erilaisille sidosryhmille. Hankkeessa tämä yleisösuhte tapahtuu tulevaisuusvaliokunnan kuulemisen, tämän julkaisun ja näyttelyn kautta. Hankkeen viimeisessä vaiheessa taiteilijat työstävät teosaihionsa esitettävään muotoon, ja teoksista kootaan yleisölle avoin näyttely (4/2022). Näyttely tuottaa uuden kerroksen merkityksiä ja tuottaa uutta ajattelua ikääntymisen tulevaisuuksiin.

Hankkeen tulokset esitellään tarkemmin luvussa 7.

3.4. Välittäjän merkitys menetelmälle

Välittäjällä on keskeinen rooli taidevälitteisen asiantuntijadialogin mahdollistamisessa. Välittäjä suunnittelee ja toteuttaa tarkoituksenmukaisen ja kaikille hankkeen osapuolille mielekkään työskentelyprosessin. Seikkulan ja Petäjäjärven tässä hankkeessa toteuttaman välittäjätyön keskeiset osa-alueet olivat

- A. prosessimuotoilu
- B. viestintä eri kohderyhmille (valiokunta, asiantuntijat, taiteilijat, yleisöt)
- C. taiteilijoiden kuratointi ja heidän työnsä tukeminen
- D. työpajojen toteutus ja fasilitointi
- E. tulosten kokoaminen ja raportointi
- F. työskentelyn dokumentointi
- G. prosessin ja tulosten esittely näyttelykontekstissa.

Keskeistä taidevälitteisessä asiantuntijadialogissa on dialogityön periaatteiden arvostaminen. Dialogin kautta tuotetaan ymmärrystä toisten näkemyksistä ja luodaan merkityksiä toiminnan kohteena oleville asioille. Dialogissa jokaisen osallistujan näkemys on yhtä arvokas ja kerryttää keskustelussa muodostuvaa merkityksellisyyttä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että monialaisen asiantuntijakeskustelun mahdollistamiseksi fasilitaattori kiinnittää erityistä huomiota tasavertaisen tilan luomiseen. Jokaisen asiantuntijan ääni on yhtä painava ja keskustelussa esiintyneitä näkökulmia käsitellään mahdollisimman tasavertaisesti. Yhteisen näkemyksellisyyden luominen edellyttää asiantuntijaryhmän jäsenten vapautumista omassa ajattelussaan, eli oman asiantuntijuuden rajoja on haastettava. Taiteen läsnäolo mahdollistaa vapautumisen perinteistä asiantuntijakeskustelua henkilökohtaisempaan käsittelytapaan, jossa prosessi voi tavoittaa osallistujissa uudenlaista näkemyksellisyyttä. Tämä vaatii rohkeutta ja on mahdollista vain silloin, kun prosessi ja siihen osallistuvat ihmiset herättävät toisissaan riittävästi sitoutumista ja luottamusta. Tästä lähtökohdasta edistetään entuudestaan toisilleen tuntemattomien asiantuntijoiden välille muodostuvaa hetkellistä turvallista tilaa. Yhteisen dialogin kautta muodostuva ja uutta luova ajattelu edellyttää, että osallistujilla on kokemus turvasta ja luottamuksesta.

Seikkulan tietoteoreettisen väitöskirjatutkimuksen tulosten mukaan asiantuntijuuden kuratointi ei ole vain selektiivinen valintaprosessi, vaan monialaista asiantuntijuutta ymmärtävää uuden tiedon mahdollistamista. Kuratoinnin kautta muodostuvat edellytykset monialaisesti syntyvälle, uutta luovalle vaikuttavalle ajattelulle. Kuraattorilla on kykyä ennakoita kutsuttavien asiantuntijoiden näkemyksellisyyden ja yhteisajattelun sisältämää potentiaalia. Kuraattori tunnistaa suhteiden, dynamiikan ja yksittäisten kontribuutioiden mahdollisia yhteisvaikutuksia. Kuratoitu työskentelyprosessi luo asiantuntijalle vapautta asiantuntija-ajattelun tietämisen ja tiedon esittämisen tapoihin. Taiteelle prosessi muodos-

taa merkityksellisen kontekstin, jossa teos siirtyy kokemuksellisesta merkityksestä tietoa tuottavalle tasolle.

3.5. Kokemuksia osallistumisesta

Jälkimmäisen työpajan päätteeksi asiantuntijat ja taiteilijat summasivat ajatuksiaan työskentelystä. Osallistujat kokivat yleisesti päässeensä työskentelemään täysin uudella, omaa ajattelua ja työskentelyä moninaistavalla tavalla.

”Tämä on ollut hyvin mielenkiintoinen [prosessi] ja on upeaa, että tässä on uskallettu rikkoa perinteistä kaavaa”, Reima Launonen toteaa.

Moni asiantuntija nosti esiin, että asiantuntijakeskustelu laajeni perinteisiltä uriltaan, kun yhteistyössä oli mukana myös taiteilijoita. Monialaisessa työryhmätyössä korostuu jokaisen asiantuntijan edustama näkökulma. Prosessista saaduissa palautteissa moni osallistuja koki, että on tervetullutta käydä keskustelua oman ammatillisen siilon ulkopuolella.

Professori Heikki Hiilamo kuvaa prosessia todella kiinnostavaksi. *”Se on myös tuulettanut ajatuksia ja siihen on pysähtynyt, miten on oman professiofakkiajattelunsa vanki. Ehkä sen vankilan portteja ja kaltereita on tullut jonkin verran kalisteltua.”*

Asiantuntijoiden palautteissa nousi esiin taide- ja kulttuurielämysten arvostus. Hanke toteutettiin koronapandemian aikaan, jolloin monella osallistujalla oli ikävä taide-elämysten luo. Taiteen kautta saadut tunne-elämykset koskettavat osallistujia sellaisella tavalla, että niihin voi palata myös prosessin jälkeen. Eija Sorvari huomioi myös pandemia-ajan kulttuurielämysten puutteen ja sen, että etätyöaikana kaikki kohtaamiset, etänäkin, ovat antoisia. Hän pohtii:

”Kyllä on sanottava samaa mitä muutkin ovat sanoneet, tämä on ollut todella mielenkiintoista, opettavaista ja innostavaa. Sillä tavalla innostavaa, että henkilökohtaisesti tämä on ollut koronavuoden huippujuttu. Ikävä kyllä etätyömaailmassa eletään vähän semmoisessa putkessa. Sitten kun tapaavat monella tavalla ajattelevia ihmisiä, joilla on jotain annettavaa, saat itsekin jotain silloin lähtemään liikkeelle. Erityisesti tämä aamupäivä, ensimmäinen tunti, oli mielestäni hengästyttävän ihana, mielenkiintoinen ja upea. En voi muuta kuin ihmetellä sitä lahjakkuutta, mikä eri alojen taiteilijoilla on tuottaa tästä asiasta näin monenlaista ja monella tavalla ilmaista taidetta. Kiitos siitä. Näihin varmaan vielä mielessäni palaan myöhemminkin”.

Kaikki neljä hankkeen taiteilijaa kokivat työskentelyn hankkeessa hyvin positiivisena kokemuksena. Tulevaisuusvaliokunta arvovaltaisena tahona tarjosi taiteilijoille inspiroivan kontekstin, jonka merkitys on ilmeinen. Performanssitaiteilija Artor Jesus Inkerö toteaa, että taiteilijan työssä kontekstin puuttuminen ei ole lainkaan harvinaista: *”Tässä hankkeessa taiteellinen tekeminen linkittyy suuremmin yhteistyötahoihin, yhteisöihin ja merkityksellisyyteen. Usein taiteilijan työssä tämä tuntuu menevän toisinpäin: ensin täytyy työskennellä, ja vasta sitten etsiä taiteelliselle työlle jotakin kontaktipintaa. Nyt sai työskennellä tietäen, että tällainen pinta on jo olemassa.”*

Taiteilijoiden kokemuksista välittyi tyytyväisyys. Vaikka hanke oli taiteilijan työssä poikkeuksellinen, oli ilo saada tehdä työtä nimenomaan oman taiteen keinoin, pysytellen oman parhaan osaamisensa äärellä. Tyytyväisyys liittyy myös tunteeseen siitä, että taide välittyi ja taiteilijan tekemä työ oli aidossa dialogissa hankkeen muiden sisältöjen kanssa.

Niina Vatanen kertoo: *"Tässä hankkeessa työskentely ei kuitenkaan poikennut niin sanonusta normaalista taiteellisesta työstäni. Kun pääsin lausunnoista eteenpäin, lähdin työstämään teostani taide edellä ihan samaan tapaan kuin mitä tahansa muutakin teostani. Aistin, että [teoksen] vastaanotto oli innostunutta. Ehkä taiteella voi tarjota uuden näkökulman, joka tulee vähän ulkopuolelta. Kuitenkin me puhumme samasta asiasta."*

3.6. Yhteenveto

Taidevälitteinen asiantuntijadialogi yhdistää eri alojen asiantuntijoita yhteistyöhön taiteilijoiden kanssa. Menetelmän kautta taiteilijoiden luoma diversiteetti ja prosessiin kiinnittyvät taideteokset mahdollistavat keskustelun laajentumisen ja uuden näkemyksellisyyden muodostamisen.

Prosessin avainroolissa on asiantuntijuuksien tasavertainen läsnäolo ja taiteen tietoa tuottavien merkitysten hyödyntämistä mahdollistava välittäjätyö. Prosessin synnyttämä arvo on luonteeltaan moninainen. Arvoa muodostuu työn tilaajalle, joka saa uudenlaista näkemyksellisyyttä tarvitsemaansa aiheeseen. Lisäksi prosessi edistää taiteilijan asiantuntijuuden ja taiteen sisällyttämistä yhteiskunnalliseen kehittämiseen ja päätöksentekoon.

VIDEO:
Taiteilijat kertovat
työskentely-
kokemuksistaan

SEURAAVALLA
SIVULLA:

Walter Runeberg:
kuusitoistavuotias,
noin 1889-1899.

Lasinegatiivi kuivalevy
(noin 1889-1899)
Kansallisgallerian
arkistokokoelmat
kuva: Daniel Nyblin

488

SEURAAVALLA SIVULLA:

Noin 18-vuotias kuusi

Lusto - Suomen Metsämuseo

Suomen Metsäyhdistyksen kokoelma /

Metsätaloudellinen Valistustoimisto

SEURAAVALLA

SIVULLA:

21-vuotias

Rouva Bertha Paulig

(os. Bohnhof)

(yksityiskohta)

Museovirasto

Historian kuvakokoelma

Valokuvaamo Atelier Nyblinin kokoelma

kuva: Daniel Nyblin

4. Kohti viisaita valintoja

Yhteen veto asiantuntijalausunnoista

Maarit Verronen
kirjailija

Satunnainen ikääntymisharrastaja (56 v.) sai toisen koronajoulun 2021 alla eteensä oheisen nipun asiantuntijalausuntoja harrastuksensa aiheesta ja sukelsi teksteihin nähdäkseen mitä on edessä. Pelkoa ja surkeutta, joista eutanasiavelvoite vapauttaa; upeaa omannäköistä elämää terveenä vähintään vuoteen 2060 – vai jotain aivan muuta?

Tutkimusjohtaja Anna Rotkirch toteaa fundamentaalisen asian: ikääntyminen on toivottua, vanhaksi eläminen on etuoikeus. Vauraissa ja onnellisissa korkean koulutustason maissa on korkeampi elinajanodote ja ihmiset pysyvät terveempinä kuin köyhissä ja kurjissa matalan koulutustason maissa.

1700–1800-lukujen keskimääräiset suomalaiset menettivät isovanhempansa ollessaan 2–5-vuotiaita. 1950-luvulla syntyneet lapset ovat saaneet pitää isoäitinsä keskimäärin 24- ja isoisänsä 16-vuotiaiksi. Sukupolvet elävät yhdessä yhä pidempään, ja vanhemmat sukupolvet tukevat nuorempia taloudellisesti ja muutenkin.

Toisaalta – kun perheiden lapsiluvut pienenevät, lapsettomia on aiempaa enemmän ja lapsia saadaan aiempaa vanhemmalla iällä – ihmisten 'vaakasuurat' ja 'alaspäin' menevät sukulaisverkostot kutistuvat. Mitä niiden tilalle ja korvaajiksi? Ystäviä, viranomaisia, vapaaehtoista järjestöväkeä, kaupallisia yrittäjiä?

Lisääntykö eriarvoisuus, kun jo vanhastaan vauraista ja korkeasti koulutetuista sukulaisista oli enemmän hyötyä kuin köyhistä ja matalasti koulutetuista, ja nyt vielä vuraat ja korkeasti koulutetut saavat enemmän lapsia? Miten käy tulevaisuuden perheettömien vanhusten, jos verkostoja ei ole, ja jos sukupolvien välinen solidaarisuus rapautuu? Nuoremmilta sukupolvilta siirtyy yhä enemmän varoja eläkkeisiin ja vanhusten terveysmenoihin, kun taas lasten ja nuorten koulutukseen ja perhe-etuihin käytetty raha vähenee ikäluokkien pienentyessä. Näin tapahtuu ensimmäistä kertaa ihmiskunnan historiassa. Syntyykö tästä häiritseviä jännitteitä? Väestön sosiaaliset suhteet muuttuvat – miten se vaikuttaa ihmisten hyvinvointiin?

Professori Heikki Hiilamo tarkastelee ikääntymisen ja alenevan syntyvyyden taloudellisia, poliittisia, sosiaalisia ja ekologisia vaikutuksia. Väestömäärä vähenee – ennusteiden mukaan tämä alkaa Suomessa 2030-luvulla – väestörakenne muuttuu, ja samalla tapahtuu alueellisia muutoksia. Maapallon ekologisen kantokyvyn kannalta väestön supistuminen on erinomainen asia, joka vieläpä saavutetaan hyvän kautta eli naisten koulutustasoa kohottamalla ja ehkäisyvälineiden saatavuutta parantamalla – mutta edistysaskeleella on hintansa.

Kun työikäisten määrä maassa vähenee, talouskasvu ja hyvinvointivaltion rahoitus vaarantuvat, ellei vajausta paikata työperäisellä maahanmuutolla – josta taas seuraa uusia ratkaistavia kysymyksiä. Mistä löytyy riittävän osaavia työntekijöitä, ja entä tulijoiden ja heidän mahdollisten perheidensä sopeutuminen, kun vastassa vielä voi olla kansallismieliseen ideologiaan pohjautuvaa vihamielisyyttä?

Syntyvyyden laskiessa ja väestön ikääntyessä julkisen talouden koulutusmenot ja lapsiperheiden tukimenot pienenevät, kun taas eläkkeisiin ja ikääntyneiden hoiva- ja hoitopalveluihin tarvitaan lisää rahaa. Eläkemaksujen korotuksilla tai eläke-etujen leikkauksilla voidaan siirtää varoja nykypäivän kulutuksesta odotettavissa oleviin palvelumenoihin. Vaihtoehtona on kasvavien eläke- ja palvelumenojen säilyttäminen nuoremmille ikäluokille. Tämä saattaa olla poliittisesti sitä houkuttelevampaa, mitä suuremmaksi ikääntyneiden osuus äänestäjäkunnasta kasvaa.

Ikääntymisen seurausta on myös alueellinen eriytyminen: harvaan asuttu maaseutu tyhjenee, väestö keskittyy suurimpiin taajamiin. Asuntojen hinnat laskevat haja-asutusalueilla, ja maaseudun ja väestökeskittymien asukkaiden elämysmaailmat etääntyvät toisistaan.

Ollaanko siis matkalla kärjistyviin vastakkainasetteluihin maalaisten ja kaupunkilaisten, vanhojen ja nuorten, kantaväestön ja maahanmuuttajien – ja perhepoliittisten ratkaisujen kautta jopa naisten ja miesten välillä? Vielä on aikaa tehdä viisaita ratkaisuja, mutta sitä ei ole loputtomiin.

Suunnittelija Annele Urtamo tähdentää vanhuuden muuttumista ja siirtymistä myöhempään ikään. Tuleva vanhusväestö on aiempaa koulutetumpaa, hyväkuntoisempaa ja aktiivisempaa. Hyvään vanhenemiseen kuuluu osallisuus ja tarpeellisuuden kokemus: ansiotyö, vapaaehtoistyö, yhdistystoiminta, opiskelu.

Gerontopiassa eli ikääntyneiden parhaassa mahdollisessa tulevaisuusskenaariossa ihmisten fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen toimintakyky pysyvät yllä viimeisiin vuosiin saakka. Mahdolliset sairaudet hoidetaan hyvin ja toimintakyvyn heikkeneminen pystytään kompensoimaan. Elämä säilyy mielekkäänä, ihminen on oman elämäntarinansa kanssa sinut. Ympäröivä yhteisö näkee ikääntyneet voimavarana ja on valmis tukemaan heidän hyvinvointiaan muun muassa erilaisilla asumisratkaisuilla, hyvinvointiteknologialla ja ennakkoivilla palveluilla. Vaikutuksensa on myös sillä, että ikääntyneet itse ovat jo vuosikymmeniä aiemmin pystyneet tekemään hyviä arkisia elämäntapavalintoja muun muassa ravitsemuksen ja liikunnan suhteen.

Vastaavasti dystooppisessa skenaariossa avainsana on gerastenia: hauraus ja raihnaus, toimintakyvyn ja elämänlaadun kaikkinaisen heikkeneminen, jolloin pienikin stressitekijä voi romahduttaa terveyden ja aiheuttaa kuolemanvaaran. Siihen päädytään, jos piittaamattomuus ja kyynisyys saavat yhteiskunnassa vallan, niin että elintavat huonontuvat ja ihmisille aiheutuu vuosikymmenien ajan erilaisia fyysisiä ja psyykkisiä terveyshaittoja. Vanhuusiässä sosioekonomiset erot korostuvat. Yksinäiset, monisairaavat vanhukset tarvitsisivat paljon apua ja ympärivuorokautista hoitoa, mutta niitä ei heille kyetä järjestämään, muuten kuin vajavaisesti robottiteknologian avulla.

Kyetäänkö lähivuosien ja -vuosikymmenien maailma rakentamaan sellaiseksi, että se tukee ihmisten hyviä elintapavalintoja, jotka pitävät heidät terveisinä ja toimintakykyisinä mahdolli-

simman pitkään? Lääketieteen ja teknologian kehitys voivat lisätä mahdollisuuksia hyvään vanhenemiseen ja vanhuuteen, mutta yhteiskunnallisista päätöksistä riippuu, ovatko nuo mahdollisuudet kaikkien ulottuvilla.

Toimitusjohtaja Eija Sorvari hahmottelee tulevaisuuden ikääntyneiden mahdollisia maailmoja ikäihmisten hyvinvoinnin ja osallisuuden näkökulmista. Ilmastonmuutos ja teknologian nopea kehitys ovat vaikuttavia tekijöitä kaikissa vaihtoehdoissa, mutta yhteiskunnassa vallitsevasta asenneilmapiiristä ja sen seurauksena tehdyistä päätöksistä riippuu paljon.

Dystooppisessa ääritapauksessa sukupolvien väliset ristiriidat kärjistyvät vanhusvihaksi. Vanhuus nähdään yhteiskunnallisena ongelmana, ja eläkeläiset ovat toisen luokan kansalaisia, joita palvellaan työikäisten jälkeen, jos sittenkään. Perusteena käytetään muun muassa sitä, että vanhojen ihmisten sukupolvi on aikoinaan käyttänyt oman osuutensa luonnonvaroista ja palveluista eikä ansaitse enempää – ellei maksa sitä omalla rahalla tai yleishyödyllisellä työllä. Köyhät ja sairaat päätyvät painajaismaisiin vanhussiirtoloihin.

Vireän vanhuuden vaihtoehdossa ikääntyneitä kohdellaan yksilöinä. Heidän tyytyväisyytensä omaan elämään lisääntyy, ja he elävät terveinä ja aktiivisina entistä pitempään. Robotiikka ja tekoäly valjastetaan auttamaan arkea, lääkkeiden ja hoitomenetelmien kehittyminen ovat varsinkin muistisairaille suureksi avuksi. Yhteiskunta panostaa ennaltaehkäiseviin, kustannustehokkaisiin palveluihin; yhteistyö julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin välillä toimii erinomaisesti. Tämän kaiken mahdollistaa tahtotila, joka linkittyy riittävän hyvään taloustilanteeseen.

Lisäskenaariona on ”luonnollinen” vanhuus, jossa tietynlainen elämäntapa kaikkineen on sen valinneille tärkeämpää kuin elämän pituus.

Huolta herättää hahmotelmassa lähinnä se, kuinka järkyttävä ja musertava pahin vaihtoehto on. Mistä kasvaa paniikki ja ajatus siitä, että resursseja ei riitä kaikille, vaan jotkut on uhritava, ja miten tällainen ajattelu voidaan välttää?

Kehitysjohtaja Eeva Mäkinen esittelee yhden osaratkaisun siihen, miten ikääntyneiden kaikkinaista hyvinvointia voidaan parantaa. Kyse on kunta- ja maakuntatason rakenteiden muuttamisesta: monialaisesta yhteistyöstä sen sijaan että eri toimijat pysyisivät omissa siiloissaan. Tutkimus- ja kehittämishankkeessa on vuosien 2021–2026 kokeiluvaiheessa mukana suuri joukko pohjoissavolaisia työelämän, hyvinvoinnin, koulutuksen ja luovan osaamisen asiantuntijoita ja organisaatioita. Itä-Suomen Hyvinvointivoimalaksi kutsutun yhteistyön alku on jäljitettävissä vuoteen 2002.

Hankkeen tavoitteena on työelämää ja koulutusta uudistamalla parantaa palveluita ja lisätä sekä asiakkaiden että työntekijöiden hyvinvointia. Samalla pyritään karsimaan päällekkäisyyksiä ja tuottamaan niin säästöjä. Toiminnan tulisi olla ihmis-, ilmiö- ja tarvelähtöistä, monien eri toimijoiden yhdessä kehittämää; terveyttä ja osallisuutta lisäävää, eriarvoisuutta vähentävää. Konkreettisina tavoitteina mainitaan vanhusten sairaalahoidon ja pitkäaikaisen laitoshoidon tarpeen vähentäminen.

Toimintakulttuurin muuttaminen, uuden ajattelutavan juurruttaminen on hidasta. Nykyiset rahoitusjärjestelmät eivät suosi systeemien moninäkökulmaista kehittämistä, vaan kehittämisohjelmien pilkkomista osahankkeisiin. Lähes kahdenkymmenen vuoden yhteistyön

jälkeen pohjoissavolaiset toimijat joutuvat edelleen tekemään paljon työtä luomansa tulevaisuuskuvan eteen sekä omissa organisaatioissaan että alueella laajemmin.

Dosentti Jaana Leikas keskittyy osaratkaisuhahmotelmassaan siihen, miten teknologiaa voitaisiin hyödyntää ikääntyvän väestön toimintakyvyn ja itsenäisen pärjäämisen tukemisessa. Tekoälysovellusten sekä mittaus- ja analyysiteknologioiden kehittyessä vanhustenhoidosta kenties on mahdollista tehdä ennakoivampaa, yksilöllisempää ja osallistavampaa.

Fiksun kaupungin skenaariossa robotit, avatar-teknologia sekä autonomiset kulkuneuvot ja muut järjestelmät helpottavat ikääntyneen elämää. Ne muun muassa mahdollistavat työelämässä toimimisen lievistä muistiongelmista huolimatta. Roboavatar on väsymätön ja oppivainen kotiapulainen, sihteeri ja lähihoitaja, johon käyttäjä vähitellen alkaa suhtautua melkein kuin oikeaan ihmiseen.

Miten tuollaista tekoälyä käytetään ihmistä kunnioittavalla ja hyvää elämää tukevalla tavalla? Jos robottiaavatar ymmärtää inhimillisiä tunteita ja tietää käyttäjänsä yksityiset asiat, seuraako tästä eettisiä ongelmia? Muuttuuko yksityisyyden käsite, ja pitäisikö tekoäly ymmärtää moraaliseksi toimijaksi vaiko vain jonkin yrityksen kehittämäksi tuotteeksi?

Palvelujohtaja (eläkkeellä) Helena Räsänen pohtii ikäihmisten asumisen ja erityisesti kotihoidon mahdollisuuksia. Taustana tulevaisuusskenaarioille on nykytilanne, jossa runsaat 30% kotihoidon asukkaista kärsii yksinäisyydestä, ja myös turvattomuus on yleistä. Kodit kuitenkin ovat aiempaa paremmassa kunnossa, ja sikäli kotona on usein mahdollista asua.

Positiivisissa skenaarioissa ikääntyneet saavat yksilöllisiä ja omaa toimijuuttaan tukevia palveluita tarpeen mukaan. Tarjolla on kuntien kulttuuri- ja liikuntapalveluja ja erilaisten alueellisten yhdistysten toimintaa. Sosiaali- ja terveydenhuollon toimijat tulevat mukaan vasta tarvittaessa. Jos ammatillista apua kaivataan, sen tarve kartoitetaan ensin laajasti. Kotihoidon asiakkaalle järjestyy hänet hyvin tunteva, ammattilypeä hoitaja, jolla on tukena asiantunteva tiimi, ja joka tutustuu myös asiakkaan lähipiiriin.

Jos ikääntyvä mieluummin asuu yhteisöllisesti – toisten samanikäisten kanssa, henkilökunnan tukemana – sellainen hänelle järjestyy, eikä asuinpaikkaa evätä liian hyvän kunnon takia. Vielä yksi mahdollisuus voi olla hoitokoti jossain kaukana, edullisen työvoiman maassa: ikääntyneet muuttavat sinne missä yhteydet läheisiin ovat etäyhteyksiä.

Nykytilanteen ja toivottujen tulevaisuushahmotelmien välillä on paikoitellen suuri ero. Miten muutos käynnistetään ja toteutetaan, ja entä jos sitä ei saada aikaan?

VTM Reima Launonen muistuttaa tulevaisuuden hypoteesien välttämättömyydestä: ei niin, että ennusteilla juurikaan olisi mahdollisuutta osua oikeaan, mutta ne antavat tavoitteita, joita kohti edetä. Samalla ne voivat paljastaa jotain hyvin oleellista laatumishetkestään.

Ikääntyneiden, kuten kaikkien muidenkin, hyvän elämän tärkeä edellytys on mahdollisuus olla aktiivinen toimija. Mielekäs ja motivoiva aktiivisuus lähtee yksilöstä itsestään, hänen tarpeistaan ja toiveistaan, mutta ulkoiset olosuhteet voivat sitä vahvistaa tai nujertaa. Tämän hetken suurin haaste on ilmastonmuutos, jonka käsittelyyn eläkeikäisillä ihmisillä olisi paljon annettavaa. Osataanko heidän kokemustaan ja osaamistaan hyödyntää riittävästi – ja niin, että hyödyntäminen ei muutu hyväksikäytöksi?

Unelmaskenaariossa yhteiskunta asettaa tavoitteeksi ekologisen ja inhimillisen kestävyys. Työelämä muuttuu mielekkäämmäksi, työtä jaetaan uudella tavalla, ihmisten erilaiset elämäntilanteet huomioidaan paremmin. Hyvinvointi ja tasa-arvo lisääntyvät, ihmiset pysyvät terveinä ja jatkavat mielellään pitkään työntekoa, opiskelua, vapaaehtoistoimintaa. Kansanterveys ja kansantalous kukoistavat. Painajaiskenaario on tämän kaiken vastakohta. Kilpailua korostetaan yhteistyön ja inhimillisyyden sijaan, työelämä ja yhteiskunta jakautuvat voittajiin ja häviäjiin. Poliittiset levottomuudet lisääntyvät, samoin päihteen käyttö ja muu todellisuuspako. Toimintakykyiset vanhuusvuodet vähenevät; eutanasia on sallittu ja se houkuttelee monia.

Vaikka skenaariot siis eivät sellaisinaan toteutune, ne ilmaisevat nykyhetken toivoja ja pelkoja ja ehkä vähän näyttävät suuntaa kohti viisaita valintoja. Miten päästä siihen, että kaikkien elämällä olisi merkitystä läpi koko elämänkaaren?

Satunnaisen ikääntymisharrastajan mieleen alkoi lausuntoja lukiessa tulvia tarinanpätkiä, joita hän raapusti muistiin. Osa niistä oli omia ja osa muiden; osa totta, osa keksittyä ja useimmista ei enää oikein voinut olla varma.

Retkeilymajassa jossakinpäin maailmaa 49-vuotias rinkkamatkaaja analysoi uudelle tuttavalle, ikätoverille, kanssamatkustajia.

”Yksin matkustavat yli kuusikymppiset; niillä on tällaisissa paikoissa parhaat jutut. Mutta ei kaikkien mielestä. Tuonne makuusaliin tuli eilen sellainen nuorisoporukka, alle kaksikymppisiä. Olivat aivan kauhuissaan, kun minä olin siellä; näin vanha ihminen. Puhun mielestäni aika selkeää englantia, mutta ne menivät aivan lukkoon, jos sanoin niille jotakin. Eivät ymmärtäneet mitään. Keskustelivat kyllä henkilökunnan kanssa normaalisti. En viitsinyt sanoa, että ymmärrän vähän heidän kieltään. He kauhistelivat sitä ikäasiaa keskenään: ”Tuo on varmaan jotain kaksikymmentäviisi...” ’No vähintään!’ ”

”Elämä on ohi 25-vuotiaana?”

”Joo, lapsiparat. Jos tuollaisia alkaa tulla vastaan enemmän, minä siirryn telттаilemaan. Sukupolvifanaattisen nuorison mielestä minun tietysti pitäisi olla hotellissa tai kotona.”

Muuan kotikyläänsä syvästi kiintynyt ikääntyvä mies oli samanikäisen vaimonsa kanssa käymässä pääkaupungissa vaimon ystävättären luona. Vierailu oli miehelle ensimmäinen – ja viimeinen. Hän ei viihtynyt.

Asunto oli pieni. Pariskunta yöpyi sohvalla ja asunnon omistaja samassa huonetilassa, alko-vissa; muuta mahdollisuutta ei ollut. Näkymä ikkunasta oli ankea: ”Asfalttia; maata on vain vähän pensaan alla. Ja toinen talo heti vastassa.” Kaiken kukkuraksi asunto oli naurettavan ylihintainen, vaikkei se toki viihtyvyyteen vaikuttanut.

Vaimo oli kaikesta samaa mieltä, mutta läksytti miestä siitä, että tämä arvosteli toisen kotia.

Ystävätär totesi mieltymysten eron, mutta ei loukkaantunut. Hän piti maisemastaan: kapean kivetyn pihan, pensasaidan ja hyvin hiljaisen kujan takana ennen seuraavaa taloa oli neljänneshehtaarin laajuinen vehreä puisto, joka oli jäänyt vieraalta huomaamatta. Mitä taas asunnon hintaan tuli, sillä kyllä olisi saanut omakotitalon ystäväpariskunnan kotikylästä, mutta sinne ei Helsingin itäisen kantakaupungin asukas halunnut muuttaa vanhuudenpäiviään viettämään. Hän tiesi tehneensä asuntoa ostaessaan loistokaupan.

”Kuinka kauan tätä paikkaa täytyy pitää auki?” nainen kysyi toiselta, jonkin verran itseään vanhemmaksi olettamaltaan, joka taivutteli tähtitorttujen sakaroita yhteen ja lusikoi leivonnaisten keskelle luumuhilloa.

Oletetun työtoverin vastaus oli epämääräinen:

”Ei tässä oikein ole mitään määräaikoja...”

”Kun eihän täällä ketään käy”, nainen tähdensi. ”Minä haluaisin jo lähteä kotiin. Ajattelin, että jos soittaisin velipojalle, että tulee hakemaan autolla, kun on tuollainen pyry.”

”Mmh, joo, ei tässä mitään hötkyä mihinkään suuntaan...”

”No nyt sieltä tulee joku!”

”Varmaan Raimo.”

”Jaa. Raimo... sehän on... meidän porukkaa?”

”Ihan on sinun aviomies.”

”Jaa, niinkö se on? Enpä tuota olisi tiennyt.”

”Joo, eihän sitä aina heti... Ja minä olen teidän tyttärenne, kerron tässä kaiken varalta...”

”Ihan totta?!”

”Joo-o.”

”Mutta... kuinkas vanha minä sitten olen?”

”Kahdeksankymmentä täytit tuossa hiljattain.”

”Ajatella... Onko... tämä sinun koti?”

”Ei kun tämä on sinun ja Raimon koti.”

Raimo oli omaishoitaja. Hän oli alkanut vähän väsyä, mutta ei olisi halunnut vielä luovuttaa, vaikka yhä useammat asiat kävivät vaikeiksi. Kunnan palveluneuvojan kanssa hän oli toki jo keskustellut vaimon intervallihoitojaksojen pidentämisestä; oli löytänyt puhelinnumeron kunnan nettisivuilta.

Raimo käytti tietokonetta päivittäin, jos ei muuten niin älypelien pelaamiseen silloin kun vaimoa ei voinut jättää yksin, mutta kotona ei ollut muuta tekemistä. Koneen logiikka oli vähitellen tullut tutummaksi, ja jos pulmia ilmeni, seuraava ja nyt jo myös sitä seuraava sukupolvi auttoivat. Älypuhelinta Raimo ei olisi aluksi halunnut hankkia, mutta oli päätynyt senkin tekemään, laitteen edut ymmärtäen. Viestitoiminnot, kamera ja kartat olivat mukavia.

Pienen rivitaloyhtiön isännöitsijänä Raimo myös toimi. Vähän sen jälkeen kun vaimo vihdoinkin pääsi vakituiseen hoitopaikkaan, Raimo osti 81-vuotiaana ensimmäistä kertaa elämässään jotain netistä. Tuote oli keskuspölynimurin ulospuhallussuoja, jota taloyhtiön yhdessä asunnossa tarvittiin rikkoutuneen tilalle. Pari konsultointiviestiä lasten kanssa piti vaihtaa, mutta pääosin homma hoitui aivan omilla tiedoilla.

Muistisairauksia ei tätä kirjoitettaessa osata parantaa eikä niiden etenemistä pysäyttää, ainoastaan vähän jarruttaa, ja alkamista elintapavalinnoilla lykätä. Niin kauan kuin tilanne on tämä, kaikilla ei ole mahdollisuutta pitkään, aktiiviseen ja terveeseen utopiavanhuteen, vaikka kaikki muu sujuisi hyvin ja yhteiskunnassa tehtäisiin viisaimpia mahdollisia päätöksiä. Muitakin nujertamattomia sairauksia on, mutta tämä on kallein hoitaa.

Satunnaista ikääntymisharrastajaa asia koskettaa niin, että hänellä on apoE4-geeni. Onneksi sentään vain yksi, mutta se nostaa Alzheimerin tautiin sairastumisen todennäköisyyden yli kolminkertaiseksi väestön enemmistöön verrattuna. Koulutus, elintavat, hassuihin asioihin suuntautuva uteliaisuus ja tärkeät ihmissuhteet suojaavat, asiaan vaikuttavia tekijöitä on paljon muitakin, eikä kaikkia edes tunneta. Tulevaisuus on siis yhtä epävarma kuin kaikilla muillakin. Mutta tuon yhden geenin satunnainen ikääntymisharrastaja halusi selvittää ja nyt sen siis tietää, toisin kuin suurin osa niistä runsaasta kolmestakymmenestä prosentista suomalaisia, joilla se myös on.

Ikääntyvät ovat yksilöitä, ja se mikä takaa merkityksellisen, mielekkään ja omannäköisen elämän yhdelle, voi olla painajainen toiselle. Tämä pitäisi aina muistaa palveluja, asumisratkaisuja ja kaikkea muutakin suunnitellessa – ja itse kunkin omassa elämässään, arkeisissa tilanteissa.

Ihmisen typistäminen vain jonkin ikä- tai muun ryhmän edustajaksi on yksiselitteisesti väkivaltaa, josta olisi pikimmiten tai viimeistään vuoteen 2060 mennessä päästävä eroon. Jokaista kanssaihmistä ei tarvitse kutsua kotiin, eikä hänen kanssaan tarvitse ryhtyä laulamaan samassa sekakuorossa, jos ei halua, mutta hänelle voi vaikkapa vastata ystävällisesti ja asiallisesti johonkin kysymykseen, vaikka se koskisi seikkaa, joka ”kaikkien pitäisi tietää”. Ja jo sitä ennen voi ihan vain kuunnella kunnolla kysymyksen, joka ei välttämättä ole se, minkä ennakkokäsityksiensä ohjaama ihminen etukäteen luulee kuulevansa.

Luottamuksen ilmapiiri näkyy yksinkertaisissa asioissa – ja on hyvinvoinnin perusta kaikenikäisille. Sitä ei pitäisi ”kilpailun edistämisen” nimissä tai mistään muustakaan syystä rapauttaa. Suku- ja ystäväverkostot ovat tärkeitä, mutta muutakin tarvitaan. Kun ikäihmiselle tulee Suomessa hätä, hän soittaa hätänumeroon, ei sisarenpojan tai lukupiirikaverin ambulanssifirmaan, ja jos ihminen ei itse kykene soittamaan, hätäranneke tai ohikulkija soittaa. Ja viimeksimainittu ei varasta hädänalaisen lompakkoa.

Pandemioita ja muita kriisejä tulee ja menee, väestörakenne muuttuu, ilmasto lämpenee ja luontokato etenee. Aina on jotain. Mutta yhtäkään askelta epäluottamuksen yhteiskunnan suuntaan ei kannata ottaa. Vaan ennemmin muutamia päinvastaiseen suuntaan.

SEURAAVALLA

SIVULLA:

Kaappikello.

**28-vuotiaan Toivo Salervon
akvarellityö.**

Kansatieteen kuvakokoelma

Antellin kokoelmat

1198. II

IS
24-VII-16

1:6 2/3

Kellohaappi.

Peräseinäjoki.

5. Taiteelliset sisällöt

Ikääntymisen tulevaisuuksia 2060 -hankkeeseen kutsutut taiteilijat

- I. Artor Jesus Inkerö
- II. Harry Salmenniemi
- III. Juha Valkeapää
- IV. Niina Vatanen

Taiteen edistämiskeskuksen puolesta hankkeeseen kutsutut taiteilijat työskentelivät ikääntymisen aiheen parissa oman taiteellisen työnsä menetelmin. Taiteilijoiden kuratoinnissa otettiin huomioon muun muassa taiteilijan ammatillisuus, kiinnostava taiteellinen ilmaisu sekä mahdollinen uteliaisuus työskennellä hankkeen tarjoamassa kontekstissa. Taiteilijoiden työskentelyä tukivat mentoroiva kuratointi ja yhteiskeskustelut taiteilijoiden kesken. Työskentely käynnistyi taiteilijoiden yhteisellä etätapaamisella, jossa tarkennettiin tulevaisuusvaliokunnan asettamia tavoitteita, taiteellisen työn odotusarvoa, prosessin kokonaisrakennetta ja taloudellisia resursseja.

Taiteilijat hyödynsivät työpajatyöskentelyssä syntyneitä tallenteita ja aineistoa omien valintojensa kautta. Heidän työnsä tavoite ei ollut kuvittaa asiantuntijalausuntoja tai työpajatalienteita, vaan ajatella ja työstää aihetta vapaasti luoden itsenäisen, luovan tulkinnan ikääntymisen tulevaisuuksiin.

Merkittävää työskentelystä tekee taiteen saama vahvistuva asiantuntijamerkitys yhteiskunnallisessa kontekstissa. Taide koetaan ja kohdataan yleensä sille tarkkaan osoitetuilla alueilla, kuten taidelaitoksissa ja gallerioissa. Taide saa uusia yleisöjä toki esimerkiksi julkisissa tiloissa tai yllättävissä, vapaissa yhteyksissä. Taide on usein myös yhteiskunnallisia ilmiöitä ja tulevaisuuksia ennakoivaa radikaalia sisältöä, joka kuitenkin koetaan taiteena, ei asiantuntijuutena tai yhteiskunnallisena näkemyksellisytenä. Tässä hankkeessa taiteilijoiden näkemykset, ajattelu ja työskentely tulivat arvokkaaseen kontekstiin ja uudenlaiseen yhteiskunnallisesti merkittävään dialogiin.

I. ARTOR JESUS INKERÖ

Performanssitaiteilija Artor Jesus Inkerö tarkastelee taiteessaan usein länsimaisia käsityksiä maskuliinisuudesta. Hänen mukaansa ristiriitaiset kehon ihanteet muokkaavat sekä kokonaiskulttuuria että yksilöitä. Inkerön pitkäaikainen kehollinen projekti pyrkii muuttamaan hänen kehonsa vastaamaan nykyajan miehisyyden arkkityyppejä. Itse teokset käsittelevät valtaa ja hallintaa sekä turvallisuutta ja etuoikeutta.

Inkerö tutkii, miten esimerkiksi kieli, eleet tai vaikkapa äänensävy voivat estää tai sallia pääsyn tiettyihin ryhmiin. Asettumalla tuntemattomiin tilanteisiin, hän tarkastelee valtarakenteita ja luo fantasiaa normien vastustamisesta. Inkerön taiteellisen näkemyksen merkitys vahvistui tässä hankkeessa. Hän osallistui keskusteluihin kyseenalaistamalla asiantuntijuuden kapea-alaista määrittelyä, etenkin yhteiskunnan korkeimmalla tasolla.

Inkerö esitteli Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle kuulemiskäytäntöjä kyseenalaistavan hetkellisen performanssin. Äänettömän esityksen vaikuttavuus oli sen lyhytaikaisessa kokemuksellisuudessa. Saimme nähdä taiteilijan ajatuksia näennäisestä asiantuntijuudesta. Kuin äänetön poseeraus kameroille, teoksen sanattomuus heijasteli mitäänsanomattomia puheenvuoroja.

”Tästä jää paljon käteen, tämä on mielestäni prosessina opettavainen. Tuntuu, että tämä jättää jäljen minuun. Ehkä se on se.”

”Samaan aikaan mietin, miten voin estää sen, etten sorra itselläni muita, vähemmistöjä tai ihmisiä. Etten osallistu sellaisen yhteiskunnan luontiin, joka jatkaa tällaista feudalismikapitalismia, tai vaikka kapitalismi olisi loppunut 2060, ettei se korvaannu tällä samalla järjestelmällä. Nämä ovat ideologisia asioita, mutta ehkä se liittyy siihen perintöön, että en ainoastaan halua vanhempieni perintöasuntoja ja pitää sitten bileitä, vaan minä myös välitän yhteiskunnasta.”

II. HARRY SALMENNIEMI

Harry Salmenniemen nykykirjallisuus tarkastelee myöhäiskapitalistista elämää parodian, satiirin ja kritiikin keinoin. Hänen kirjoituksensa on jatkumoa, jossa kirjallisuuden traditiot väistyvät vapaan ajattelun tieltä. Salmenniemen kirjoitukset vaativat merkityksettömien kysymysten unohtamista. Ne tukevat itseymmärrystä takaamalla ymmärtämättömyytemme tärkeyden.

Salmenniemi kirjoitti ikääntymisen teemasta novellin 60–100. Hänen novellinsa perustuu aikaan, jolloin hän opiskeli Rooman yliopistossa 80-vuotiaan filosofian professorin oppilaana. Salmenniemi pohti elämän aikakausien merkitystä ja mielekkyyttä, ikääntymistä viisautena arvostaen.

Salmenniemen ajatuksia työskentelystä:

”Tämä on ollut kiinnostava [prosessi]. Ylipäätään olen ollut kiinnostunut poikkeavista prosesseista ja kokeellisesta yhteiskuntatieteestä. Itseasiassa haluaisin korostaa tässä sitä, että se on vähän jännäkin, miten taiteilijat ovat erillisinä tällaisista hankkeista. Tämä on täysin ainutkertaista. Jos ajattelen omaa elämänhistoriaani, niin olen istunut Reima Launosen kanssa samoilla luennoilla aika paljon Helsingin yliopistolla filosofian laitoksella, ja aika pienestä oli kiinni, etten itse jäänyt tekemään sinne väitöskirjaa. Oikeastaan siitä, että kirjailijan kutsumus oli hivenen voimakkaampi.”

”Mutta minä ajattelen, että tässä on paikalla monta ihmistä, jotka voisivat ihan hyvin tehdä tätä minun työtäni, ja toisaalta pikkuisen erilaisella urapolulla itse saattaisiin olla joku muu tässä ruudukossa. Eli tässä mielessä on jännää, että taiteilijana voi eriytyä niin kauas esimerkiksi siitä peruskoulutuksesta, joka mulla valtiotieteen maisterina on.”

Harry Salmenniemen
novelli 60-100
äänitiedostona.

III. JUHA VALKEAPÄÄ

Esitystaiteilija Juha Valkeapään taiteen keskeiset elementit ovat ääni, läsnäolo, leikkillisuus, improvisointi ja suhde yleisöön. Hänelle taide on antamista ja jakamista. Se voi ilmetä esimerkiksi ruokana, jota hän on laittanut monissa esityksissään. Valkeapää kertoi aiemmin ajatelleensa, että taidetta voi tehdä vain rakkaudesta ja kuolemasta; ihmiseen liittyvästä rakkaudesta ja kuolemasta. Viime vuosina hän on kuitenkin laajentanut teostensa maastoa niin ihmisestä toisiin eläimiin ja elolliseen kuin elottomaan ympäristöön.

Hankkeessa Valkeapää tarkasteli ikääntymistä perheen tulevaisuuksien näkökulmasta. Hänen kysymyksensä perheestä koskee meitä jokaista.

VIDEO:
Juha Valkeapään
hankkeessa
toteuttama esitys.

Valkeapään ajatuksia työskentelystä:

"Taiteellisen työn alussa lausunnot ohjasivat taiteellista työtä, niistä otti ikään kuin ravintoa. Myöhemmin en palannut enää lausuntoihin, mutta tiesin, että tämä prosessi etenee kohti jotakin konkreettista ja itselle ennenkokematonta asiaa. Se oli mielekästä. 'Asiantuntija-asiantuntijoiden' kirjoituksista tuli jollakin tapaa lihaa ja verta, ja kun yhdessä keskustelimme niistä, ne kolmi- tai neliulotteistuiivat."

"Tämä on ollut haastava [prosessi], tietysti kaikki prosessit ovat haastavia. Olen tehnyt paljon yhteistyötä taiteilijoiden kanssa, jonkin verran myös ei-taiteilijoiden kanssa. Tässä toki aihe tuli ulkoa annettuna. Tässä oli kivaa se, että periaatteessa me kaikki teemme samaa teosta, mutta teemme sitä rinnakkain, ja jossain siellä työskentely yhdistyy. Unelmoin aina semmoisesta esityksestä, jossa on paljon tyyppejä, jotka kaikki duunailevat ihan omia asioitaan yhtä aikaa samassa tilassa, mutta niin kuin itsekseen. Tässä on ollut se sama."

VI. NIINA VATANEN

Valokuvaa, tekstiä, ääntä, arkistomateriaalia ja veistoksellisia elementtejä yhdistäen Niina Vatanen käsittelee aikaan ja sen havainnointiin liittyviä kysymyksiä. Hän yhdistelee omaperäisesti ja intuitiivisesti kuvia niin henkilökohtaisen elämän arkistoista, internetistä kuin vanhoista tietosanakirjoista ja sanomalehdistä. Vatanen tekee näkyväksi useat vaihtoehtoiset ja mahdolliset tulkinnat, joita valokuvista ja historiallisista narratiiveista voidaan tehdä. Samalla hän haastaa miettimään näkemistä tekona sekä taiteilijan ja subjektin välistä monimutkaista suhdetta.

Vatanen kertoo hankkeessa työskentelyssä syntyneestä teoksestaan 1:100 näin:

”Aikaan liittyvät kysymykset ovat olleet työskentelyni keskiössä jo pitkään. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan käynnistämän hankkeen tiimoilta aloin työstämään talvella 2021 uutta teoskokonaisuutta.

Työnimellä 1:100 kulkeva teos muodostaa eräänlaisen aikajanan, joka kuvaa sataa vuotta. Teoksen taustana toimivat eri alan asiantuntijoiden valiokunnalle tekemät lausunnot, jotka käsitelivät ikääntymiseen liittyviä tulevaisuusvisioita. Näiden lausuntojen lisäksi teoksen innoituksena toimivat henkilökohtaiset kokemukseni sekä pitkäaikainen kiinnostukseni ajallisuutta koskeviin kysymyksiin.

Sata vuotta on ikä, jonka yhä useampi 2000-luvulla syntyneitä lapsista voi saavuttaa. Teoksen nimi 1:100 viittaa paitsi tähän ihmisen saavutettavissa olevaan ikään, niin myös mittakaavaan, jolla tarkastelen aikaa. Teoksessa kulkee rinnakkain useita eri aikatasoja: kronologisesti etenevän teossarjan kuvat eivät edusta vain jotain tiettyä aikakautta, vaan eri ajoissa elävät tai eläneet yksilöt muodostavat yhtenäisen jatkumon asettuessaan aikajanelle rinnakkain. Teoksen avulla havainnoin ajallisuutta, kasvua, muutosta, ruumiin hajoamista sekä elämää ja kuolemaa niin ihmisen kuin vaikkapa puun tai eläimen näkökulmasta. Teossarjan jokainen kuva/teksti/video/esine kuvastaa yhtä vuotta janalla. Yhtä vuotta voi edustaa esim. lähikuva käsistä tai kasvoista, kuulokkeista kuuluva sydämen syke tai heijastava pinta, josta voi peilata itseään tiettyssä iässä.”

Vatasen teossarjan 1:100 valokuvat kuvittavat tätä julkaisua.

VIDEO:
Niina Vatasen
teosesittely

Vatasen ajatuksia työskentelystä:

”Huomasin, että minulle tuli hirveästi kysymyksiä, ehkä pienen mittakaavan kysymyksiä. Pohdin sellaista, että lähestyin aihetta aika itsekeskeisesti ja mietin oman elämäni kautta. Olenko minä elossa, ovatko läheiseni elossa? Oli vaikea nähdä sinne vuoteen 2060. Se ehkä selittää myös sen, miksi tein tällaisen aikajanan. Jotenkin taiteilijan työn kautta olen opetellut niin paljon sellaista hetkessä elämistä ja siinä olemista, että en tavallaan halua ajatella liikaa sinne tulevaisuuteen, vaan enemmän olla siinä hetkessä.”

”Tietenkin haluan yhtyä tähän ylistyskuoroon. Olen tehnyt aiemmin toisten taiteilijoiden kanssa vähän eri muotoisia yhteistyöprojekteja, mutta tällainen on ihan uudenlainen tapa, en ole koskaan tällaisessa ryhmässä ollut mukana. Se on tosi mielenkiintoista, kaikkien erilaisten näkökulmien yhdistäminen.”

SEURAAVALLA
AUKEAMALLA:

38-vuotiaan kädet

kuva: Niina Vatanen

SITÄ SEURAAVALLA
AUKEAMALLA:

44-vuotiaan kädet

kuva: Niina Vatanen

6. Yhteenveto hankkeen tuloksista

Hankkeen ensisijaisena tavoitteena oli luoda Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan tarpeisiin uutta näkemyksellisyttä ikääntymisen tulevaisuudesta Suomessa vuonna 2060. Tulokset muodostuivat hankkeessa toteutuneen taidevälitteisen asiantuntijadialogin kautta. Hankkeen tuloksia voidaan tarkastella neljästä eri kulmasta. Tuloksia ovat

- A. tulevaisuusvaliokunnan käyttöön muodostunut näkemyksellisyys
- B. hankkeen menetelmäkehitys
- C. taiteen ja taiteilijan asiantuntijuuden yhteiskunnallisten mahdollisuuksien edistäminen
- D. valiokunnalle ja hankkeen osallistujille syntyneet kokemukset.

6.1. Lausunto

Keskustelun rakennusaineina toimi kahdeksan asiantuntijan erilliset lausunnot ja neljän taiteilijan taiteelliset aihiot. Näkemyksellisyys ikääntymisen tulevaisuudesta muodostui näistä yhteensä kahdestatoista erillisestä elementistä, ollen enemmän kuin osiensa summa.

Hankkeessa käydyt keskustelut tallennettiin ja litteroitiin. Tämä yhteenveto ei esittele kaikkia hankkeen näkökulmia ikääntymisen tulevaisuuksista. Se nostaa esiin keskeisiä kysymyksiä, teemoja ja sisältöjä, jotka eivät enää toista yksittäisiä asiantuntijalausuntoja tai taideteoksia, vaan kirkastavat työryhmälle yhteisiä, keskusteluissa toistuvia ja olemukseltaan perustavanlaatuisia havaintoja ikääntyvän yhteiskunnan uhista ja mahdollisuuksista.

Ikääntymisen tulevaisuudet määrittyvät kiihtyvien globaalien kriisien varjostamana. Digitalisaatio ja ilmastonmuutos vaikuttavat kaikkiin ja kaikkien tulevaisuuksiin. Ekologinen jälleenrakennus, väestön monimuotoistuminen, sen ikääntyminen ja syntyvyyden vähentyminen sekä nopea teknologiakehitys ovat kaikki ilmiötä, jotka määrittelevät ikääntymisen mahdollisia tulevaisuuskuvia.

Keskeiseksi nousi merkityksellisten vuorovaikutussuhteiden skaalautuvuus yksittäisen ihmisen kokemuksesta kohti yhteisöjen ja sukupolvien välistä yhteyttä ja laajemmin yhteiskunnallisen asenneilmapiirin luomia mahdollisuuksia.

Hanke toteutettiin keskellä koronapandemiaa. Pandemian hoito on historiallinen esimerkki siitä, kuinka suuriin toimenpiteisiin ja uhrauksiin yhteiskunta ryhtyy vanhusväestön hengen pelastamiseksi.

”Se on valtavan vahva osoitus siitä, että vanhempien ihmisten oikeutta elämään arvostetaan. Uskon, että tällainen moraalinen valinta kantaa kauas tulevaisuuteen. Muutenhan olisi mieleöntö, että nyt tehdään valtavia uhrauksia vanhempien ihmisten elämän suojelemiseksi, mutta sen jälkeen heidät jätettäisi heitteille. Uskon, että tämä valinta tulee vaikuttamaan tulevienkin vanhussukupolvien elämään”, sanoo Heikki Hiilamo.

6.1.1. Tulevaisuuden mahdollisuudet

Rohkeat visiot ikääntymisen tulevaisuuskuvista koskevat sukupolvien ketjun vahvistamista ja sukupolvien välistä vuoropuhelua. Käytännössä tämä tarkoittaa sukupolvien välisen kohtaamisen mahdollistamista esimerkiksi ikäryhmiä sekoittamalla. Ikääntyminen on monimuotoista ja sen yksilöllisiä ilmentymiä tulee tukea estämällä etujen kasautumista, luomalla työelämän loppuvaiheeseen joustoa, tukemalla elämän mittaista aktiivista toimijuutta ja osallisuutta sekä vahvistamalla demokratiaa. Monimuotoisuuteen vaikuttaa kulttuuritausta. Tavoitteena tulee olla, että vuonna 2060 Suomessa on vallalla yhteisöllisyys ja ihmiskasvoisen vanhuus. Ikääntyminen ja vanhuus nähdään moninaisena elämänvaiheena, ikäihmiset toimijoina ja voimavarana.

Sivistys, elinikäinen oppiminen ja voimavarat

Vallitsevassa ikääntymiskeskustelussa korostuu kehon heikkeneminen ja voimavarojen ehtyminen. Tämän fysiologisen prosessin rinnalla tulee tiedostaa ikääntymisessä alati kertautuva sivistys ja viisaus. Ihmisen kyky kehittyä, oppia ja sivistyä päättyy vasta kuoleman hetkellä. Jatkuvan oppimisen ja itsensä sivistämisen mahdollisuus on keskeinen keino kehittää ikääntymisessä olevaa arvoa ja siihen liittyvää toivoa. Tulevaisuuden ikääntyneet ovat paremmissa voimissa pidemmälle vanhuusvuosiin kuin aikaisemmat sukupolvet, jos myönteinen kehitys jatkuu. Ikäihmiset eivät ole yksi massa, vaan ikääntyminen ja vanhuus on moninainen elämänvaihe. Ikäihmiset ovat arvokas voimavara ja heillä on paljon annettavaa muun muassa vapaaehtoistyössä ja vertaisina. Tavoitteena voi olla myös nautinnollinen vanhuus.

Runoilija ja kirjailija Harry Salmenniemi: *”Kirjoitin tähän yllättäen ”nautinnollinen vanhuus” kun aloin miettimään, että itse olen vuonna 2060 parhaassa iässä, 70–80-vuotias. Toivon, että lapset ja lapsenlapset tulevat moikkaamaan, ja että on säilynyt ystäviä ja kavereita, jotka ovat elossa. Voisimme myös välillä hieman nautiskella siitä, että ei ole niin hirveä kiire koko ajan. Jotenkin osaan kuvitella sen, että on hyvää ruokaa ja viiniä, ja toivottavasti myös toimiva yhteiskunta, ei täysin musertunutta Eurooppaa ympärillä.”*

Kuuluminen perheeseen, yhteisöön tai heimoon

Sosiaalinen kudelma ja kokemus erilaisten yhteisöjen merkityksestä on muutoksessa. Ikääntymisen tulevaisuuksien kannalta yhteys toisiin ihmisiin on perustavanlaatuisesti elämä määrittävä tekijä. Myönteinen tulevaisuuskuva ikääntymiseen rakentuu juuri näistä vuorovaikutusmahdollisuuksista. Kysymys on niin perheiden ja erilaisten yhteisöjen kuin yhteiskunnallisten palveluiden kyvystä vahvistaa yhteenkuuluvuutta ja huolenpitoa. Perheiden monimuotoisuus edellyttää uusia tapoja muodostaa tasa-arvoista ikääntymisen sekoittamista. Sukupolvien ketjun vahvistuminen edistää tätä. Yhä useampi tulevaisuudessa on vailla ydinperhettä, vanhenee siis ilman perhettä, mutta tarvitsee varmasti jonkin heimon, lauman tai viiteryhmän, johon identifioida itsensä. Eläköitymisprosessi ja työelämän jousto sen loppupäässä ovat vaikuttavia tekijöitä.

“Ne sanat ja lauseet, jotka kuvaavat toivoa ja unelmaa tulevasta ovat ’yhdessä’, ’monen ikäisiä ihmisiä’, ’ilo ja innostus’ ja ’lähellä on toisistaan välittäviä ihmisiä’”, kiteyttää Eija Sorvali.

Sukupolvien välinen vuorovaikutus

Ikääntymiseen liittyvä ilo muodostuu kyvystä ymmärtää ja olla osa elämän jatkumoa ja sivistysperintöä. Ikääntymisen arvoa kehitetään sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa, jossa ikääntymisen tuoma näkemyksellisyys voi välittyä. Tarvitaan kulttuurista muutosta, jossa vanhuksat nähdään positiivisemmassa valossa, ei jonkinlaisena objekteina vaan subjekteina ja toimijoina.

”Sukupolvien ketjun vahvistamisella tarkoitetaan esimerkiksi sitä, että isovanhemmat pitävät huolta lapsenlapsistaan tai esimerkiksi sitä, että vaikkapa päiväkotiryhmä käyttää yhteisiä tiloja vanhusten palvelutalon väen kanssa ja tapahtuu luontaista sukupolvien välistä puhelua ja kohtaamista,” Harry Salmenniemi sanoo. Kehittämällä sukupolvien välistä vuorovaikutusta voidaan ehkäistä heikentyvien huoltosuhteiden muodostamia sukupolvien välisiä jännitteitä. Edellytykset tähän muodostetaan yhteiskunnan rakenteissa ja asenteissa.

Toivon ilmapiiri, arvokkuus

Ikääntyminen on etuoikeus. Usko arvokkaaseen vanhenemiseen liittyy uskoon tulevaisuudesta, jossa ihmisarvolla ja empatialla on tilaa toteutua. Ikääntymisen tulevaisuudet heijastelevat laajemmin yhteiskunnallista toivon ja toivottomuuden ilmapiiriä.

”Muistan 90-luvun ja sen toivon ilmapiirin mikä silloin oli. Jos ajattelen nyt hieman utopistisesti, niin ajattelen että me olemme jotenkin hukattu se. Jos me ajattelemme toimijuutta, niin toimijuus edellyttää aina jonkinlaista uskoa siihen, että voit vaikuttaa asioihin”, toteaa Reima Launonen.

Yhteiskunnallisen ilmapiirin ollessa toivoton, kapenevat myös ikääntymiseen liittyvät tulevaisuuden mahdollisuudet. Suurien haasteiden edessä tulisi uskaltaa tunnistaa toivottuja tulevaisuuskuvia ja taistella paremman tulevaisuuden puolesta. Toivoa on, että vuonna 2060 Suomessa yhteisöllisyys ja ihmiskasvoinen vanhuus on vallalla. Ikääntyminen ja vanhuus nähdään moninaisena elämänvaiheena, ikäihmiset toimijoina ja voimavarana. Jaana Leikas luo toiveikkaan mielikuvan:

”Mietin, että mitä sitten kun ne ikäihmiset tai me ikäihmiset eletään sitä arkea, eikä meitä tarvitse siinä elämän loppupäässä vielä hoitaa. Ikäihmisten taloissa on elokuvateatterit, bistrot ja klubeja, joihin tulvii ihmisiä kadulta. Ja politiikassa arvostetaan mietiskelyä, viisautta ja armeliaisuutta. Mikään tapahtuma ei ole innostava ilman ikäihmisiä, ja isovanhemmat ovat sukujuhlissa pääosassa. Kultahäät ja timanttihäät ovat tärkeämpiä ja isompia juhlia kuin häät.”

6.1.2. Tulevaisuuden uhat

Ikääntymisen tulevaisuuksien uhkakuvia muodostavat huolikeskeinen puhe, yhteiskunnasta eriytyminen, yksinäisyys ja haurastuminen, ikäihmisiin kohdistettujen odotusten kanssa ristiriidassa oleva yksilöllisten mahdollisuuksien puute sekä yksipuoliset sankaritarinat. Huomionarvoista on huoli ikääntyneiden vaikuttamismahdollisuuksista: samalla kun tulevat sukupolvet pystyvät ilmaisemaan omat tarpeensa yksilöllisemmin ja selkeämmin, osallisuuden mahdollisuus ja vaikuttava toimijuus on vain harvojen käsissä. Tämän vuoksi esimerkiksi hyvinvoinnin mittaaminen ja suorituskyvyn painottaminen edellyttää oikeaa kuulluksi tuleamista.

Erillisyys yhteiskunnasta, yksinäisyys ja haurastuminen

Ikääntyminen ei ole elämästä yhtäkkiä eriytyvä ilmiö, vaan läpi elämän tapahtuva jatkumo. Ikääntyneiden ikäryhmän erillisyyden kokemus näyttäytyy rakenteellisena ongelmana ja yksittäisen ihmiselämän kokoisena kysymyksenä. Väestön ikääntyessä haasteena ovat vanhuusvuosien toimintakyvyn heikkeneminen ja haurastuminen, jotka vaikuttavat yksilön elämänlaatuun ja lisäävät viimeisten vuosien hoivan tarvetta. Sosiaaliset verkostot ovat murroksessa, kun lapsimäärien vähetessä perheet ja suvut pienenevät ja ikääntymistä uhkaa yksinäisyys. Mielen hyvinvointi on keskeinen kysymys, niin mitattavana ilmiönä kuin elämää määrittävänä tilanteena.

”Olemme päässeet ajatuksissa jo etenemään niistä hyljeroboteista, mutta miten edistetään mielen hyvinvointia? Siihen kuuluu kosketus, osallisuus, merkityksellisuuden kokemus ja monia muita asioita”, kuvataiteilija Niina Vatanen sanoo.

Eriarvoistuminen ja yksilöllisten mahdollisuuksien puute

Ikäihmiset eivät ole massa tai yksikkö. Ikääntyminen liittyy yksilölliseen vanhenemiseen ja tähän liittyviin mahdollisuuksiin tai mahdollisuuksien vähyteen. Uhkana on etujen kasautuminen ja eriarvoistava ikääntyminen. Reima Launonen nostaa esiin jo tällä hetkellä näkyvissä olevan eriarvoistumisen kehityksen:

”Yksi tulevaisuuden huoli on etujen kasaantuminen, josta on jo nykypäivänä merkkejä. Osalle ikääntyneille ihmisille kasaantuu sekä asemaan että talouteen liittyvät edut. Voidaan jopa sanoa, että he ovat todella hyvässä positiossa. Toisille se vanhuus näyttäytyy jo lähtökohtaisesti paljon haastavampana. Miten varmistamme sen, että kaikilla on oikeus tulevaisuuteen?”

Vanhat ihmiset eivät ole yhtäläinen, homogeeninen ryhmä. Jokaisella on oma yksilöllinen elämänkulkunsa ja tarinansa. Tärkeää on osallistaa ikääntyneet heitä koskevaan päätöksentekoon.

Huolikeskeinen puhunta

Ikäihmiset nähdään huoltosuhteen kurjistumisena, jonkinlaisena painolastina ja kulujen kohteena.

”Suomessa kun puhutaan väestöstä, syntyvyydestä tai ikääntyvyydestä, ollaan aina huoli-puheessa ja huoltosuhteessa. Eli vain siinä, kuka maksaa. Se on ongelma. Sukupolvien välinen solidaarisuus on aivan erilaista suhtautumista. Sen kautta voidaan varautua mahdollisiin jännitteisiin, koskien sekä taloudellista, poliittista että sosiaalista ulottuvuutta. Tämä tapahtuu nyt lähivuosina, eikä välttämättä tarvitse odottaa 40 vuotta”, Anna Rotkirch toteaa.

Suhtautuminen ikäihmisiin erillisenä ihmisryhmänä on pahimmillaan alati kertautuva toisinto, joka vahvistaa ikäihmisten erillisyyttä ja erkaantumista muista ikäryhmistä ja yhteiskunnasta. Ikäihmisten stigmatisointi on ihmisarvoa rappeuttava ongelma.

Ikäihmisiin kohdistetut odotukset

Myönteiset ikääntymisen tulevaisuudet muodostuvat toimijuudesta, osallisuudesta ja vaikuttamisen mahdollisuuksista. Kysymykseksi nousee ikäihmisiin kohdistuvat odotukset ja miten nämä odotukset vahvistavat ihmisarvoa ja vaikuttavaa kansalaisuutta. Suomalaisessa yhteiskunnassa ihmisarvo kiinnittyy paljolti työroolin muodostamaan arvovaltaan. Mahdollisuuksia yhteiskunnalliseen osallistumiseen tuleekin demokratisoida ikäihmiset huomioonottavalla tavalla.

”Sen lisäksi, että kysymme mitä yhteiskunta voi tarjota ikäihmisille, meidän pitäisi kysyä mitä me odotamme ikäihmisiltä. Minusta tämä pitää sisällään sen, että arvostus on aitoa. Me arvostamme niin, että ikäihmisillä on panos tässä meidän yhteiskunnassamme. Silloin käsite on aktiivisen toimijuuden käsitteen sisällä, eikä se virikekanalan kana, joka vaan saa virikkeitä ja nokkii siellä jotakin”, dosentti Jaana Leikas toteaa.

Yksipuoliset sankaritarinat

Ikäihmisiin liittyvä ylistyspuhe ja sankaritarinoiden yksipuolisuus on ikääntyvää ihmiskuvaa määrittävä ongelma. Esimerkiksi keskittyessämme presidentti Sauli Niinistön kaltaiseen, koko kansakunnan tunnistamaan merkkihahmoon, tunnistamme hänen aktiivisen vanhuutensa saavutuksia, mutta saatamme samalla uskoa, ettei eläkkeelle jäätyään taidokas parturikampaaja enää osaa leikata hiuksia. Taidot eivät katoa ikääntyessämme, vaikka niitä ei enää käytettäisi samalla tavalla kuin työelämässä. Pudotus täysitehoisesta työurasta ja merkityksellisestä työelämään osallistumisesta suoraan osaamisen ja kykyjen vähättelyyn eläköitymisen myötä koettiin sekä vanhusten itsensä kannalta epäoikeudenmukaiselta että kansantaloudellisesti kestävämmän.

Reima Launonen summaa ajatusta ihannoinnin vaaroista: *”Halusimme nostaa esiin kriittisten kysymysten tavoitteita Suomelle 2060; voimmeko kriittisesti analysoida ketä ja mitä me ihannoimme? Kyse on ylistyksen demokratisoisesta. Ei niin, että on vain ne tietyt seikat, joita ihmiset pystyvät saavuttamaan elämässään, että nostetaan esiin oikeanlaisia toimijoita joita saa ihannoida, vaan että sitä ylistystä pystyttäisiin demokratisoimaan. Samalla poistetaan stigmoja, joita liittyy erilaisiin ryhmiin, joita nykyään stigmatisoidaan. Nykyisessä tilanteessa ikääntyneet ovat tietyllä tavalla stigmatsoitu ryhmä. Tästä tulisi päästä eroon.”*

6.1.3. Täydennyksiä tulevaisuuskuviin

Hankkeen tulevaisuusajattelu koskettaa erilaisia aikajänteitä sekä käsitystä ajasta, pysyvyydestä ja muutoksesta. Se haastaa käsittämään, miten tämä hetki on poikkeuksellinen ja miten nyt-hetki on suhteessa maailmaan, joka voi toteutua 40 vuoden kuluttua. Suhtautumistamme ikääntymisen tulevaisuuteen määrittävät esimerkiksi kulttuuriset ajatusmallit. Kirjailija ja runoilija Harry Salmenniemi:

”Kuinka harvinaista maailman historiassa loppujen lopuksi on tällainen kulttuuri, mikä meille on muodostunut. Meillä on tietenkin tosi tarkkaan rajattu työelämä ja tosi tarkkaan rajattu ydinperhe. Ei oikeastaan tarvitse mennä kuin itänaapuriin tai Etelä-Eurooppaan, niin ihmiset näkevät perheen ja vanhukset hyvin eri tavalla. Tämä pätee myös siihen, jos mennään esimerkiksi 1800-luvulle katsomaan historiaa. Eli tiettyssä mielessä tämä tilanne, mikä on Suomeen synnytetty, on aika poikkeuksellinen kulttuurillisesti. Sen tiedostaminen on tietyn viisauden alku.”

Käsitys ikääntymisestä ja ikääntyneistä on jatkuvassa muutoksessa. 2060-luvun ikääntyneet ovat tämän päivän keski-ikäisiä. Tulevaisuuden ikääntyneiden sukupolvi on aivan erilainen verrattuna tämän päivän vanhuksiin, joista osa on sodan käyneitä, moni syntynyt sodan aikana tai pian sen jälkeen. Sukupolvien muutoksen lisäksi myös kulttuurien monimuotoisuus laajentaa käsityksiä ikääntyneistä. Vuonna 2060 Suomessa on paljon enemmän maahanmuuttajavanhuksia, kuin tällä hetkellä.

”Mielestäni tavoite on se, että ikääntymistä ei nähdä pelkästään mahdollisuutena asiantuntijoille, vaan että ikääntyminen ja tulevaisuus täytyy olla myös mahdollinen muille ihmisille. Ja että ikääntyminen itsessään ei saa olla pelkästään vanhuutta, lapsia tai sukupolvia, vaan sen täytyy olla jotenkin laajempi tavoite. Tulevaisuuden pitäisi olla kaikkien oikeus”, sanoo performanssi-taiteilija Artor Jesus Inkerö.

Edellytykset hyvälle vanhuudelle rakentuvat läpi elämänkaaren. Vanhuusiässä voi olla vaikeaa syyttää toimijuutta, osallisuutta tai yhteisöllisyyden kokemuksia, jos nämä eivät ole olleet läsnä aikaisemmissa elämänvaiheissa. Toimijuus on äänen kuuluviin saattamista, mahdollisuutta yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja demokratiaan.

”Nämä pandemiavauvat, jotka nyt onneksi Suomessa syntyvät, ovat töissä vuonna 2060. Heidän terve ikääntymisensä alkoi jo viime vuonna, kun he olivat sikiöitä”, Anna Rotkich muistuttaa. Tämän päivän lasten ja nuorten arvoihin, asenteisiin ja hyvinvointiin vaikuttaminen on avain hyvään ikääntymisen tulevaisuuteen. Kun tulevaisuudessa vanhempia ihmisiä on määrällisesti yhä enemmän, on tärkeää, ettei lapsiin ja nuoriin kohdisteta liian vähän huomiota tai varoja. Suomessa ei ole vielä merkkejä sukupolvien välisistä jännitteistä, mutta pitää tehdä työtä, ettei niitä myöskään synny.

Tarvitaan hyvinvointia ja rakenteita, jotka mahdollistavat hyvän vanhenemisen mahdollisimman monille. Palveluiden toteuttamiseksi tulee muodostaa siltoja eri toimijoiden välille, ja niillä kaikilla tulee olla yhteinen tavoite.

”Meillä on varmasti todella paljon teknologiaa apuna ja tukena, mutta lopulta kysymys on ihmisen kohtaamisesta, läheisyydestä ja kulttuurisista arvoista. Herätän ajatusta, että miten mahdollistamme tämän parhaalla tavalla, joka tukee sekä asiakasta että työntekijää”, kysyy kehitysohjaaja Eeva Mäkinen.

Hyvä ikääntyminen tarkoittaa hyviä palveluja ja niiden saatavuutta. Hoivakulttuurin vahvistamisen sijaan, ihmislähtöinen näkökulma vahvistaa osallisuutta ja toimijuutta. Jokaisella tulee olla mahdollisuus oman näköiseen hyvään elämään myös vanhuusvuosina ja saada tähän tarvitsemistaan palveluista tukea. Palvelujohtaja Helena Räsänen (eläkkeellä) pohtii tulevaisuuden muutoksia ikäihmisten palveluihin:

”Nykyistä palveluverkkoa on rakennettu vanhojen sukupolvien ihmisille, joista moni on hyvin kiitollinen siitä, että pääsee lämpimään paikkaan. Heistä osalla on ollut ehkä vielä heikompi laatusia asuntoja maaseudulla, he eivät ole paljoa pyytäneet ja ovat hirveän vähästä kiitollisia. Koko ajan kuitenkin näen, että sieltä on tulossa myös kriittisempi sukupolvi. Uskon, että tämä on hyvä asia. Tämän päivän keski-ikäiset osaavat sanoa oman mielipiteensä ja haluavat, että heidän mielipiteensä kuuluu. He vaikuttavat eri tavalla myös päättäjiin ja palveluntarjoajiin. Minulla on

unelma tästä muutoksesta, että oikeasti ne ihmiset, jotka tarvitsevat, myös sanovat mitä he haluavat. Että he eivät ole kiitollisia vain kun heille nyt jotain sodan jälkeen annetaan, vaan ovat ihmisjoukko, joka haluaa itse päättää asioistaan, sanoa mielipiteensä, eikä tyytyä kaikkeen.”

Ikääntymisen tulevaisuus kytkeytyy koulutukseen ja muuttuviin työelämän tarpeisiin. Rakenteellisesti tärkeäksi nousevat mahdollisuudet uudistuvaan työelämään, jossa uusi ajattelu, toimijuus ja johtaminen jalkautuvat käytäntöön. Koulutusta on kehitettävä vastaamaan tulevaisuuden työelämän tarpeita. Teknologian alati kehittyessä, ihmisen kohtaaminen sekä taide ja kulttuuri vahvistavat merkitystään. Palvelut eivät tarkoita vain perushoivaa ja ruokaa, vaan myös *positiivisia palveluita*, joiden kautta ikäihmiset voivat käydä kahvilla, ravintolassa ja tavata ihmisiä ja olla aktiivisia. Kysymyksen palveluista voi myös kääntää toisin päin.

”Mietitään enemmän sitä, mitä ikäihmiset voivat antaa meille ja mitä me voimme oppia heiltä, kuin mitä me tarjoamme ja mitä meidän pitää tarjota heille”, palvelujohtaja Helena Räsänen toteaa.

Ikääntymisen tulevaisuus on inhimillisesti ja yhteiskunnallisesti syvälinen kysymys, jonka käsitteleminen on haastavaa. Millaisia taitoja tarvitaan parhaan mahdollisen tulevaisuuden tekemiseen? Esitystaiteilija Juha Valkeapää pohtii ikääntymisen tulevaisuutta vuonna 2060 muun muassa empatian vahvistumisena: *”Ensін mietin, että olenkohan silloin vielä elossa, en tiedä tokikaan. Sitten jotenkin eksyin kirjoittamaan ihmisen kasvamisesta. Ihminen pystyy asettumaan paitsi kanssaihminen asemaan, myös puun, hytysen, punkin ja pilven asemaan.”*

Ikääntymisen tulevaisuus on myös tavoite ja mahdollisuus.

”Mielestäni tavoite on se, että ikääntymistä ei nähdä pelkästään mahdollisuutena asiantuntijoille, vaan ikääntyminen ja tulevaisuus on myös mahdollinen muille ihmisille. Ikääntyminen itsessään ei saa olla pelkästään vanhuutta, lapsia tai sukupolvia, vaan sen täytyy olla jotenkin laajempi tavoite. Tulevaisuuden pitäisi olla kaikkien oikeus. Demokratia, I love it”, sanoo performanssitaiteilija Artor Jesus Inkerö.

6.2. Muut tulokset

Lausunnon lisäksi hankkeella on monia muita tuloksia. Yksi hankkeen tuloksista on taidevälitteisen asiantuntijadialogin menetelmäkehitys. Hankkeesta saatu käytännön kokemus menetelmän toteutuksesta luo hyvät edellytykset kehittää menetelmää edelleen ja toteuttaa sitä eduskunnassa ja muissa asiantuntijayhteyksissä.

Yksi hankkeen tuloksista on sen merkitys inspiroivana esimerkkinä taiteen ja taiteilijan asiantuntijuuden hyödyntämisestä yhteiskunnan kehittämisen konteksteissa. Taiteen ja taiteilijan työn mahdollisuudet osana kehittämistä ovat alue, jossa on valtavasti potentiaalia, mutta joka kehittyy vielä hitaasti. Monet taiteilijat tekevät mielellään työtä erilaisissa asiantuntijayhteyksissä ja laajentavat taiteellista praktiikkaansa erilaisiin kehittämisen konteksteihin esimerkiksi tieteen, teknologian ja kestävä kehityksen alueilla. Samaan aikaan useat sekä julkiset että yksityiset organisaatiot, monialaiset hankkeet ja työryhmät luovat uusia yhteistyömuotoja taiteilijoiden kanssa. Tästä lisääntyneestä kiinnostuksesta huolimatta monet yhteistyömuodot jäävät toteutumatta. *Ikääntymisen tulevaisuuksia 2060* -hanke voikin kannustaa uusiin, innostaviin yhteistöihin sekä tarjota uuden, sovellettavan toimintamallin.

Hankkeen yhtenä tuloksena on sen kautta esiin nouseva uusi ymmärrys välittäjäosaamisesta. Hanke osoittaa, että välittäjäosaamisella on keskeinen merkitys, kun tavoitteena on vahvistaa taiteen ja taiteilijoiden roolia osana yhteiskunnallista kehittämistä. Nämä uudet yhteistyömuodot taiteilijoiden ja yhteiskunnallisen kehittämisen välillä jäävät usein pienen piirin tietoon, eikä niistä välttämättä viestitä lainkaan julkisesti. Tässä hankkeessa viestinnän rooli on merkittävä. Hankkeesta viestitään esimerkiksi taidenäyttelyn keinoin. Näyttely toimii keskustelualustana, jonka kautta hankkeen sisällöt, työtavat ja taideteokset avautuvat laajempaan keskusteluun ja siten mahdollistavat uusien vastaavien yhteistyömuotojen syttymistä.

*Ikääntymisen
tulevaisuuksia 2060
-näyttely Pikku-
Finlandiassa*

Yksi hankkeen tuloksista on sen tuottama kokemus tulevaisuusvaliokunnalle. Hanke on käytännöllinen esimerkki siitä, millä tavalla eduskunnan valiokunnan kuulemistapoja on mahdollista monimuotoistaa. Samalla hanke herättää kysymyksiä eduskunnan hyödyntämisestä asiantuntijuudesta ja tähän liittyvistä konventioista.

”Haluaisimme esittää tulevaisuusvaliokunnalle haasteen, että asiantuntijoiden valinnassa mietittäisiin myös monimuotoisuutta. Nyt on ollut mahtavaa, kun on ollut taiteilijoita mukana. Perinteisiin asiantuntijalausuntoihin on saatu linkitettyä ihan uudenlaisia näkökulmia ja uudenlaista tunnelatausta”, sanoo tutkija Reima Launonen.

Kysymykseksi nousee, onko tämän hankkeen edustama asiantuntijaryhmän dialoginen työtapo kuriositeetti, vai voiko tällainen työtapo moninaistaa asiantuntijakuulemisia laajemmin. Asiantuntijuuksien moninaisuus haastaa käsityksiä tiedon luotettavuudesta. Professori Heikki Hiilamo muistuttaa, että esimerkiksi kokemusasiantuntijuus ja tieteellinen asiantuntijuus eriyvät ja edellyttävät siten erilaista monimuotoisuutta. *”Henkilökohtainen kokemus ja tieteellinen asiantuntemus on syytä pitää erillään. Samoin edustuksellisuus, moniäänisyys ja tieteellinen asiantuntemus, ne ovat kolme eri asiaa.”*

Hankkeella on lisäksi vaikuttavuutta sen osallistujille. Muutos tapahtuu hankkeeseen osallistuneissa asiantuntijoissa ja taiteilijoissa sekä heidän omilla toimijakentillään. Hankkeeseen osallistuneilla on tulevaisuudessa entistä paremmat edellytykset osallistua vastaaviin prosesseihin ja halutessaan edesauttaa näiden toteutumista omissa työn konteksteissaan. Hanke vahvisti myös siitä vastanneiden välittäjien kykyä kuratoida ja ohjata vastaavia yhteistyöprosesseja tulevaisuudessa.

SEURAAVALLA SIVULLA:

Kanslianeuvos Verner Lindgrenin 50-vuotiskukat

Museovirasto

Historian kuvakokoelma

Valokuvaamo Pietisen kokoelma

kuva: Pietinen, 1937

7. Dialoginen asiantuntijuus - päättäjät parhaan tiedon lähteillä

Pirjo Ståhle

Innovaatiojohtamisen professori (emerita)

Päättäjien pöydällä on aina valtava määrä asioita, joihin on perehdyttävä ja otettava kantaa. Vain pieneen murto-osaan näistä päättäjällä itsellään on riittävää asiantuntemusta. Tieto on siis hankittava jostain, eikä siihen voi mennä liikaa aikaa – ja siksi eri alojen asiantuntijat ovat päättäjille korvaamaton apu. Nykymaailmassa ei ole kuitenkaan aina helppoa tunnistaa, mikä on luotettavaa tietoa, millaista on paras asiantuntemus ja miten sitä voisi parhaiten hyödyntää.

Maailmasta on tullut tietointensiivinen, volatiili ja kompleksinen.

Tietointensiivisyys tarkoittaa, että päättäjien on kyettävä navigoimaan yhä runsaammissa tietovirroissa ja erottamaan luotettava tieto epäluotettavasta. Volatiilisuus tarkoittaa, että maailma on entistä yllätyksellisempi ja ennakkoinnista on tullut yhä vaikeampaa. Kompleksisuus tarkoittaa, että ilmiöt ovat monimutkaisia ja systeemisesti toisiinsa kytkeytyneitä, joten kokonaiskuvaa ja syy-seuraus-suhteita on vaikea hahmottaa.

Eduskunnan on uudistettava käytäntöjään siten, että se pystyy vastaamaan kasvavan tietotulvan, nopeiden muutosten ja kompleksisten ongelmien tuomiin haasteisiin.

Luotettava tieto

Suuri osa tiedostamme perustuu luottamukseen johonkin toiseen tahoon, eli on siis toisen käden tietoa. On kyse siitä, mihin tai kehen luotamme. Mikä on tiedon lähde ja mihin sen luotettavuus perustuu? Mistä tiedämme, mikä on faktista tai olennaista tietoa kussakin tilanteessa?

Usein ajatellaan sellaisen tiedon olevan luotettavinta, jonka alkulähteelle meillä itsellämme on pääsy. Tämä ei aina pidä paikkaansa. Ihmisellä ei välttämättä ole kykyä tulkita tietoa, vaikka olisi sen alkulähteillä, esimerkiksi tutkimusraportin tai tilaston. Tieto liittyy aina johonkin tutkimustraditioon ja merkitysjärjestelmään, jonka tunteminen on välttämätöntä tulkintojen tekemiselle.

Nykyisin kaikenlainen data ja informaatio lisääntyvät eksponentiaalisesti. On ”valetietoa” ja ”vaihtoehtoisia faktoja”, joiden määrä lisääntyy siinä kuin aidon tiedonkin. Suuri osa ihmisten totena pitämistä asioista perustuvat kokemuksiin, kuulopuheisiin, mediaan ja lähipiirin näkemyksiin. Ihmiselle ei ole tyypillistä kyseenalaistaa omia näkemyksiään, vaan ennemminkin hän hakee tukea jo omaksumilleen käsityksille. Siksi tiedon luotettavuuden arviointi on aina opittava, eikä se siis päättäjilläkään ole sisäsyntyinen kyky.

Kokemuksilla on tärkeä osa maailmankuvamme muodostumisessa ja tiedon hankinnassa. Kokemukset eivät ole lähtökohtaisesti oikeita tai vääriä, mutta ne ovat aina rajattuja. Tieteen tehtävä on kyseenalaistaa kokemus ja testata, missä määrin kokemuksellinen tieto on luotettavaa. Tieteellisetkin faktat eivät silti pysty ohjaamaan ihmisten ajattelua kovin tehokkaasti. Ympäristön sosiaalinen paine yhdenmukaistaa, eli virta vie helposti yksilön ajattelua ja näkemyksiä samaan suuntaan. Tämä pitää paikkansa kaikkien niiden ympäristöjen osalta, joissa itse kukin elämme – olkoonpa kyse sitten hallinnollisista, poliittisista tai yksityisistä viiteryhmistämme.

Tieto voi osoittautua harhatiedoksi myös siten, että faktat pannaan palvelemaan ennalta asetettua päämäärää tai arvomaailmaa. Tällöin tieto voi olla luotettavaa, mutta kokonaiskuva siitä huolimatta virheellinen. Voi olla, että osa ei-toivotuista faktoista on rajattu pois, niitä käytetään väärissä yhteyksissä tai yksityiskohtia korostetaan kokonaisuuden kustannuksella. Näin faktoistakin voi tulla harhatietoa. Myös kansanedustajat työskentelevät näiden sudenkuoppien ympäröiminä. Faktat voivat joutua väärään kontekstiin, ne voidaan panna palvelemaan puoluepoliittista agenda tai poliittisia kompromisseja. Oma viiteryhmä ja jopa media ohjaavat usein ajattelua enemmän kuin luotettava tieto, jonka varaan viisas päätöksentekijä aina perustuu.

Objektiivista tai optimaalista tietoa ei kuitenkaan ole olemassa sellaisenaan, vaan se on ennemminkin nähtävä prosessina, jota kohti pyritään. Kaikki tieto perustuu johonkin valittuun näkökulmaan ja kaikki tieto on aina tietoa jostakin erityisestä näkökulmasta. Erilaiset arvot, mallit, näköalat ja ajattelutyyli ohjaavat tiedon prosessointia, jonka lopputulos määräytyy viime kädessä siitä, miten laadukasta asiaan liittyvä dialogi on.

Kohti dialogista asiantuntijuutta

Sen lisäksi, että kansanedustajat ovat itse tiedon lähteillä tekstien ja keskustelujen kautta, heidän on nojauduttava asiantuntijoihin. Samoin kuin tiedolla, asiantuntijuudellakin on luotettavuuden kriteerinsä. Ei ole yhdentekevää, miten asiantuntijat valikoituvat kuultaviksi ja miten heitä hyödynnetään päätöksenteossa.

Asiantuntijuus tarkoittaa sitä, että asiantuntijana esiintyvä henkilö on osa asiantuntijayhteisöä, jonka kriittisen arvioinnin ja keskustelun hän on läpäissyt. Taustayhteisö antaa kontekstin yksilön asiantuntijuudelle, ja sitä vahvistaa, jos asiantuntija itse on avoimesti informoinut näkemyksiensä taustaoletuksista ja arvoista. Ilman tätä kontekstin avaamista suurella yleisöllä – tai päättäjällä – ei ole keinoja, joilla se pystyisi arvioimaan yksittäisen asiantuntijan luotettavuutta tai hänen näkemystensä mahdollisia vinoutumia.

Yleinen mielipide ja media toimivat vahvoina vaikuttajina. Siten esimerkiksi mediasta tuttua asiantuntijaa pyydetään helposti moniin asiantuntijatehtäviin silloinkin, kun hän ei olisi tilanteeseen paras vaihtoehto. Päättäjien on hyvä pysähtyä keskustelemaan asiantuntijavalin-

tojensa perusteista ja määritellä näkökulmat, joista erityisesti tarvitaan taustatietoa. Jotta eri arvomaailmat ja tieteenalat tulisivat riittävän monipuolisesti edustettua, on myös keskusteltava asiantuntijoiden taustoista. Jos samoja asiantuntijoita kuullaan yhä uudelleen ja uudelleen, on selvää, että ainakin joiltain osin näkökulmat alkavat painottua yksipuolisesti.

Maailman muutostrendit – tieto, volatiilisuus ja kompleksisuus – edellyttävät uudenlaista asiantuntijuutta. Asiantuntemuksen tiedolliset kriteerit eivät suinkaan ole löystyneet, vaan asiantuntijoiden tulee edelleen olla syvällisesti asiansa hallitsevia. Tämän lisäksi kuitenkin tiedonmuodostuksen ennakoiva ja tulkinnallinen tarve vaatii yhä enemmän huomiota. Maailma muuttuu nopeasti ja usein epälineaarisesti, eikä sen pohjalta miten asiat on hoidettu ennen, voi enää päätellä, miten ne tulisi hoitaa tulevaisuudessa. Vanhat ajatusmallimme pakottavat helposti uudetkin ilmiöt vanhoihin muotteihin ja ovat siten esteenä uusille tulkinnoille.

Kansallisten päättäjiemme on kyettävä käsittelemään nykymaailman ilkeitä ongelmia, jotka ovat monimutkaisin sitein kietoutuneet yhteiskunnan eri toimintoihin. Mitä suurempi uudistumishaaste on, sitä tärkeämpää on pysähtyä rajattujen tavoitteiden sijaan itse ilmiön äärelle hahmottamaan kokonaiskuvaa uusista näkökulmista. Ongelman uudelleen määrittely on usein hedelmällisempää kuin suoraviivaisen vastauksen etsiminen ennalta määritellyn ongelmaan.

Tieto on aina kollektiivinen ilmiö ja sosiaalinen konstruktio. Tieto perustuu laajalti yhteisiin käsityksiin siitä, mitä käsitteet tarkoittavat, sekä menetelmistä, joilla tietoa voidaan luotettavasti hankkia. Uudet ilmiöt edellyttävät uusia käsitteitä, eikä niitä voi kukaan luoda yksin. Siksi myös asiantuntijuus on siirtymässä yhä enemmän tietävästä yksilöstä kohti kollektiivisempaa tiedon tulkintaa. Mitä uudempi ilmiö tai suurempi uudistamistarve, sitä enemmän päätösten perustaksi tarvitaan uusia näkökulmia ja niiden dialogista käsittelyä. Mitä tämä voisi käytännössä tarkoittaa?

Näkökulmien diversiteetti ja taiteellisen ajattelun merkitys

Asiantuntijuus on paitsi yksilöön myös kollektiivisuuteen viittaava käsite. Siksi erillisistä asiantuntijoiden kuulemisista on edettävä hyödyntämään asiantuntijaryhmiä, jotka edustavat useita toisistaan erottuvia näkökulmia ja käyvät dialogia yhdessä päättäjien kanssa. Riittävän monet, erilaiset tulokulmat ovat olennaisia, jotta ne pystyvät aidosti haastamaan totuttuja ajatuskuluja. Mitä suurempi uudistamistarve on, sitä kriittisempää on näkökulmien moninaisuus ja niiden lähtökohtainen yhteensopimattomuus. Samanmielisten keskustelu tuottaa tehokkaasti pieniä edistysaskelia, mutta on este suurten muutosten hahmottamisessa. Vain hämmennys järkyttää vakiintuneita ajatusrakenteita.

Taide on todellisuutta tuottavana instituutiona erilainen kuin tieteellinen tutkimus tai käytännön työ. Yhteisessä dialogissa taiteellinen ajattelu hämmentää totuttuja ajatusmalleja. Taiteilijalla on kyky tehdä näkymättömästä näkyvä, eli luoda muoto ilmiöille ja katveeseen jääneille asioille, joita vakiintuneet käsitteistömme ja ajatusmallimme eivät tavoita. Taiteilija on eräänlainen toisinnäkijä, uusien kysymysten ja yllättävien näkökulmien esittäjä, joka haastaa itsestään selviä oletuksia ja synnyttää uudenlaista ajattelua. Taiteilija ei ole ongelman ratkaisija, vaan pikemminkin uusien kysymysten herättäjä. Tämä on tärkeää, koska uudenlaisia vastauksia on vaikea löytää ennen, kun on osattu asettaa uusia kysymyksiä. Taiteilija virittelee tiedon prosessoinnin uudelle taajuudelle ja laajentaa yhteisen ajattelun mahdollisuuksia.

Taiteellinen ajattelu ei synny tyhjästä. Sen takana on pitkä traditio ja harjaantunut taiteellinen praktiikka, joka on kumuloitunut aistitusta ja havaitusta maailmasta, luetuista teksteistä, taideteoksista ja kohtaamisista eri taiteen alojen välillä. Taiteellinen ajattelu on sensitiivinen ja intuitiivinen tapa hahmottaa maailmaa ja sen erilaisia ilmiöitä, eikä sen tuottamaa tietoa voi korvata millään muulla tavalla.

Silloin kun ongelmat ovat kompleksisia ja haasteet suuria, on välttämätöntä tuoda dialogiin kokonaan uusia tulokulmia vakiintuneiden ajatusmallien ulkopuolelta. Vain siten on mahdollisuus innovatiivisiin avauksiin ja ratkaisuihin, joihin totuttujen – usein tiedostamattomien – näkemysten pohjalta on mahdoton päästä. Dialogin tasavertaisina osapuolina taiteilijat purkavat näkymättömiä raja-aitoja ja haastavat pohdintaa ulos konsensuksen ja tuttujen vastakainasettelujen piiristä.

Metodinen asiantuntijuus, hybridiosaaminen

Dialogisen asiantuntijuuden tärkeä tekijä on metodinen, välittävä asiantuntijuus. Miltei aina eri asiantuntija-alojen välinen dialogi tarvitsee avukseen fasilitointia, jotta keskustelu etenisi rakentavasti ja keskinäinen ymmärrys lisääntyisi. Vielä enemmän tällaista välittäjää tarvitaan silloin, kun mukana on taidealan toimijoita ja diversiteetti eri asiantuntijuuksien välillä on suuri. Kaiken kaikkiaan voidaan tältä osin puhua tuottamisesta tai kuratoinnin ja fasilitoinnin yhdistämisestä. Välittäjäasiantuntijoiden on kyettävät ohjaamaan, tulkitsemaan ja jäsentämään tavoitteita ja prosessia siten, että kommunikaatio on ymmärrettävää kaikille osapuolille.

Tällainen hybridinen asiantuntija osaa kääntää yhden asiantuntijakulttuurin tietämystä muotoon, jota toisen kulttuurin jäsenet ymmärtävät. Hybridinen asiantuntijuus toimii tiedon porttien aukaisijana, käsitteellisten siltojen rakentajana ja kulttuurien välisenä tulkkina. Tästä on viime vuosina tehty paljon tutkimusta, joka on osoittanut, että hybridiosaaminen tukee merkittävästi innovaatioiden syntymistä.

Aina kun dialoginen asiantuntijuus otetaan käyttöön, välittäjäosaajien rooli on välttämätön. Jos päättäjät, asiantuntijat ja taiteilijat tuodaan saman pöydän ääreen ilman välittäjäosaajia, käsitteelliset ja kulttuuriset kuilut ovat usein dialogin esteenä. Osapuolet eivät yksinkertaisesti ymmärrä toisiaan.

Kohti parempaa päätöksentekoa

Kun tieto- ja toimintaympäristömme on muuttunut – ja muuttuu edelleen – on selvää, että myös yhteiskunnan tärkeimpien päättäjien on päivitettävä tiedonhankinnan ja -prosessoinnin tapojaan. Vain siten ymmärrys uusista ilmiöistä ja niiden yhteiskunnallisista vaikutuksista voi lisääntyä ja näkökulmat uudistua.

Nopeasti muuttuva maailma haastaa eduskunnan tiedonkäsittelyn ja päätöksenteon prosessit. On tärkeää, että tulevaisuusvaliokunnan kaltaiset arvovaltaiset elimet toimivat edelläkävijöinä dialogisen asiantuntijatiedon hyödyntämisessä. Omilla kokeiluillaan valiokunta uudistaa asiantuntijuutta ja sen hyödyntämistä instituutiossa, joka on lähtökohtaisesti hierarkkinen ja toimintatavoiltaan säännelty. Näitä rohkeita avauksia tarvitaan, jotta pääsemme parhaan mahdollisen tiedon ja ymmärryksen lähteille. Seurauksena syntyy entistä kauaskantoisempia päätöksiä, joilla rakennetaan yhteistä, kestävää tulevaisuuttamme.

Kirjallisuutta

Engeström, Y. 2004. Ekspansiivinen oppiminen ja yhteiskehittely työssä.
Tampere: Vastapaino.

Hakkarainen, K. 2003. Kollektiivinen älykkyys. *Psykologia*, 38 (6), 384-401

Poutanen, P., Soliman, W. & Ståhle, P. 2016.
The complexity of innovation: An assessment and review of the complexity perspective.
European Journal of Innovation Management Volume 19 Issue 2, pp. 189 - 213

Jakonen, M. 2017. [Vastatieto : tulevaisuuden asiantuntijuutta etsimässä.](#)
Eduskunta. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu, 1/2017.

Reunanen, J. 1966. Asiantuntijavalta. Asiantuntijavalmistelu ministeriöissä ja asiantuntijavallan idean kehittäminen vanhaeurooppalaisen filosofian perustalta. Akateeminen väitöskirja. Hallinnon kehittämiskeskus. Yliopistopaino. Helsinki.

Ståhle, P. & Wilenius, M. 2006. Luova tietopääoma – tulevaisuuden kestävä kilpailuetu.
Edita. Helsinki.

Sverrisson, A. 2001. Translation Networks, Knowledge Brokers, and Novelty Construction: Pragmatic Environmentalism in Sweden. *Acta Sociologica* 44(4):313-327

Varto, J. 2008. [Taiteellisesta ajattelemisesta.](#)

Erkkilä-Hill, J. 2019. [Taiteellinen ajattelu luo tulevaisuutta.](#) Blogi.
Julkaistu 23.9.2019 / Päivitetty 20.1.2020

Jokela, T. & Erkkilä-Hill, J. 2015. [Taiteellinen ajattelu kuvataideopetuksen keskiöön.](#)

SEURAAVALLA SIVULLA:

Noin 51-vuotias

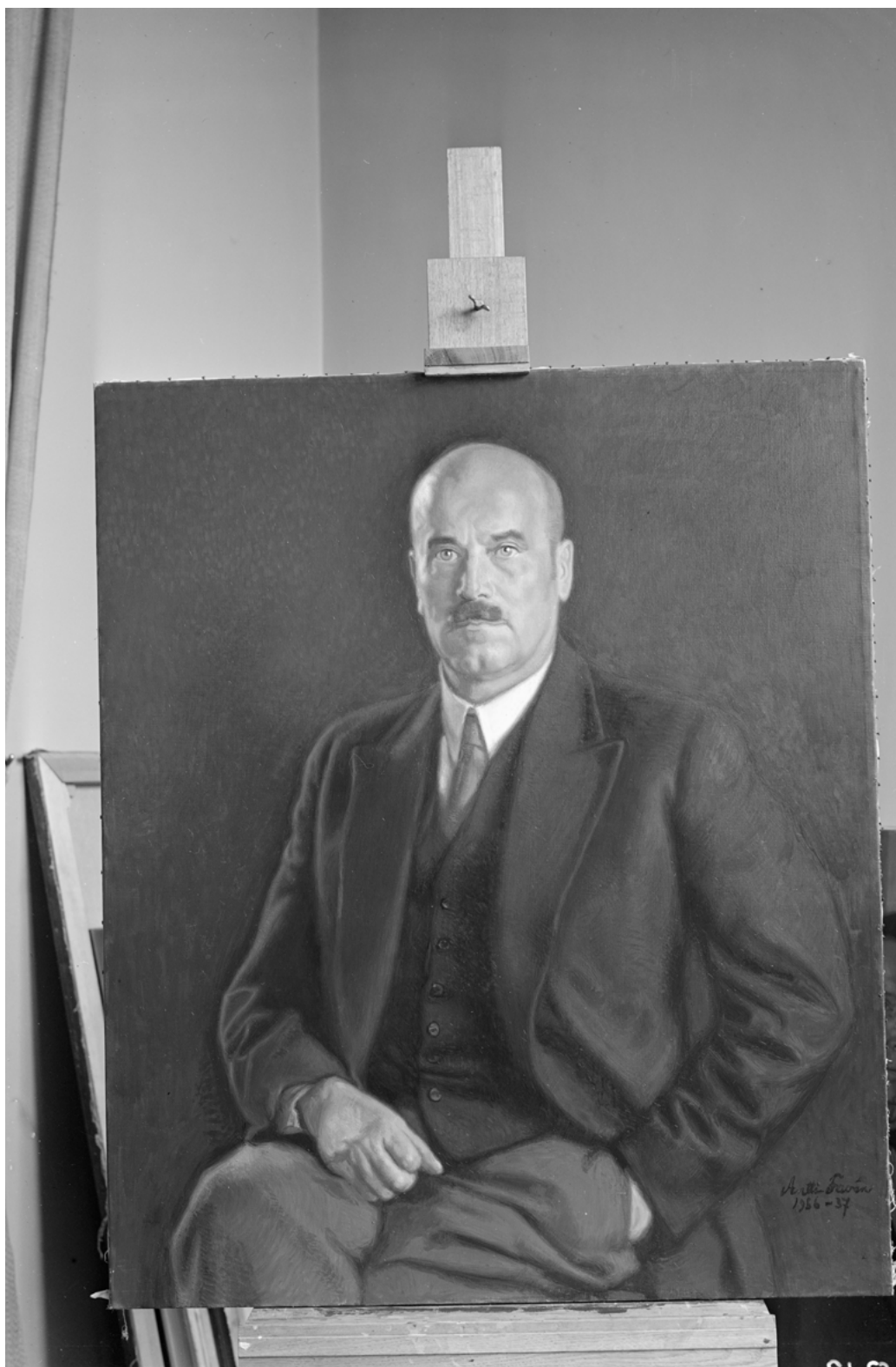
**Antti Favénin maalaama
muotokuva lakitieteen tohtori,
professori Toivo Kivimäestä**

Museovirasto

Historian kuvakokoelma

Valokuvaamo Pietisen kokoelma

kuva: Pietinen, 1937

8. Liitteet

Liite 1: Novelli

60-100

Harry Salmenniemi

60

Dystopiassa vuonna 2060 yhä harvempi saavuttaa 90 vuoden iän, koska monisairastavuus, muistisairaudet sekä erityisesti gerastenia ovat lisääntyneet. Kehityskulku on muuttunut huonompaan jo vuosikymmeniä aikaisemmin, kun stressi, kiire, piittaamattomuus ja kynnisyys saavat vallan. Eutanasian salliminen tulee tarpeeseen, jotta että ihmiset saavat armollisen tavan poistua tästä helvetistä, jota todellisuudeksikin kutsutaan.

61

Suomessa on merkittävä määrä yli 60-vuotiaita ihmisiä, jotka väittelevät tohtoreiksi ja uudelleen koulutautuvat. Henkinen hyvinvointi ja aivojen treenaaminen tukevat myös fyysistä jaksamista. Kansanterveys ja kansantalous kiittävät.

62

Ihmiset eivät ole diagnooseja.

63

Minun täytyi katsoa kelloani. Oudot taivaankappaleet saivat epäilemään aikaa. Tahdoin vakuuttua siitä, että aika on yhä olemassa. Veri kulki sisälläni, se liikkui jäsenestä toiseen. Aikaa vastaan ei ollut asetta. Se eteni. Tuntui, että aika kasvoi ja minä vähenin.

64

Hyvinvointivaltion rahoituksen kestävyyttä voidaan mitata yksinkertaisella vanhushuolto-suhteella, joka kertoo yli 64-vuotiaiden suhteen 15–64-vuotiaaseen väestöön. Valtiovarainministeriö julkaisi vuonna 2020 raportin, jonka mukaan edes syntyvyyden merkittävä palautuminen ei riittäisi estämään vanhushuoltosuhteen heikkenemistä. Kehityskulku on vääjäämätön.

65

Ennusteiden mukaan vuonna 2060 väestöstä reilut 30 % on yli 65-vuotiaita.

66

Istuin hetken aikaa kädet otsaani suojaamassa. Minun oli kylmä, ihoni oli kananlihalla. Mustelmat, jotka olin alkumatkasta saanut, peittivät yhä kynnänpään. Minun teki mieli maata. Olin niin väsynyt, että olisin voinut nukahtaa.

67

Suvut ja perheet pienevät, ja niihin liittyvät kontaktit vähenevät. Myös sosiaalinen tuki perheiltä ja suvuilta vähenee. Pahimmassa tapauksessa lapsiperheet jäävät yksin, ja perheiden arjesta tulee yhtä ponnistelua. Kun sukupolvien ketju katkeaa, vanhemmuus vaikuttaa mahdottomalta.

68

Kukaan lähelläni ei tiedä miten selvitä seuraavasta vuodesta, vuosikymmenistä tai elämästä nyt puhumattakaan. Tulonsiirtojen avulla he pärjäävät joten kuten, mutta tulevaisuus tuntuu kaikista ahdistavalta ja epävarmalta. Sairaiden ja köyhien asema huononee koko ajan.

69

Lapsettomilla ei ole omia lapsia huolehtimassa heistä ikääntyneinä. Nämä vaikutukset eivät ole kuitenkaan dramaattisia: vastaavaa on koettu aikaisemminkin. Silti ilo ja hämmästyys, jota lastenlapset saavat aikaan, puuttuu. Sen tilalle on löydettävä jotakin muuta.

70

Vanhempi lapsistani täyttää pian kolme, toinen on muutaman viikon ikäinen. He ovat hämmästyttävän suloisia. He kasvavat, ja heillä on edessään maailma, aikuisuus ja vanhuus. Minulla ei ole mitään viisautta, jota välittää heille. En osaa valmistaa heitä maailman varalle, niin kuin minunkaan vanhempani eivät osanneet valmistaa minua maailman varalle. Meillä ei ole todellisia aseita maailmaa, vanhenemista, elämää vastaan.

71

Olen jo kauan aikaa sitten lakannut olemasta keskipiste. En ole minä. Olen perheenjäsen.

72

Onnistuneessa vanhenemisessä keskeistä ovat myös elämän mielekkyyden, merkityksellisyyden ja onnellisuuden kokemukset. Yksilön kannalta onnistunut vanheneminen on ennen kaikkea subjektiivinen kokemus, johon liittyy myös jo eletty elämä kokonaisuudessaan.

73

Tekoälykehityksen myötä ikäihmisten toimintakykyä mittaavat seurantasovellukset kiinnostavat yrityksiä yhä enemmän. Pyrkimyksenä on kerätä mahdollisimman paljon dataa, jotta pystytään tekemään arvioita henkilön toimintakyvystä.

Toimintakyvyn määrittelemisen on kuitenkin monimutkaista. Fyysisen suorituskyvyn mittaaminen kattavasti on vaikeaa, mutta henkisen suorituskyvyn mittaaminen on lähes mahdotonta. Ihmisen oma käsitys suorituskyvystä nousee keskiöön.

74

Ihminen ei ole suorituskynsä. Hän on jotakin muuta.

75

Kun opiskelin Roomassa, minulla oli 75-vuotias professori, joka opetti ja kirjoitti yhä täysipainoisesti.

Hän oli eräänlainen satuolento. Hän oli muistutus maailmasta, jota ei ollut vuosikymmeniin ollut olemassa. Hän ei osannut lainkaan englantia, hän ei tiennyt logiikasta mitään; sen sijaan hän osasi muinaiskreikkaa ja keskiaikaista saksaa, hän tunsu eksistentialismin ja kristillisen filosofian perinteen aukottomasti, muisti ulkoa pitkiä pätkiä Platonin ja Aristoteleen

kirjoituksista. Hän oli ollut Emmanuel Levinasin ja Hans-Georg Gadamerin hyvä ystävä. Hän yritti jatkaa elämää sivistyksen keskellä, tutustua uusiin ihmisiin, etsiä lisää sivistyneitä opiskelijoita.

Kun hän vakuuttui meistä, yrityksestämme oppia, hän kutsui meidät illalliselle ravintolaan.

Ihmettelin sitä.

Ihmettelin, miten hänellä saattoi olla meille aikaa.

76

Oli niin kylmä, ettei todellakaan olisi tarvinnut tuulla, ja kuitenkin tuuli, tuuli niin paljon että ravintoloiden pöydät, tuolit ja mainoskyltit kaatuilivat, ne toikkaroivat humalassa, kaatuivat ja tanssivat ja jälleen kaatuivat, niitä paiskautui katuun ja seiniä vasten, ja niitä paiskautui ikkunoihin. Ei satanut mutta ilma tuntui sateiselta.

Tuuli kulki kaikkien vaatteideni läpi neuvottelematta. Se kulki selkälihasten läpi, osui selkärankaan, sattui. Soitin ovikelloa ja toivoin, että professori tulisi nopeasti alas. Mutta hän ei aikonut tulla alas, sen sijaan hän kutsui minut ylös.

Olin kuvitellut, että hän asuisi ensimmäisessä kerroksessa. Hän ei todellakaan asunut: kiipesin epäuskoisena ylimpään kerrokseen asti. Tänne professori siis kiipesi lyhyillä, hinteillä jaloillaan. Olin pitänyt häntä liikuntarajoitteisena, mutta hänen luokseen johtivatkin ohuet ja jyrkät, epätasaiset ja kuluneet portaat.

Professori avasi oven hymyillen.

Suutelin häntä poskelle.

Hän oli vielä kotivaatteissa. Hän viitteli minua sisään.

-Benvenuto, hän sanoi.

Hän sanoi haluavansa näyttää minulle paikkoja.

Heti eteisestä sai käsityksen kodin totaalisuudesta, sen suorastaan naurettavasta, kaikkialle levittäytyvästä sivistyksestä. Se oli jotakin antiikkikaupan, museon ja kirjaston välimaastosta. Kaikki seinät olivat täynnä tauluja, upotettuja veistoksia ja krusifikseja, kunnes kirjahyllyt alkoivat: kirjoja oli kattoon asti kaikissa huoneissa, niitä oli uusia ja vanhoja, monilla kielillä, joiden aakkosia en osannut lukea.

-Vieni, professore sanoi.

Hän vei minut olohuoneeseensa. Siellä oli kaksi suurta taulua, jotka näyttivät vuosisatoja vanhoilta, ja valtavat hyllyt olivat täynnä kirjoja.

Professori lupasi, että voisin lainata aivan mitä tahdoin. Hän pahoitteli, ettei hänellä ollut kirjoja suomeksi, ruotsiksi tai englanniksi; sen sijaan hänellä oli saksan ja ranskankielisiä teoksia, jos osaisin lukea niitä. Hän osoitti hyllyjä: tuolla on saksalainen idealismi, tuolla saksalainen eksistentialismi, tuolla on ranskalainen 1700-luvun filosofia, sitten 1800-luku, tuo pidempi hylly on ranskalainen moderni filosofia. Asunto vaikutti elokuvakulissilta, jonka keskellä minun täytyi nyt esittää, että kaikki oli normaalisti, asiaankuuluvasti.

Kysyn mitä professori oli tekemässä. Hän sanoi kirjoittaneensa esipuhetta Heideggerin *Sein und Zeitin* uuteen käännökseen. Vilkaisin häntä: hänellä oli Adidaksen college-housut jalassa ja huppari päällä. Hän sanoi kirjoittaneensa koko päivän, syöneensä vain leivän lounaaksi. Hänellä oli ollut koko ajan niin kova kiire kirjoittaa. Hän sanoi, että hänen oli nyt nälkä.

77

Vuonna 2060 olen 77-vuotias, jos saan elää niin pitkän elämän. Olen täynnä muistoja, olen vanha, ehkä toimintakykyinen, ehkä kirjoitan yhä, ehkä lapseni käyvät lastensa katsomassa minua.

Siihen on hyvä tähdätä, mutta siihen on mahdotonta pyrkiä. Mikään ei takaa onnistumista, suojaa epäonnelta. Elämää varten ei ole kypäriä. Heijastin on: jonkinlainen ymmärrys, yritys sivistyä, nauttia elämästä.

78

Yritän muistaa, millainen professorini oli, tulla edes hieman hänenlaisekseen. Esikuvilla on merkitystä. Aktiiviset, elämästä iloitsevat vanhukset ovat parhaita esimerkkejä.

79

Professori katosi lyhyin, vikkelin askelin pienempään huoneeseen vaihtamaan vaatteita. Pian hän palasi solmio kaulassaan, viittoi minut mukaansa eteiseen ja laitto takin päälleen. Hän kulki ketterästi vanhan, korkean kynnyksen yli ja sulki oven molemmat lukot. Hän käänsi avaimia monta kertaa ympäri.

Hän sanoi, että hänen kotiinsa oli kerran murtauduttu.

En osannut sanoa, mitä olisin tahtonut sanoa.

-Mi dispiace, minä sanoin.

Professori näytti huvittuneelta.

Oloni oli sekava. Hänen kotinsa oli toisesta todellisuudesta, jonka olin nyt nähnyt: pelkän hengen todellisuus kalusteina ja sisustusratkaisuina. Tuntui, että kun oven laitto kiinni, koti heti lakkasi olemasta.

Hän oli varmastikin tottunut siihen, että ihmiset kummastelivat hänen kotiaan, että se teki vaikutuksen.

En kysynyt, miten hän sai kirjat ylähylyiltä.

Hänellä täytyi olla jossakin tikkaat.

Kuvittelin, että hän kiipeili niillä usein, etsi kirjoja, artikkeleita.

Kuljimme portaat alas.

Hän oli yli kahdeksankymmentä, hän oli alle 160 cm pitkä, hän oli koko ajan kumarassa, ja kuitenkin hän kulki yhtä ketterästi kuin minä, joka olin aina pitänyt itseäni jokseenkin urheilullisena. Hän oli kuin jokin liian älykäs eläin, joka kuljetti aivoja ja silmälaseja ripein askelin ja huvittui itsekin siitä, että oli syntynyt ihmiseksi eikä kirjaksi.

80

Professori asui samalla kadulla kuin hänen ravintolansa. Se oli tietenkin kätevää: hän saattoi kulkea kipittää portaat alas huvittavassa ryhdissään ja kulkea Borgo Pio 32:sta Borgo Pio 20:n, Da Robertoon, jossa henkilökunta tunsivat hänet, tervehti aina täsmälleen yhtä kohteliaasti ja kunnioittavasti, antoi hänelle aina saman pöydän, ja toi aina saman aperitiivin: pienen lasin chiantia vuodesta toiseen.

-Buena sera professore, tarjoilija sanoi.

-Buena sera. Siamo in due, professori sanoi.

Tarjoilija johdatti meidät pöytään, jossa oli ylimääräinen tyyny professoria varten.

-Professore, tarjoilija sanoi, -professore, professore.

He vaihtoivat kuulumisia. Se oli yksinkertaista ja tehokasta, koska repliikit oli sanottu niin monena vuonna, aina samat, hyvää, myös sisaren lapsille, töitä ja opetusta, kyllä, säätila.

Professori esitteli minut.

Tarjoilija kätteli ja kumarsi sitten ujosti ja lähti pois.

-È piacevole, professori sanoi.

Professori alkoi puhua omista opinnoistaan, hän muisteli miten oli elättänyt itsensä kansakoulunopettajana saadakseen tehtyä väitöskirjan, hän kertoi miten oli sodan aikana lähellä tulla ammutuksi. Hän sanoi viettäneensä silloin paljon aikaa vuorilla, ja se oli

vaarallista: sekä saksalaiset joukot että vastarintaliikkeen sotilaat olivat vetäytyneet vuorille. Ne etsivät toisiaan ja pakoilivat toisiaan vuorilla.

81

Valtaosa kuntien työntekijöistä on hoito-, hoiva- ja kasvatusalojen ammattilaisia ja monissa kunnissa on pula osaavasta työvoimasta. Jatkuva liian vähäisellä työntekijämäärällä toimiminen lisää työntekijöiden vaihtuvuutta. Palkankorotus ei yksin riitä ratkaisuksi; toisaalta suuri osa kunnista on talousvaikeuksissa.

82

Kulttuuri rikastaa ja voimaannuttaa koko työelämää, se on sekä työntekijöiden että asiakkaiden elämänlaatua ja toimintakykyä parantava tekijä. Kuitenkaan kulttuuri ja taide eivät voi tyypistyä osaksi terveydenhuoltoa tai sosiaalityötä. Kulttuurissa ja taiteessa on aina kysymys myös jostakin muusta. Jostakin ravistelevasta, vaikuttavasta, jopa mystisestä.

83

Kulttuuritapahtuma ei ole hoitotoimenpide.

84

Työikäisten vähenevä ja vanhusten kasvava määrä saa aikaan voimakasta priorisointia ja pahimmillaan aktivismia, johon liittyy vanhusvihaa. Tällaisessa yhteiskunnassa kukaan ei halua vanheta, joten nuoruudesta ja nuorekkuudesta tulee tavoiteltava olotila. Tällöin perinteiden vanhuuden ja kokemuksen kunnioittaminen muuttuu vastakohdakseen, inhoksi ja halveksunnaksi kokemusta kohtaan.

85

Muistot ovat omituisia. Ne kertyvät. Kun kysyn lapseltani, muistaako hän, yllätyn kun hän sanoo muistavansa. Yllätyn säännöllisesti omista muistoistani. Ne kertovat siitä, että olen elänyt. Toisinaan ne suorastaan shokeeraavat minua.

Nyt, vaippojen keskellä, ne vakuuttavat että olen elänyt. Muistan oudot neulaset viidakossa. Muistan eläimiä hämärässä. Muistan professorin, hänen tapansa puhua. Muistan hänen kätensä. Muistan hänen katseensa.

86

Elämä keski-iässä ei saa olla pelkkää työtä. Ruuhkavuodet eivät saa olla pelkkää ruuhkaa. Arki ei saa olla pelkkää jaksamista. Jokainen uuvuttava jakso kostaautuu omalla tavallaan. Jokainen burnout tekee seuraavan todennäköisemmäksi. Siksi hyvän vanhuuden kannalta myös keski-ian ylirasitusta on tärkeää välttää.

87

Ihmiset, jotka voivat tehdä mielekkäitä tehtäviä, riittävän joustavalla, ei liian kuluttavalla aikataululla hyvässä ja kannustavassa seurassa, ovat luultavammin niitä, jotka jäävät vapaaehtoisesti tekemään työelämän läheisyyteen asioita toisia pitempään. Tämä johtuu siitä, että heille työ on motivoivaa ja palkitsevaa, joten siitä täydellinen pakeneminen ei ole kannattavaa.

Ihmisen hyvinvoinnin ja elämän mielekkyyden mahdollistaminen edellyttää vapautta edistää itselleen tärkeitä päämääriä. Lisäksi on oleellista, että pystyy olemaan sellaisessa asemassa, etteivät toiset voi alistaa sinua palvelemaan heidän omia intressejään.

88

Raha palaa aina takaisin kiertoon, mutta aika ei palaa. Sen saa pitää loputtomiin. Kokemukset muuttuvat sitä arvokkaammiksi mitä vanhempi ihminen on.

89

Katsoin professoria laskun äärellä. Hän kyyristyi nähdäkseen summan ja tarkensi katseensa äärimmilleen. Hän näytti heikolta ja pelokkaalta. Ajattelin, että sivulta, vailla silmiensä kirkasta intensiteettiä, hän näytti miltei kuolleelta. Ehkä hän juuri sen vuoksi keskittyi puheeseen niin paljon, käytti katsettaan ja karismaansa, ehkä juuri sen vuoksi hän keskittyi puheeseen ollakseen vielä karismaattinen, tehdäkseen vaikutuksen lähestyvistä kuolemasta huolimatta.

Hänessä oli kuolevan älykön satumaista voimaa.

Henkeä.

Hän katsoi tyhjää tiramisu-kuppiaan ankeana ja valittavan näköisenä.

Hän antoi laskun ja rahat tarjoilijalle.

-È a posto cosi, hän sanoi.

-Grazie professore, è molto gentile, grazie.

Kun professori tarjoilijan mentyä kysyi, tahtoisinko tulla hänen luokseen lasilliselle grappaa, minun oli helppo kieltäytyä. Hyvästelin hänet ravintolan edessä liian nopeasti ja kiitin illallisesta liian nopeasti ja menin pysäkillä odottamaan bussia numero 89. Minua itketti hieman ja ennen kaikkea minulla oli hirvittävän kylmä. Kylmässä, raivoavassa vii-massa minä aivan tärisin siitä, miten kylmää maailmassa yhtäkkiä oli.

90

Maaseudun ja väestökeskittymien elämysmaailmat etääntyvät yhä kauemmaksi toisistaan. Myös käsitys ajasta muuttuu. Maaseudulla aika on hidasta ja raskasta, kaupungissa nopeaa ja kevyttä. Kaupungin silppumaisen, kiirehtivän arjen vastapainona on maaseudun keskittynyt, kokonainen vuodenvieritys. On löydettävä tasapainon kaupungin ja maaseudun välillä, nuoruuden hädän ja vanhuuden maltin välillä.

91

Vanhuuden vuodet ovat elämäntäyteisiä, villejä ja viriilejäkin, kullakin oman näköisiä. Kun voimat heikkenevät ja avun tarve lisääntyy, palveluita on saatavilla oikea-aikaisesti ja laadukkaasti. Viimeisien vuosien hoitoon ja saattohoitoon on riittävät resurssit.

92

Hän lähti kulkemaan edelläni. Kun kuljin liian hitaasti, hän kääntyi minua kohti ja hoputti minua. Hän käski minua lähemmäs, ja aina kun olin saavuttamassa hänet hän pyrähti nopeasti eteenpäin. Näin jatkui pitkään. En tiedä miksi ajattelin, että minulla ei ollut muuta mahdollisuutta kuin seurata häntä.

93

Pilvet leijuivat toistensa ohi hämärällä yötaivaalla. Rapistuneet seinät heijastivat katulamppujen valoa. Useimmissa ikkunoissa oli yhä valo.

94

Hän johdatti minua pysäkeistä, risteyksistä ja valoista välittämättä eteenpäin. Näin että hänen oli kiire. Pysyttelin hänen perässään. Jos jäin hänestä jälkeen, hän kääntyi moittivasti katsomaan taakseen.

Kun saavuimme perille, olin nääntynyt. Hän painoi poskensa seinää vasten. Olin erottavani hymynkaltaisen hänen kasvoillaan.

95

Maa oli täynnä vihreitä ja keltaisia neulasia, vihreät olivat kai pudonneet myrskyssä turhan aikaisin. Maassa oli koko ajan jotakin erikoista, oudon muotoisia kiviä, minulle tuntemattomien eläinten papanoita, lehtiä puista, jollaisia en ollut nähnyt muualla.

96

Hän katsoo ovea, arvioi lukkoa, työntää sitten avaimen lukkoon. Tämän tehdessään hän hieroo käsiään yhteen kuin vanhus, joka on istunut tulen ääressä vuosikymmeniä ja pohtinut elämäänsä – miten omituinen näky onkaan rauhallisesti hengittävä ihminen, joka ymmärtää alkavansa ymmärtää.

97

Professorini kuoli 97-vuotiaana. Pian hänen kuoltuaan hänelle omistettiin katu hänen synnyinkylässään. Via Rigobello kantaa hänen muistoaan Malon kylässä lähellä Vicenzaa. Tie johtaa kylän keskeltä Mikaelin kirkolta peltojen keskelle.

98

Toivoa on niin kauan kuin mieli toimii, niin kauan kuin mieli jaksaa toivoa. Toivo on sisäistä liikkumatilaa. Se on ymmärrystä pysähtyä, katsoa ja nähdä. Sisäinen liikkumatilan vaaliminen on elämän vaalimista.

99

Rekkojen ääni kantautuu talojen väleissä ylimpiin kerroksiin asti. Pidän siitä miten hiutaleet putoavat. Ne ovat märkiä ja suuria, kuin valkoisia häntiä. Ne putoavat maisemaan. Ne peittävät sen kokonaan.

100

Satavuotiaat eivät ole saavuttaneet mitään täyttä ikää. Heidän aikansa jatkuu yhä, taipuu, lisääntyy, muuttuu. Heidän voi ajatella kehittyvän koko ajan. Heidän voi ajatella samanaikaisesti rapistuvan ja kehittyvän.

SEURAAVALLA
SIVULLA:

69-vuotiaan kädet

kuva: Niina Vatanen

Liite 2: Ikääntyminen ja tulevaisuuden Suomi vuonna 2060

Lausunto tulevaisuusvaliokunnalle

16.4.2021

ASiantuntijat:

Professori Heikki Hiilamo, Helsingin yliopisto
VTM Reima Launonen, Filosofian Akatemia
Dosentti, johtava tutkija Jaana Leikas, VTT
Kehitysjohdaja Eeva Mäkinen, Itä-Suomen Hyvinvointivoimala
Tutkimusjohtaja Anna Rotkirch, Väestöliitto
Palvelujohtaja Helena Räsänen, Sipoon kunta (eläkkeellä)
Toimitusjohtaja Eija Sorvari, Miina Sillanpään säätiö
Suunnittelija Annele Urtamo, Ikäinstituutti

Taiteilijat:

Performanssitaiteilija Artor Jesus Inkerö
Runoilija, kirjailija Harry Salmenniemi
Esiteitaiteilija Juha Valkeapää
Kuvataiteilija Niina Vatanen

Hankkeen fasilitointi ja lausunnon kokoaminen:

Läänintaiteilija Krista Petäjäjärvi, Taiteen edistämiskeskus
Läänintaiteilija Aura Seikkula, Taiteen edistämiskeskus

Hankkeen tavoite

Ikääntyminen ja tulevaisuuden Suomi -hankkeen tavoitteena on muodostaa uutta ajattelua ja rohkeita visioita ikääntymiseen tulevaisuudessa. Tulevaisuusajattelun aikajänne on vuosi 2060.

Ikääntyminen tulevaisuudessa on aiheena monisyinen ja aihetta voidaan lähestyä useasta eri näkökulmasta. Tämän hankkeen puitteissa kirjoitetut asiantuntijalausunnat käsittelivät aihetta mm. palveluiden, teknologian, osallisuuden, toimijuuden, onnistuneen vanhenemisen, syntyvyyden, sosiaalisten- ekologisten ja taloudellisten vaikutusten näkökulmista. Taiteilijoiden aiheesta tekemät teosaihiot käsittelivät ikääntymistä sivistyksen, perheen, monimuotoisuuden ja ajan käsittämisen kautta.

Tämä lausunto ei esittele kaikkia hankkeen näkökulmia, vaan nostaa esiin keskeisiä kysymyksiä, teemoja ja sisältöjä, jotka eivät enää toista yksittäisiä asiantuntijalausuntoja tai taide-teoksia, vaan kirkastavat ikääntymisen tulevaisuuksista yhteisiä, työryhmälle toistuvia ja olemukseltaan perustavanlaatuisia havaintoja ikääntyvän yhteiskunnan uhista ja mahdollisuuksista. Hankkeen työtapana on taidevälitteinen dialogi, missä ajattelu rakentuu taiteen läpi keskustellen. Kuvaus menetelmästä esitetään tulosten alla.

Keskeiset havainnot

Ikääntymisen tulevaisuudet määrittyvät kiihtyvien globaalien kriisien varjostamana. Digitalisaatio ja ilmastonmuutos vaikuttavat kaikkiin ja kaikkien tulevaisuuksiin. Ekologinen jälleenrakennus, väestön monimuotoistuminen, sen ikääntyminen ja syntyvyyden vähentyminen sekä nopea teknologiakehitys ovat kaikki ilmiötä, jotka määrittelevät ikääntymisen mahdollisia tulevaisuuskuvia.

Merkitykselliset vuorovaikutussuhteet skaalautuvat yksittäisen ihmisen kokemuksesta kohti yhteisöjen ja sukupolvien välistä yhteyttä ja laajemmin yhteiskunnallisen asenneilmapiirin luomia mahdollisuuksia.

1. Tulevaisuuden uhat

Huolikeskeinen puhunta

Ikäihmiset nähdään huoltosuhteen kurjistumisena, jonkinlaisena painolastina ja kulujen kohteena. Suhtautuminen ikäihmisiin erillisenä ihmisryhmänä on pahimmillaan alati kertautuva toisinto, joka vahvistaa ikäihmisten erillisyyttä ja erkautumista muista ikäryhmistä ja yhteiskunnasta. Ikäihmisten stigmatisointi on ihmisarvoa rappeuttava ongelma.

Erillisyys yhteiskunnasta, yksinäisyys ja haurastuminen

Ikääntyminen ei ole elämästä yhtäkkiä eriytyvä ilmiö, vaan läpi elämän tapahtuva jatkumo. Ikääntyneiden ikäryhmän erillisyyden kokemus näyttäytyy rakenteellisena ongelmana ja yksittäisen ihmiselämän kokoisena kysymyksenä. Sosiaaliset verkostot ovat murroksessa ja ikääntymistä uhkaa yksinäisyys. Lapsimäärien vähetessä perheet ja suvut pienenevät. Väestön ikääntyessä haasteena on myös vanhuusvuosien toimintakyvyn heikkeneminen ja haurastuminen, mikä on uhka yksilön elämänlaadulle ja lisää viimeisten vuosien hoivan tarvetta.

Yksilöllisten mahdollisuuksien puute

Ikäihmiset eivät ole massa tai yksikkö. Ikääntyminen liittyy yksilölliseen vanhenemiseen ja tähän liittyviin mahdollisuuksiin tai mahdollisuuksien vähyteen. Uhkana on etujen kasautuminen ja eriarvoistava ikääntyminen.

Yksipuoliset sankaritarinat

Ikäihmisiin liittyvä ylistyspuhe ja sankaritarinoiden yksipuolisuus on ikääntyvää ihmiskuvaa määrittävä ongelma. Esimerkiksi keskittyessämme presidentti Sauli Niinistön kaltaiseen, koko kansakunnan tunnistamaan merkkihahmoon, tunnistamme hänen aktiivisen vanhuutensa saavutuksia, mutta saatamme samalla uskoa, ettei eläkkeelle jäätyään taidokas parturikampaaja osaa enää leikata hiuksia. Taidot eivät katoa ikääntyessämme, vaikka niitä ei enää käytettäisi samalla tavalla kuin työelämässä.

Ikäihmisiin kohdistetut odotukset

Myönteiset ikääntymisen tulevaisuudet muodostuvat toimijuudesta, osallisuudesta ja vaikuttamisen mahdollisuuksista. Kysymykseksi nousee ikäihmisiin kohdistuvat odotukset ja miten nämä odotukset vahvistavat ihmisarvoa ja vaikuttavaa kansalaisuutta. Suomalaisessa yhteiskunnassa ihmisarvo kiinnittyy paljolti työroolin muodostamaan arvovaltaan. Mahdollisuuksia yhteiskunnalliseen osallistumiseen tulee demokratisoida ikäihmiset huomioonottavalla tavalla.

2. Tulevaisuuden mahdollisuudet

Sivistys, elinikäinen oppiminen ja voimavarat

Vallitsevassa ikääntymiskeskustelussa korostuu kehon heikkeneminen ja voimavarojen ehtyminen. Tämän fysiologisen prosessin rinnalla tulee tiedostaa ikääntymisessä alati kertautuva sivistys ja viisaus. Ihmisen kyky kehittyä, oppia ja sivistyä päättyy vasta kuoleman hetkellä. Jatkuvan oppimisen ja itsensä sivistämisen mahdollisuus on keskeinen keino kehittää ikääntymisessä olevaa arvoa ja siihen liittyvää toivoa. Tulevaisuuden ikääntyneet ovat paremmissa voimissa pidemmälle vanhuusvuosiin kuin aikaisemmat sukupolvet, jos myönteinen kehitys jatkuu. Ikäihmiset ovat arvokas voimavara ja heillä on paljon annettavaa muun muassa vapaaehtoistyössä ja vertaisina.

Sukupolvien välinen vuorovaikutus

Ikääntymiseen liittyvä ilo muodostuu kyvystä ymmärtää ja olla osa elämän jatkumoa ja sivistysperintöä. Ikääntymisen arvoa kehitetään sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa, jossa ikääntymisen tuoma näkemyksellisyys voi välittyä. Kehittämällä sukupolvien välistä vuorovaikutusta voidaan ehkäistä heikentyvien huoltosuhteiden muodostamia sukupolvien välisiä jänniteitä. Edellytykset tähän muodostetaan yhteiskunnan rakenteissa ja asenteissa.

Kuuluminen perheeseen, yhteisöön tai heimoon

Sosiaalinen kudelma ja kokemus erilaisten yhteisöjen merkityksestä on muutoksessa. Ikääntymisen tulevaisuuksien kannalta yhteys toisiin ihmisiin on perustavanlaatuisesti elämää määrittävä tekijä. Myönteinen tulevaisuuskuva ikääntymiseen rakentuu juuri näistä vuorovaikutusmahdollisuuksista. Kysymys on niin perheiden ja erilaisten yhteisöjen kuin yhteiskunnallisten palveluiden kyvystä vahvistaa yhteenkuuluvuutta ja huolenpitoa.

Toivon ilmapiiri

Ikääntyminen on etuoikeus. Usko arvokkaaseen vanhenemiseen liittyy uskoon tulevaisuudesta, jossa ihmisarvolla ja empatialla on tilaa toteutua. Ikääntymisen tulevaisuudet heijastelevat laajemmin yhteiskunnallista toivon ja toivottomuuden ilmapiiriä. Tutkija, VTM Reima Launonen toteaa ”Muistan 90-luvun ja sen toivon ilmapiirin mikä silloin oli. Jos ajattelen nyt hieman utopistisesti, niin ajattelen että me olemme jotenkin hukattu se. Jos me ajattelemme toimijuutta, niin toimijuus edellyttää aina jonkinlaista uskoa siihen, että voit vaikuttaa asioihin.” Yhteiskunnallisen ilmapiirin ollessa toivoton, kapenevat myös ikääntymiseen liittyvät tulevaisuuden mahdollisuudet. Suurien haasteiden edessä tulisi uskaltaa tunnistaa toivottuja tulevaisuuskuvia ja taistella paremman tulevaisuuden puolesta.

Yhteenveto

Ikääntyminen ei ole elämästä yhtäkkiä eriytyvä, yhtenäistä ikääntyvien massaa muodostava ilmiö. Ikääntyminen on läpi elämän tapahtuva yksilöllinen, yhteiskunnallisten ilmiöiden määrittämä, mahdollisuuksien jatkumo. Ikäihmisiksi luokitellaan tilanteesta riippuen 50+ tai 65+ vuotiaita henkilöitä, jolloin ikääntyneiden joukossa on monia ikäryhmiä ja yksilöitä. Ikääntymisen tulevaisuuksiin liittyvä toiveikkuus rakentuu sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa. Vahvistamalla toimijuutta ja yksilöllisiä mahdollisuuksia rakennetaan ihmisarvoa, joka on perusta myönteiselle ikääntymiselle. Ikääntymisen tulevaisuudet liittyvät myös kysymyksen koulutuksen ja työelämän murroksista kohti inhimillisiä ja yksilöllisiä kohtaamisia. Monialaisen yhteistyön ja kehittämisen keinoin tavoitellaan uusia ihmis- ja ilmiölähtöisiä ratkaisuja, jotka tukevat kokonaisvaltaista hyvinvointia. Myös uuden teknologian eettinen suunnittelu ja hyödyntäminen voi merkittäväällä tavalla vahvistaa ikääntyvän ihmisen elämänlaatua, pärjäämistä ja sosiaalisia mahdollisuuksia.

Maailman muuttuessa vuonna 2060 ikäihmiset ovat eläneet aivan erilaisen elämän kuin sitä edeltäneet sukupolvet ja myös odotukset ikääntymistä kohtaan ovat muutoksessa. Ikääntymisen tulevaisuudet rakentuvat yhteisestä kyvystä kehittää ikääntyvien ihmisten yhteiskunnallista näkyväksi tulemistä, merkityksellisen osallisuuden kokemusta ja vuorovaikutussuhteita.

On hyvä tunnistaa, että Suomessa on tehty onnistunutta terveys- ja ikääntymispolitiikkaa, joka näkyy ikäihmisten aktiivisuutena ja hyvinvointina. Suomella on kaikki mahdollisuudet luoda edellytyksiä hyvälle ikääntymiselle myös tulevaisuudessa.

Tässä hankkeessa eheyttiin ikääntymisen sirpaleista tulevaisuuskuva taidelähtöisen asiantuntijadialogin keinoin. Hanke on esimerkki taiteellisen prosessin sisällyttämisestä monialaiseen asiantuntijadialogiin ja haastaa käsityksiä asiantuntijuudesta. Uutta luova ajattelu voi mahdollistaa työskentelyssä, joka yhdistää eri alojen asiantuntijat luovaan, taidevälitteiseen prosessiin.

Hankkeen menetelmä

Prosessissa hyödynnetty taidevälitteinen asiantuntijadialogi mahdollistaa yksittäisten asiantuntijanäkökulmien sijaan yhteisesti muodostuvan uuden ymmärryksen ja innovoinnin. Ideana on ollut tarjota tulevaisuusvaliokunnan perinteisen asiantuntijakuulemisen rinnalle työtapa, jossa asiantuntijoiden näkemykset kehittyvät vuorovaikutuksessa taiteen ja luovien menetelmien kanssa.

Hankkeen lähtökohdan muodosti kahdeksan tulevaisuusvaliokunnan kutsuman asiantuntijan kirjoittamat skenaariot ikääntymisen tulevaisuuksista. Lausunnon kirjoittamisen jälkeen asiantuntijat osallistuivat fasilitoituun työpajaan (10.11.2020), jossa keskusteltiin lausuntojen pohjalta ja tarkasteltiin erilaisia utopioita ja dystopioita aiheesta.

Tämän asiantuntijatyöpajan jälkeen Taiteen edistämiskeskuksen kutumat eri alojen taiteilijat käyttivät asiantuntijalausuntoja sekä asiantuntijatyöpajan litteroitua keskustelua taustamateriaalina taiteelliselle työlleen ikääntymisen tulevaisuuksista. Taustamateriaali toimi sytykkeenä yksittäisille taideteoksille ja teosaihioille, joita hyödynnettiin hankkeen viimeisessä osassa.

Hankkeen jälkimmäisessä työpajassa (5.3.2021) taiteilijat esittivät luovassa työskentelyssään syntyneet teosaihionsa. Tähän tapahtumaan osallistui myös tulevaisuusvaliokunnan edustajia. Näiden taiteellisten sisältöjen pohjalta työpajan keskustelu jatkui yhdessä asiantuntijoiden ja taiteilijoiden kanssa. Tämä lausunto kiteyttää yhteisen ajattelun löydökset. Hankkeen sisältöjä ja menetelmää esitellään tarkemmin myöhemmin julkaistavassa raportissa.

SEURAAVALLA SIVULLA:

75-vuotias

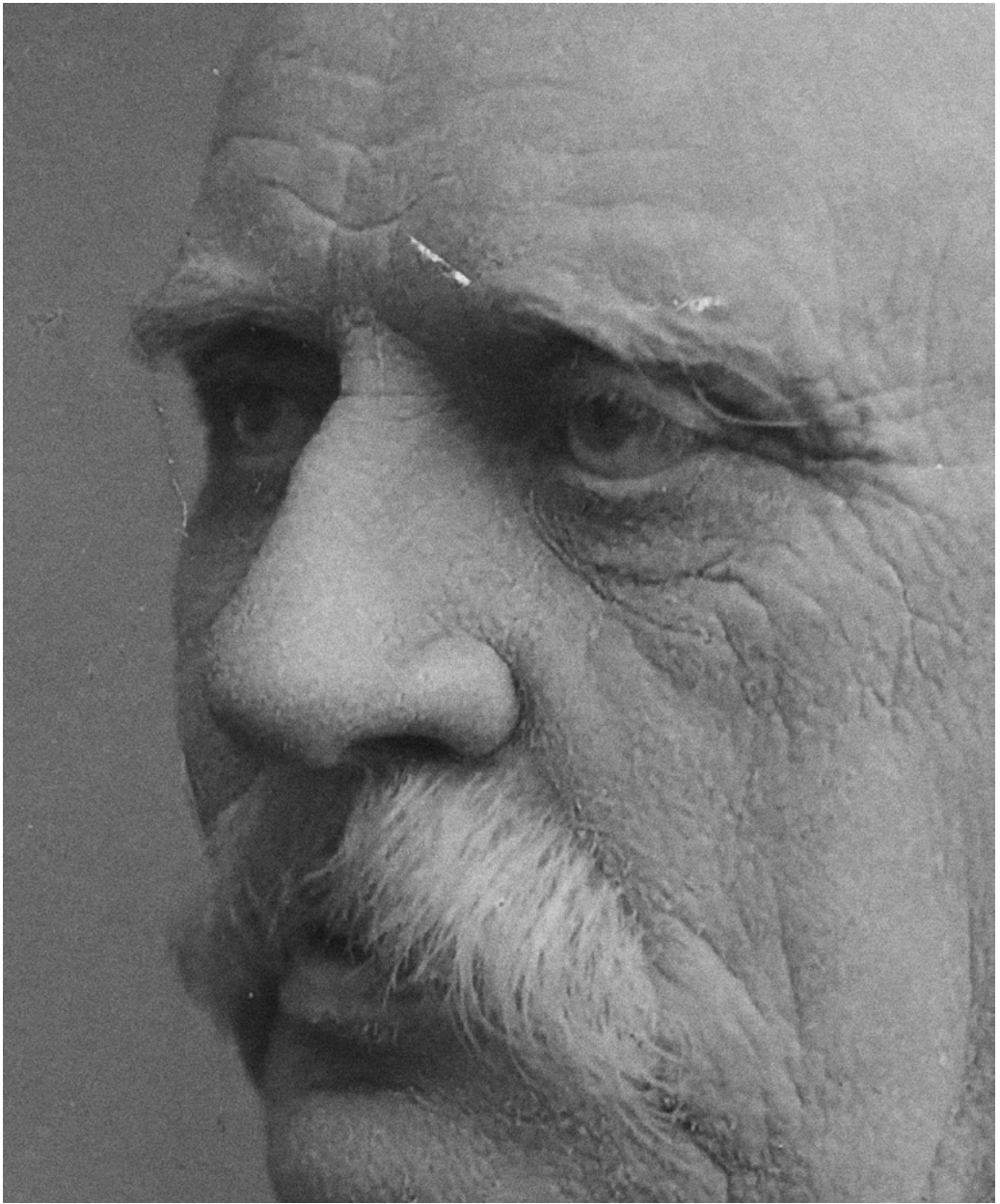
Muistelmakirjailija

Anders Ramsay (yksityiskohta)

Museovirasto

Historian kuvakokoelma

kuva: Daniel Nyblin

Liite 3: Skenaarioita ikääntymisen tulevaisuudesta 2060

Heikki Hiilamo

Arvostettu brittiläinen lääketieteen tiedelehti *Lancet* julkaisi vuonna 2020 Washingtonin yliopiston perusteellisen väestöennusteen koko maapallolle vuoteen 2100 asti¹. Ennusteen mukaan naisten koulutustason kohoaminen ja ehkäisyvälineiden saatavuuden paraneminen alentavat syntyvyyttä ja hidastavat väestönkasvua koko maailmassa. Washingtonin yliopiston tutkijoiden mukaan ennusteella on myönteisiä vaikutuksia ympäristöön, ilmastomuutokseen ja ruuantuotantoon mutta kielteisiä vaikutuksia työvoiman määrään, talouskasvuun ja sosiaaliturvajärjestelmään niissä maissa, jotka kokevat suurimman väestön supistumisen. Näitä maita on paljon, sillä väestöromahduksesta on tulossa yleismaailmallinen ilmiö. Washingtonin yliopisto ennustaa Suomen väkiluvun saavuttavan huippunsa, 5,7 miljoonaa, vuonna 2038. Siitä väkiluku alenisi vuoteen 2100 mennessä 5,2 miljoonaan. Ennuste on samansuuntainen kuin Tilastokeskuksen vuoden 2019 väestöennuste², jonka mukaan Suomen väkiluku alkaa laskea jo vuonna 2031 ja on vuonna 2050 noin 100 000 nykyistä pienempi.

Yhdysvaltalainen käyttäytymistieteilijä Bernard Berelson (1912-1979) tunnistaa neljä eri väestön ominaisuutta: väestön suuruus, väestömuutokset, väestön alueellinen jakautuminen ja väestörakenne. Berelson analysoi näiden mukaan väestön taloudellisia, poliittisia, sosiaalisia ja ekologisia vaikutuksia³. Jaottelu tarjoaa mahdollisuuden muodostaa skenaarioita ikääntymisen tulevaisuudesta (taulukko 1).

TAULUKKO 1. IKÄÄNTYMISEN VAIKUTUKSET VÄESTÖMÄÄRÄÄN, ALUEELLISEEN SIOJITTUMISEEN JA VÄESTÖRAKENTEeseen NELJÄN ULOTTUVUUDEN MUKAAN.

	Väestömäärän vähentyminen	Väestön alueellinen muutos	Väestörakenteen muutos
Taloudelliset vaikutukset	Heikompi talouskasvu, eläkkeiden rahoitus, muiden hyvinvointivaltion tulonsiirtojen ja palveluiden rahoitus	Alueellinen eriarvoisuus toimeentulossa ja palveluissa kärjistyy	Työikäisiä maahanmuuttajia tarvitaan työvoimapulan estämiseksi ja hyvinvointivaltion rahoituksen turvaamiseksi
Poliittiset vaikutukset	Ikääntyneiden äänestäjien osuuden lisääntyminen	Harvaan asutun maaseudun ääni ei kuulu päätöksenteossa	Maahanmuuttopaine lisää vastakkainasettelua
Sosiaaliset vaikutukset	Pienenevät perheet ja kotitaloudet, tahaton lapsettomuus, eriarvoisuus	Elämysmaailmojen eroaminen harvaan asutun maaseudun ja väestökeskittymien välillä	Monikulttuuristuminen
Ekologiset vaikutukset	Vähemmän päästöjä, kansainvälinen solidaarisuus	Valtaväestön luontosuhde heikkenee	Asuntorakenne tiivistyy

Taloudelliset vaikutukset

Ikääntyminen ja alentunut syntyvyys 2010-luvulla nakertaa pohjaa talouskasvulta kahden-kolmenkymmenen vuoden kuluttua, mikäli tuolloin työelämään tulevien vajausta ei kateta työperäisellä maahanmuutolla. Työperäinen maahanmuutto ei sekään ole helppo ratkaisu. Mistä löytyy riittävän osaavia henkilöitä ottamaan paikkansa suomalaisessa työ-elämässä? Lisäksi on otettava huomioon, että työntekijät voivat tuoda mukanaan perheensä. Mikäli työperäinen maahanmuutto ei syystä tai toisesta onnistu, taloudesta puuttuu niiden ihmisten työpanos, jotka jäivät syntymättä kaksi-kolmekymmentä vuotta aikaisemmin.

Lisäksi uupumaan jäävät ne innovaatiot, joita syntymättömät ihmiset olisivat mahdollisesti tehneet. Keskeiset talouden mittarit – esimerkiksi bruttokansantuote – perustuvat koko väestöön, vaikka tunnuslukuja voi tarkastella myös henkilötasolla (esimerkiksi bruttokansantuote henkeä kohden). Vaikka koko talouden kasvu ei olisikaan välttämätön päämäärä, talouden koko kertoo myös mahdollisuuksista rahoittaa eläketurvaa ja laajemmin hyvinvointivaltiota.

Aluksi matala syntyvyys vaikuttaa myönteisesti julkiseen talouteen. Mitä vähemmän on lapsia, sitä vähemmän on lapsiin liittyviä julkisia menoja. Valtiovarainministeriön ennusteen mukaan koulutusmenot pienenevät olennaisesti tulevaisuudessa, kun kouluikäiset ikäluokat pienenevät⁴. Vuoteen 2070 mennessä koulutusmenojen suhde bruttokansantuotteeseen pienenee vuoden 2019 noin 5,6 prosentista yli prosenttiyksiköllä. Sikäli kuin tutkimus ja kehittämistoiminta ovat yhteydessä koulutusmenoihin, tämä merkitsee radikaalia muutosta.

Eläkkeiden ja muun sosiaaliturvan rahoituksen näkökulmasta ikääntyminen ja syntyvyyden laskujakso 2010-luvulla on suurempi ongelma kuin aikaisemmin. Väestö on jo valmiiksi iäkkäämpää. Lisäksi hyvinvointivaltion turvaamat etuudet ovat paljon aikaisempaa anteliaampia. Hyvinvointivaltion rahoituksen kestävyyttä voidaan mitata yksinkertaisella vanhushuoltosuhteella, joka kertoo yli 64-vuotiaiden suhteen 15–64-vuotiaaseen väestöön. Valtiovarainministeriö julkaisi vuonna 2020 raportin, jonka mukaan edes syntyvyyden merkittävä palautuminen ei riittäisi estämään vanhushuoltosuhteen heikkenemistä⁵.

Eläkejärjestelmän rahoitusongelma on kuitenkin helposti tunnistettavissa etukäteen: vaikutus näkyy vasta pitkällä viiveellä. 2010-luvun matala syntyvyys aiheuttaa eläkemaksujen nousupaineita vasta 2050-luvulta eteenpäin. Tämä antaa aikaa reagoida tilanteeseen. Muutoin vaarana on se, että pienille ikäluokille säilytetään kohtuuton taakka suurempien ikäluokkien eläkkeiden maksamisesta.

Kasvattamalla rahastointia ja muuttamalla rahastoinnin sääntöjä voidaan korjata tilannetta. Tämä vaatii joko eläkemaksujen korotuksia nyt tai leikkauksia eläke-etuihin. Kansantalouden tasolla rahastoinnin lisäämistä perustelee se, että alentuneen syntyvyyden vuoksi elätettäviä lapsia ja nuoria on vähemmän, mikä lisää henkeä kohti laskettuja kulutusmahdollisuuksia. Rahastointi tarkoittaisi sitä, että osa kulutusmahdollisuuksien lisäyksestä siirrettäisiin tulevaisuuteen.

Taloustieteilijät Jukka Lassila ja Tarmo Valkonen esittivät jo vuonna 1999, että rahastoinnin määrässä otettaisiin huomioon tulevien ikäluokkien suuruus. ”Syntyvyysidonnainen rahastointi” reagoisi automaattisesti väestökehitykseen tasaamalla eläkemaksuja. Tuolloin syntyvyys oli korkealla tasolla, ja kirjoittajat kutsuivatkin ehdotustaan ”vakuutukseksi syntyvyys-epävarmuuden varalle”⁶. Eläkkeiden lisäksi myös hoiva- ja hoitopalvelut perustuvat *pay as you*

go -järjestelmään. Hoiva- ja hoitopalveluiden tarve lisääntyy iän myötä. Työikäiset eivät kuitenkaan säästä varoja odotettavissa olevia palvelumenojaan varten vaan luottavat siihen, että nuoremmat ikäluokat maksavat aikanaan veroja, joilla vanhempien tarvitsemien palveluiden menot katetaan.

Alueelliset erot

Tilastokeskuksen vuoden 2019 pessimistisen väestöennusteen (kokonaishedelmällisyysluku vain 1,35 koko ennustejaksolla) mukaan väkiluku kasvaa vuonna 2040 Manner-Suomessa enää Uudenmaan maakunnassa ja sielläkin vain muuttovoiton seurauksena. Tilastokeskus tekee väestöennusteensa trendilaskelmina eikä tuota juurikaan vaihtoehtoisia laskelmia. Vuoden 2019 ennusteesta tekee pessimistisen se, että se olettaa syntyvyyden tasoksi historian alhaisimman kokonaishedelmällisyysasteen eikä ota huomioon kehitystä esimerkiksi toteutuneessa hedelmällisyydessä.

Tilastokeskuksen laskelman mukaan vuonna 2018 Suomessa oli vain 60 kuntaa, joissa syntyi enemmän ihmisiä kuin kuoli. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2030 näitä kuntia olisi 35 ja vuonna 2040 enää 12. Ilman syntyvyyden alentumistakin muutokset ovat erittäin rajuja reuna-alueilla. Reuna-alueet tarkoittavat yhä useammin muita kuin yliopistokaupunkeja.

Ikääntyminen kiihdyttää edelleen myös asuntomarkkinoiden eriytymistä. Uusien asuntojen kysyntä on vahvasti sidoksissa syntyvyyteen – sekä suoraan että viiveellä. Asuntojen hinnat laskevat, jopa romahtavat, alueilla, joihin ei synny lapsia. Kasvukeskuksissa ikääntyminen ja matala syntyvyys hillitsee asuntojen hintojen nousua, koska kysyntää on vähemmän.

Maahanmuutolla voidaan lievittää eläkemaksun korotuspaineita ja hyvinvointivaltion rahoitusvajetta. Maahanmuuton myönteiset vaikutukset riippuvat kuitenkin maahanmuuttajien työllistymisestä ja ansiotasosta⁷.

Poliittiset vaikutukset

Ikääntymisellä on myös poliittisia vaikutuksia, jotka liittyvät äänestäjien ikärakenteen muutokseen. Mitä alhaisempi syntyvyys, sitä nopeammin väestö ikääntyy ja ikääntyneiden osuus äänestäjistä kasvaa. Siinä missä puolueiden kannatus on yhteydessä ikärakenteeseen, matala syntyvyys alkaa parin vuosikymmenen kuluttua muokata poliittista kenttää. Nuorten äänestäjien varassa olevat puolueet voivat toki muotoilla uudelleen viestejään houkutelakseen vanhempia äänestäjiä.

Yhtä kaikki poliittisessa keskustelussa ja päätöksenteossa korostuvat helposti suurimman kannattajakunnan eli ikääntyneiden asiat. Lasten, nuorten ja lapsiperheiden kysymyksillä on periaatteessa helppo hankkia poliittista kannatusta. Lapsia – toisin kuin esimerkiksi työttömiä – ei voi pitää missään olosuhteissa syyllisinä omaan avun tarpeeseensa. Pienenevä lapsi- ja lapsiperheväestö voi silti jäädä jalkoihin rahanjaossa – erityisesti, jos tämä tapahtuu suuren niukkuuden olosuhteissa. Taloustieteilijät Reino Hjerpe ja Kari Summanen ehdottivat jo vuonna 1991, että vanhemmat voisivat käyttää lastensa äänioikeutta, kunnes nämä tulevat täysi-ikäisiksi⁸.

Toisaalta on mahdollista, että alhainen syntyvyys johtaa Viron ja Unkarin tavoin kansallismieliseen populismiin, jossa perhepolitiikka saa uudelleen väestöpoliittisia painotuksia. Aatesuuntaan kuuluu perinteisten arvojen korostaminen, mikä tarkoittaisi muun muassa kotiäitiyden korostamista luopumalla sukupuolten tasa-arvon tavoittelusta.

Siinä missä ikääntyminen ja alhainen syntyvyys johtaa harvaan asutun maaseudun tyhjene-
miseen, jää tämän alueen ääni kuulumatta erityisesti valtakunnallisessa päätöksenteossa.
Tyhjenevien alueiden äänillä ei ole mahdollista tulla valituksi eduskuntaan. Pienten äänestys-
alueiden korkea äänikynnys kärjistää ongelmaa.

Ikääntymisen suurimmat poliittiset vaikutukset muodostuvat kuitenkin välillisesti. Ikäänty-
minen ja matala syntyvyys lisäävät tarvetta maahanmuutolle. Suhtautumisesta maahan-
muuttoon on tullut tärkeä poliittisen keskustelun jakolinja. Kansallismieliset populistiset
puolueet suhtautuvat erittäin kriittisesti, jopa vihamielisesti maahanmuuttoon, mikä on kär-
jistänyt poliittista keskustelua myös Pohjoismaissa. Kansallismieliseen ideologiaan kuuluu
pronatalismi, mutta se on valikoitua: vain kantaväestön syntyvyyttä halutaan lisätä. Sen
sijaan maahanmuuttajia syyllistetään heidän korkeammasta syntyvyydestään ja väitetään –
1940-luvun äänenpanoin – perhetukien kannustavan maahanmuuttajia hankkimaan liian
paljon lapsia.

Sosiaaliset vaikutukset

Ikääntyminen ja alhainen syntyvyys tarkoittavat sitä, että yhä useammat jäävät lapsetto-
miksi, sisaruksettomiksi ja lapsenlapsettomiksi. Suvut ja perheet pienenevät, ja niihin liitty-
vät kontaktit vähenevät. Myös sosiaalinen tuki perheiltä ja suvuilta vähenee.

Lapsettomilla ei ole omia lapsia huolehtimassa heistä ikääntyneinä. Nämä vaikutukset eivät
ole kuitenkaan dramaattisia: vastaavaa on koettu aikaisemminkin.

Vähemmän koulutetuilla myös lapsiluku jää alhaisemmaksi. Syntyvyyden alentuminen
liittyy vahvasti ensisynnyttäjien ja muidenkin synnyttäjien keski-ikäen nousemiseen. Hedel-
möityshoidoista syntyneiden lasten osuus onkin kasvanut vuosi vuodelta.

Ikääntymisen sosiaalisiin vaikutuksiin kuuluu myös yksinasumisen yleistyminen ja kaupun-
gistumisen nopeutuminen, jotka ovat toinen toisiaan vahvistavia trendejä⁹. Myös harvaan
asutun maaseudun tyhjenemisellä on sosiaalisia vaikutuksia. Se tarkoittaa muun muassa sitä,
että yhä harvemmalla on omakohtaista kokemusta maaseudulla elämisestä tai edes maaseu-
dulla vierailemisesta. Maaseudun ja väestökeskittymien elämysmaailmat etääntyvät yhä
kauemmaksi toisistaan. Mikäli maahanmuuttoa lisätään vastauksena alhaiseen syntyvyyteen,
monikulttuuristuminen etenee Suomessa väijäämättä.

Ekologiset vaikutukset

Ikääntyminen ja alhainen syntyvyys tarkoittaa välittömästi pienempiä päästöjä. Yhteys ei ole
kuitenkaan aivan suoraviivainen. Lapsettomaan tai vähälapsiseen elämäntyyliin voi kuulua
enemmän lentomatkestamista ja muuta päästöjä lisäävää kulutusta verrattuna monilapsisiin
perheisiin. Kuten edellä totesin, lasten myöhemmässä elämässä aiheuttamia päästöjä ei ole
kohtuullista säilyttää heidän vanhempiensa vastuulle. Lapsettomuutta kuitenkin perustellaan
kansainvälisellä solidaarisuudella: ekologisen kestäkyvyn ylittäneeseen maailmaan ei haluta
tuoda uusia ihmisiä.

Alhaiseen syntyvyyteen liittyvä harvaan asutun maaseudun tyhjeneminen johtanee siihen,
että valtaväestön luontosuhde kapenee ja heikkenee. Kaupunkilaisilla ei välttämättä enää
riitä ymmärrystä maaseudun luontoa kuormittaviin elinkeinoihin, kuten turpeen hyödyntä-
miseen, tai sellaisiin elinkeinoihin, joiden katsotaan loukkaavan eläinten oikeuksia (esimer-
kiksi turkistarhaus).

Väestön ikääntyessä pienet asutuskunnat yleistyvät. Samalla ihmiset muuttavat asumaan yhä lähemmäksi toisiaan. Rakennetun ympäristön ekologisuus muodostuu tärkeäksi kysymykseksi.

Viittaukset

- 1 Vollset ym. 2020.
- 2 Tilastokeskus 2019.
- 3 Berelson 1971.
- 4 Aalto ym. 2020.
- 5 Aalto ym. 2020.
- 6 Lassila ja Valkonen 1999, 90.
- 7 Kotomäki 2020.
- 8 Hjerpe ja Summanen 1991.
- 9 Terämä 2020.

Kirjallisuus

Aalto, A., Ahola I., Hytönen J., Paavonen M., Palmén O., Pääkkönen J. & Tamminen V. (2020). Suomen julkisen talouden kestävyys. Valtiovarainministeriön julkaisu, 59.

Berelson, B. (1971). Population Policy: Personal Notes. Population Studies, 26(2).

Hjerpe, R. & Summanen, K. (1990). Väestönkehitys ja valtiontalous. Teoksessa Suomalainen väestöruletti. Viisi näkökulmaa Suomen väestön tulevaisuuteen. Väestöliiton Kolmikantasarja 12, Helsinki, 18-57.

Kotomäki, M. (2020) Maahanmuutto – uhka vai mahdollisuus? Teoksessa, Sorsa, Tiia (toim.) Kestävän väestökehityksen Suomi. Väestöliiton väestöpoliittinen raportti, Väestöliitto, Helsinki, 119-156.

Lassila J. & Valkonen T. (1999). Eläkerahastot ja väestön ikääntyminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1999:2.

Terämä, E. (2020). Lapsiperheiden urbanisoituminen ja muut kaupungistumisen trendit. Teoksessa Sorsa, T. (toim.) (2020) Kestävän väestökehityksen Suomi. Väestöliiton väestöpoliittinen raportti 2020. Väestöliitto, Helsinki, 187—202.

Tilastokeskus (2019). [Väestöennuste 2019–2070](#).

Vollset, SE., Goren, E., Yuan, C-W et al. (2020). [Fertility, mortality, migration, and population scenarios for 195 countries and territories from 2017 to 2100: a forecasting analysis for the Global Burden of Disease Study](#). Lancet. (Published online July 14.)

SEURAAVALLA SIVULLA:

Seppä Vihtori Rautiainen, 83 vuotta

Museovirasto, Kansatieteen kuvakokoelma
kuva: Ahti Rytönen

SEURAAVALLA SIVULLA:

**Lehtomainen kangasmetsä,
jossa kasvaa 90-vuotias kuusikko.**

Luhto - Suomen metsämuseo
Metsähallituksen kokoelma

Liite 4: Kuka lohduttaa Nyytiä 2060? Ajatuksia ikääntyvästä väestöstä

Anna Rotkirch

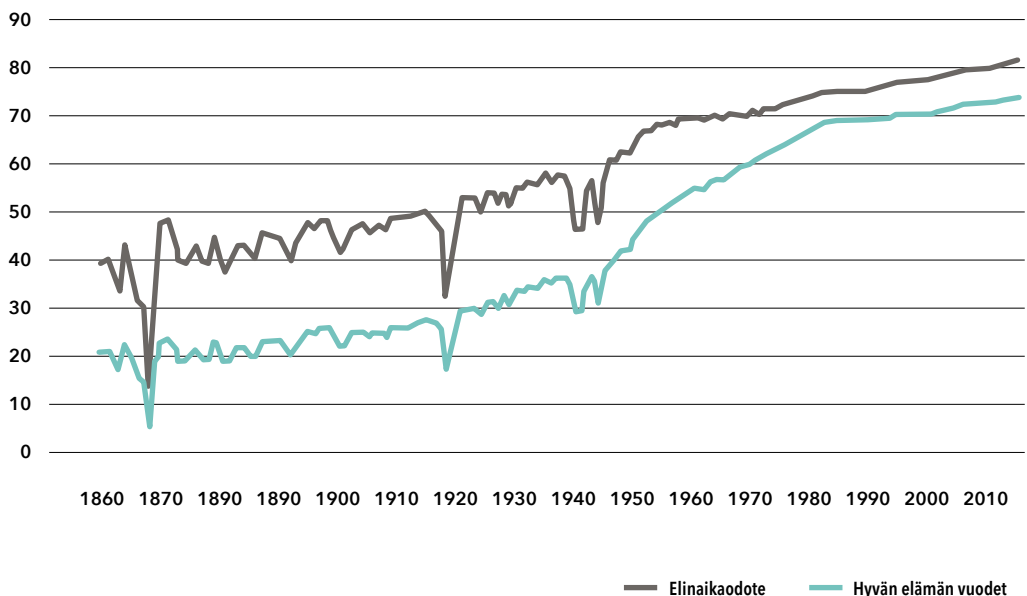
johtava asiantuntija, VNK strategiaosasto ja tutkimusprofessori, Väestöliitto

I Ikääntyminen on etuoikeus

Kaikki elävät oliot syntyvät, ikääntyvät ja kuolevat. Ikääntymisen vaihtoehto on kuolema. Siksi ikääntyminen on yleensä etuoikeus.

Yksilöiden etuoikeus. Vauraiden maiden elinikäodote on kasvanut miltei poikkeuksetta yli sadan vuoden ajan, Suomessa viimeiset 150 vuotta. Myös terveitä elinvuosia on yhä enemmän. Kuvio esittää ”hyvän elämän vuosia” rinnakkain perinteisen elinikäodotteen kanssa. ”Hyviin vuosiin” lasketaan tällöin vuodet, jolloin väestö ylittää tietyt hyvinvoinnin kynnyksarvot. Näitä arvoja pyritään mittaamaan sekä objektiivisessa (köyhyys ja elintaso, kognitiiviset kyvyt ml lukutaito, vakavien liikuntarajoitteiden puuttuminen) kuin subjektiivisessa (koettu elämäntyytyväisyys) hyvinvoinnissa. (Kuvio 1). Vaikka hyviä mittareita on hankala luoda erityisesti historiallisista aineistoista, yleinen suunta on selvä: elämme yhä pidempään, terveempinä, ja onnellisimpina. (Reiter & Lutz 2019.)

KUVIO 1 HYVÄN ELÄMÄN VUODET JA ELINAIKAODOTE SUOMESSA 1860-2015.

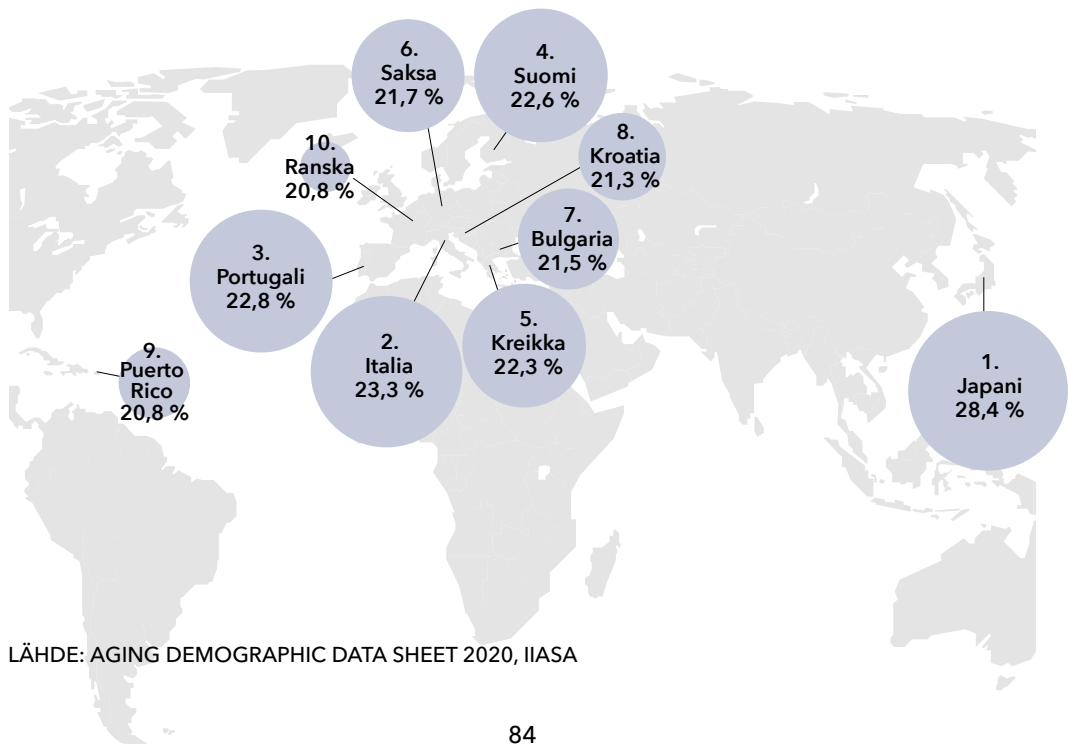

LÄHDE: REITER & LUTZ (2020)

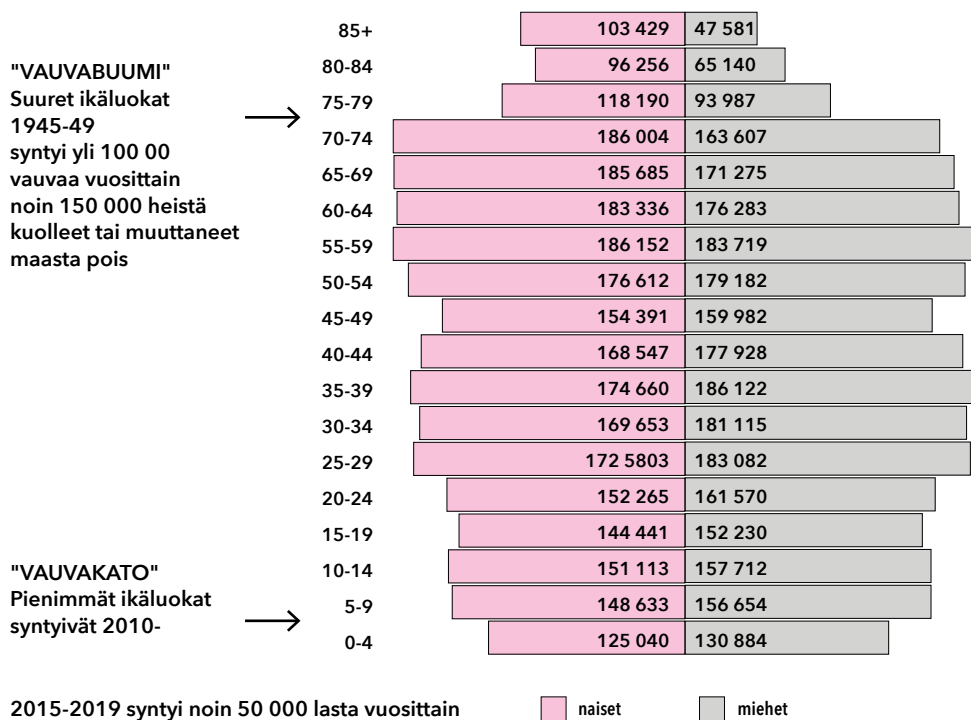
Väestön ja yhteiskunnan etuoikeus. Ikääntyminen on etuoikeus myös yhteiskunnallisella tasolla. Tämän päivän maailmassa ne valtiot, joissa on ”perinteinen” väestöpyramidi ja runsaasti lapsia ja nuoria, ovat yleensä köyhiä ja matalan koulutustason maita.

Suomi on nyt ikääntyvän väestörakenteen kannalta maailman 4.sijalla (kuvio 2). Vuodesta 2016 alkaen syntyneitä on ollut maassa vähemmän kuin kuolleita, eli Suomen väestönkasvu olisi kääntynyt laskuun ilman kansainvälistä maahanmuuttoa. Suomalaiset saavat tällä hetkellä keskimäärin 1.4 lasta, lopullinen lapsiluku tulee nyt lisääntymisiässä olevien naisten kohdalla olemaan tätä korkeampi, noin 1.5-1.7 lasta naista kohti. Luku on selvästi alempi kuin aikaisempien sukupolvien kohdalla (lopullinen lapsiluku n 1.9). (Hellstrand ym. 2019; Rotkirch 2020.)

KUVIO 2. 65+ VÄESTÖN OSUUS VUONNA 2020 (%)

KUVIO 3. SUOMEN VÄESTÖ KOULUTUSTASON MUKAAN

LÄHDE TILASTOKESKUS JA ROTKIRCH 2021.

Toisen maailmansodan jälkeen syntyneet ”suuret ikäluokat” – jotka eivät enää kuolleisuuden ja maastamuuton vuoksi ole suurin ikäluokkamme – yhdistettynä 2010-luvun pitkään syntyvyyden laskuun on johtanut ”käänteiseen” väestöpyramidiin (Kuvio 3).

Vuonna 2060 suuret ikäluokat ovat kuolleet, tämän päivän 30-vuotiaat ovat 70-vuotiaita. Tulevaisuudessa kaikki ikäluokat ovat yhä pienempiä, jolleivat nykyiset kehitystrendit syntyvyyden ja nettomaahanmuuton kannalta muutu.

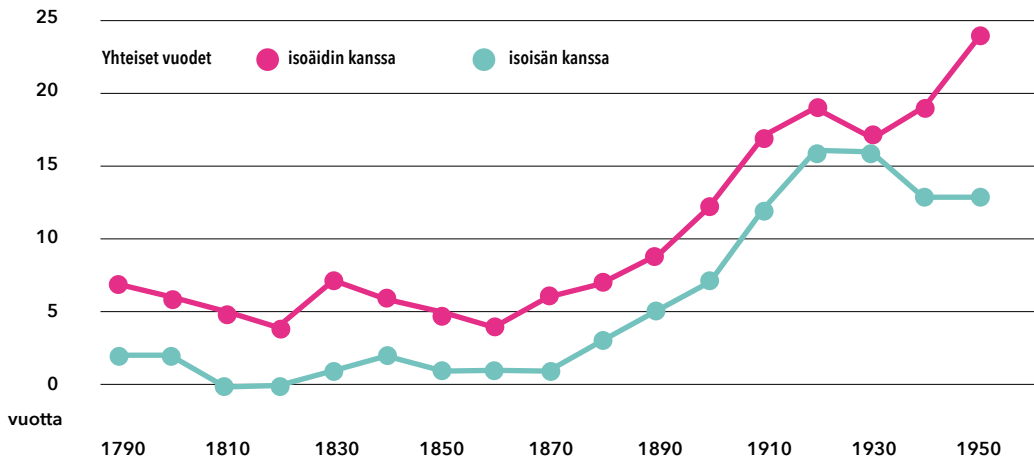
Suomen väestörakenne kieli onnistumisesta niin kansantaloudessa kuin kansanterveydessä, mukaan lukien perhesuunnittelussa. Samalla kehitys haastaa taloudellista ja sosiaalista kehitystä ennennäkemättömällä tavalla. Koska Suomessa puhutaan paljon taloudellisista haasteista – joita en halua vähätellä – keskityn seuraavassa sosiaalisen kudoksen murrokseen, josta tiedämme vain vähän.

II Sukupolvien paradoksi

Puhuttaessa ikääntymisestä ja ikääntyvästä väestöstä, ajatellaan usein vanhoja ihmisiä. Väestörakenteen murros koskettaa kuitenkin kaikkia ihmisiä läpi elämänkulun. Yksilön näkökulmasta kyse on siitä, kuka hänet ympäröi eri elämänvaiheessa. Tove Janssonin klassikossa *Vem tröstar Knyttet?* (*Kuka lohduttaisi Nytyttä?*) Nytytti lähtee liian yksinäisestä kodistaan etsimään tuttavien, ystävien ja rakkautta. Kehen törmäämme tulevaisuudessa elämän matkalla, kenestä voi odottaa lohtua elämän kriiseissä?

Syntyvän lapsen näkökulmasta se perhe ja suku, johon hän syntyy, näyttäytyy hyvin erilaiselta kuin mitä se on ollut aiempina vuosikymmeninä. Elossa olevia isovanhempia on yhä enemmän. Tästäkin meillä on pitkiä aikasarjoja olemassa. Vielä 1700–1800-luvuilla suomalaisilla lastenlapsilla oli isoäiti elossa keskimäärin noin viisivuotiaaksi saakka, mutta 1950-luvulla syntyneillä lapsilla jo noin 24-vuotiaaksi saakka. Vastaavaan aikaan yhteiset elinvuodet isoisän kanssa kasvoivat 2 vuodesta noin 16 vuoteen. Vuodet, jolloin isovanhemmalla oli ainakin yksi elossa oleva lapsenlapsi yli olivat 1860-luvulla keskimäärin vain 12 vuotta ja isoisillä viisi vuotta. Vuosisadan aikana vuosien määrä kaksinkertaistui isoäideillä, ollen 1950-luvulla keskimäärin 27 vuotta ja yli kolminkertaistui isoisillä, ollen 16 vuotta. (Chapman ym. 2018, Väestöliitto 2018.)

KUVIO 4. KESKIMÄÄRÄISET VUODET, JOLLOIN LAPSEN LAPSELLA ON ISOVANHEMPI ELOSSA

LÄHDE: CHAPMAN YM. FYPR VOL 52, VÄESTÖLIITTO 2018 + CC-BY-4.0.

Siten eri sukupolviin kuuluvat perheenjäsenet ovat tällä hetkellä paljon merkittävimpiä kuin aikaisemmin – yksi tärkeä ulottuvuus jota ”hyvät elinvuodet” mittari (Kuvio 1 yllä) ei ota huomioon, vaikka ilmiö saattaa toki heijastua esimerkiksi koettuun onnellisuuteen. Suomalaisella lapsella on tulevaisuudessa myös yhä useammin molemmat vanhemmat elossa.

Sukupuolten välisen tasa-arvon lisääntyessä lapsella on myös useammin kaksi lasten hoivaan ja kasvatukseen aktiivisesti osallistuvaa vanhempaa. Niin äidit kuin isät ovat viime vuosikymmenten aikana lisänneet lastenhoitoon käytettyä aikaa. Erojen ja uusperheiden myötä ja perhemuotojen moninaistuessa hoivaavia vanhempia ja muita tärkeitä aikuisia voi myös olla enemmän kuin kaksi.

Tässä piirtyy tietynlainen sukupolviparadoksi. Toisaalta yhteiskunnalliset voimavarat käänsivät 2000-luvulla taitteessa suuntaa, ja valuvat ensimmäistä kertaa ihmiskunnan historiassa nuoremmilta vanhemmille. (Eläkkeisiin ja vanhusten terveystenoihin kulkee työikäisiltä ja yhteiskunnalta enemmän varoja kuin mitä menee lapsiin ja nuoriin koulutuksen ja perhe-etuuksien muodossa, Lee ja Mason 2011). Yhteiskunnallisten virtojen käänös haastaa monella lailla yhteiskunnallisten sukupolvien välistä solidaarisuutta. Demografinen muutos luo myös toisenlaisia sukupolvien välisiä jännitteitä, kuten esimerkiksi haaste liittyen demokraattiseen päätöksentekoon tilanteessa, jossa nuoret aikuiset ovat vähemmistö. (Iso Britannian Brexit-äänestyksessä vuonna 2016 äänestäjien ikä oli puoluekantaan tärkeämpi tekijä.)

Toisaalta perhesukupolvet elävät yhä pidempään toistensa kanssa, ja heillä on myös vaurautta ja terveyttä tehdä eri asioita yhdessä (tavata, matkustaa, harrastaa, jne). Tämä tukee ja kehittää perhesukupolvien välistä solidaarisuutta. Tutkimuksista tiedämme, että vanhemmat sukupolvet haluavat tukea aikuisia lapsiaan ja heidän perheitään, ja että muun muassa rahallinen apu valuu ”vanhemmilta nuoremmille” (ks. tästä Suomessa Sukupolvien ketju -tutkimus, Danielsbacka ym. 2013).

III Sosiaaliset suhteet ikääntyvässä väestössä

Ikääntyvässä väestössä ’vaakasuorat’ sukulaisverkostot vähenevät, kuten myös ’alaspäin’ menevät verkostot. Lapsilla on yhä vähemmän sisarusia ja serkkuja. Lapsia saadaan vanhemmalla iällä (äidiksi tuloi-
kä on nyt lähes 30 ikävuotta), mikä siirtää niin vanhemmuutta kuin isovanhemmuutta elämänkulussa myöhempään. Sen lisäksi on yhä korkeampi osuus niistä, joilla ei ole lainkaan omia lapsia. Siten aikuisilla on paitsi harvemmin lapsia ja lapsenlapsia, myös yhä vähemmän sisarusten lapsia ja heidän lapsia.

Tällä hetkellä 40-44 vuotiaiden naisten kohdalla noin joka viides, ja miehistä noin joka neljäs, ovat vailla omia lapsia. Lapsettomien osuus todennäköisesti kasvaa ainakin 2020-luvulla 2010-luvun syntyvyyden laskun seurauksena.

Perhe ja sukulaisuus nivoutuvat sosiaaliseen eriarvoisuuteen. Tämä koskettaa erityisesti miehiä. Vähemmän koulutetut ja vähätuloiset miehet ovat se väestöryhmä, jolla on vaikeinta muodostaa pitkää parisuhdetta ja joka jää useimmiten lapsettomaksi tai kokonaan perheettömäksi. Myös naisten kohdalla Suomessa on havaittavissa sama trendi: varsinkin viime aikoina lapsettomuutta esiintyy yhä enemmän vähemmän koulutetuilla naisilla. Perheenjäsenet ja sukulaiset ovat olennainen osa hyvinvointia. Erityisesti elämäntilanteiden aikana (työttömyys, sairaus, avioerot, asunnottomuus, jne.) sukulaiset ovat yleensä nopeita ja vahvoja turvaverkostoja, jota yhteiskunnalliset palvelut sitten täydentävät.

”Vahvat” ihmissuhteemme auttavat myös tiedonsaannissa, neuvoilla, ja ”heikkojen” suhteiden luomisessa tuttavien ja palveluntarjoajien. Myös hyvinvointivaltiossa perheenjäsenillä ja sukulaisilla on tärkeä asema esimerkiksi siinä, kun palvelua tai etuutta halutaan hakea, suunnitellaan muuttoa, valmistaudutaan leikkauksiin, jne. Miten tämä toteutuu vuoden 2060 perheettömien vanhusten kohdalla?

Perheiden ja sukulaisten tuessa on valmiiksi sosiaalista eriarvoisuutta (esimerkiksi vauraimilla ja korkeammin koulutetuilla yksilöillä voi olla enemmän ”hyötyä” sukulaisuusverkostoistaan, koska siihen kuuluu useimmin muita resurssirikkaita ihmisiä). Nyt tämä eriarvoisuus näyttäisi heijastuvan myös määrällisesti: resurssirikkaimmalla on enemmän lapsia. Miten sosiaalisen verkostomme murros haastaa esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluita

tulevaisuudessa? Miten kaupunkimme, tai järjestötyön muodot, voisivat kehittyä tukemaan uudenlaisia läheisiä ihmissuhteita? Missä määrin läheiset ystävät voivat ja tulevat korvaamaan niitä tehtäviä, joita perhejäsenet nyt täyttävät, ja missä määrin palveluiden ja tuen tarve siirtyy kaupallisten yritysten tai uusien hyvinvointialueiden tehtäväkenttään?

Lähteet

- Chapman, S. N., Lahdenperä, M., Pettay, J. E., & Lummaa, V. (2017). Changes in length of grandparenthood in Finland 1790-1959. Finnish Yearbook of Population Research, 52, 3-13.
- Danielsbacka, M., Tanskanen, A., Hämäläinen, H., Pelkonen, I., Haavio-Mannila, E., Rotkirch, A., ... & Roos, J. P. (2013). Sukupolvien vuorovaikutus: Auttaminen ja yhteydenpito suurten ikäluokkien ja heidän lastensa elämässä.
- Hellstrand, J., Nisén, J., Miranda, V., Fallesen, P., Dommermuth, L., & Myrskylä, M. (2020). Not just later, but fewer: Novel trends in cohort fertility in the Nordic countries. Max Plank Demographic Research Institute, Rostock, MPIDR-Working Paper, 7.
- Lee, R. D., & Mason, A. (2011). Generational economics in a changing world. Population and Development Review, 37(s1), 115.
- Miettinen, A., & Rotkirch, A. (2012). Yhteistä aikaa etsimässä. Lapsiperheiden ajankäyttö 2000-luvulla. Perhebarometri. Väestöntutkimuslaitos. Katsauksia E, 42, 2012.
- Reiter, C., & Lutz, W. (2019). Survival and Years of Good Life in Finland in the very long run. Finnish Yearbook of Population Research, 2019, 54: 1-27.
- Rotkirch, A. (2020) Syntyvyys ja muuttunut lastensaantimaisema. Teoksessa Kestävän väestökehityksen Suomi. Väestöliiton väestöpoliittinen ohjelma. Helsinki: Väestöliitto.
- Rotkirch, A. (2021) Syntyvyyden toipuminen ja pitenevä elinikä. Linjauksia 2020-luvun väestöpolitiikalle, Valtioneuvoston kanslian julkaisua 2021:2.
- Väestöliitto (2019) [Isovanhemmat ja yhteinen aika](#).

TAKASISÄKANSISSA:

96-vuotias Paro Ahtoinen

Museovirasto

Suomalais-ugrilainen kuvakokoelma

kuva: Väinö Kaukonen

TAKAKANNESSA:

38-vuotiaan kädet

kuva: Niina Vatanen

EDUSKUNTA RIKSDAGEN

ISBN 978-951-53-3783-2 (NID.)
ISBN 978-951-53-3784-9 (PDF)
ISSN 2342-6594 (PAINETTU)
ISSN 2342-6608 (VERKKOJULKAISU)